

NORDISK TIDSSKRIFT
FOR
FILOLOGI

FJERDE RÆKKE

—••—
TIENDE BIND

KØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG

GRÆBES BOGTRYKKERI

1922

Redigeret af:

Hans Ræder, dr. phil., København,

under medvirkning af:

M. Cl. Gertz,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

Vilh. Thomsen,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

S. Eitrem,
professor, dr. phil.,
Kristiania.

Johan Vising,
professor, dr. phil.,
Göteborg.

C. M. Zander,
professor, dr. phil.,
Lund.

(Dette binds udgivelse er besørget af E. Spang Hanssen.)

Bidragydere i dette bind:

Achelis, Thomas Otto, dr. phil. Haderslev.

Bredsdorff, Kaj, lektor. Hillerød.

Brøndal, Viggo, dr. phil. Kbhvn.

Buhl, Fr., professor, dr. phil. & theol. Kbhvn.

Christensen, Arthur, professor, dr. phil. Kbhvn.

Collinder, Björn, fl. lic. Helsingfors.

Eitrem, S., professor, dr. phil. Kria.

Friis Johansen, K., museumsinspektør, dr. phil. Kbhvn.

Hammerich, Louis L., professor, dr. phil. Kbhvn.

Heiberg, J. L., professor, dr. phil. & litt. & sc. & med. Kbhvn.

Jessen, E., dr. phil. †

Norvin, William, underarkivar, dr. phil. Kbhvn.

Pallis, Svend Aage, underbibliotekar, dr. phil. Kbhvn.

Pedersen, Holger, professor, dr. phil. Kbhvn.

Poulsen, Frederik, museumsinspektør, dr. phil. Kbhvn.

Sommerfelt, Alf, universitetsstipendiat. Kria.

Indhold.

	Side
De fontibus, quibus Christianus Petri filius Lundensis ecclesiae canonicus in Aesopi vita fabulisque convertendis usus sit, ad Fredericum Moth diem natalem sexagesimum agentem epistula gratulatoria. Scr. <i>Thomas Otto Achelis</i>	1
Eddica. Af fil. lic. <i>Björn Collinder</i>	15
Af et Lukianhaandskrifts Historie. Af <i>J. L. Heiberg</i>	48
Cause et tendance dans l'évolution morphologique. Par <i>Alf Sommerfelt</i>	54
Varia. Scr. <i>S. Eitrem</i>	58, 102
Bemærkninger om Nægtelsernes Brug paa Græsk. Af <i>J. L. Heiberg</i>	81
Etymologiske Notitser. XIV. Af <i>E. Jessen</i>	117

Anmeldelser.

<i>Eugen Fehrle</i> , Studien zu den griechischen Geoponikern. Af <i>J. L. Heiberg</i>	62
<i>H. Reckendorf</i> , Arabische Syntax. Af <i>Fr. Buhl</i>	63
Engelske Forfattere for Gymnasiet, Hefte 1—9. Af <i>Kaj Bredsdorff</i> . .	67
<i>Dionis Chrysostomi Orationes</i> post Lud. Dindorfium ed. <i>Guy de Budé</i> . Vol. II. Af <i>William Norvin</i>	69
<i>Fontes historiae religionum</i> , ed. <i>Carl Clemens</i> . Fasc. I. Af <i>Arthur Christensen</i>	69
<i>R. Reitzenstein</i> , Die hellenistischen Mysterienreligionen. Af samme.	70
Der Ratgeber für den Umgang mit Menschen, achtes Buch des Gulistan, übertr. von <i>Friedrich Rosen</i> . Af samme	71
<i>Ernst Herzfeld</i> , Am Tor von Asien. Af samme	72
<i>Friedrich Sarre</i> und <i>Ernst Herzfeld</i> , Archäologische Reise im Euphrat- und Tigris-Gebiet. II & IV. Af samme	75
<i>Jarl Charpentier</i> , Die verbalen r-Endungen der indogermanischen Sprachen. Af <i>Holger Pedersen</i>	125

	Side
Die antike Kultur in ihren Hauptzügen dargestellt von <i>Franz Poland</i> , <i>Ernst Reisinger</i> , <i>Richard Wagner</i> . Af <i>J. L. Heiberg</i>	136
<i>Diedrich Fimmen</i> , Die kretisch-mykenische Kultur. Af <i>K. Friis Jo-</i> <i>hansen</i>	139
<i>Eduard Norden</i> , Die germanische Urgeschichte in Tacitus Germania. Af <i>Louis L. Hammerich</i>	144
<i>Karl Beth</i> , Einführung in die vergleichende Religionsgeschichte. Af <i>Soend Aage Pallis</i>	147
<i>Martin P. Nilsson</i> , Primitive time-reckoning. Af samme	148

Reply to Mr. M. Lidzbarski. Af <i>Soend Aage Pallis</i>	154
---	-----

Nekrologer.

<i>Edwin Jessen</i> . Af <i>Viggo Brøndal</i>	78
<i>K. F. Kinch</i> . Af <i>Frederik Poulsen</i>	157

Alfabetisk fortegnelse
over
behandlede forfattersteder
i
X. bind.

(Herunder medtages ikke steder, der kun er anførte eksempelvis.)

	Side
<i>Aischylos</i> Agamemnon passim	60
<i>Arnobius</i> adv. nat. VII 28	61
<i>Philostratos</i> Heroicus passim . . . . . 58 f.,	115
<i>Seneca</i> epp. 64,s; de ira I 16,s; I 18,s.	61
<i>Sophokles</i> Antigone 576 sq.	116
<i>Tacitus</i> Germania 2	145
<i>Velleius Paterculus</i> II 2,s; II 3,s.	61

---

*De fontibus, quibus Christianus Petri
filius Lundensis ecclesiae canonicus
in Aesopi vita fabulisque conver-
tendis usus sit, ad Fredericum Moth
diem natalem sexagesimum agentem
epistula gratulatoria.*

Scripsit

THOMAS OTTO ACHELIS.

Poetae, quem Tu, Frederice Moth, non legis, sed lectitas, nimirum Ovidii, illud tacitis nos senescere annis ne in Te conveniat, nolui hanc diem, qua senex fis, praetermittere, quin Tibi gratularer, optimis ominibus Te prosequeretur optaremque, ut hunc natalem et plurimos alios quam felicissimos ageres. Senex es, sed ille, in quo quid est adulescentis et Tu, ut Solon, Te cotidie aliquid addiscentem senem fieri dicere potes.

Cogitanti, quod munus Tibi sexagenario offerrem, non inepta visa est disputatio de prima Aesopi conversione Danica instituenda, quod cum Danus ante sex menses cum uxore studiorum socia ex ludo Coldingensi, cui diutissime adiunctus eras, libentissime in Iutiam australem migravisti, tum adeo fabellarum ex India et Graecia ad nostras regiones septentrionales commigrationis studio incubuisti, ut verear, ut hae chartae temporis brevitae bibliothecae penuria et non dicendis angustiis petulanter et ruditer scriptae Tibi satisfaciant; sed benigno, quaeso, animo de me quoque dictum putes illud:

Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas.

Aesopi illius, cuius mentionem modo feci, duo tantum exemplaria servata — nequaquam conservata sunt. Cum enim liber integer, cum Malmogiae in oppido nunc in Suecia, tum in Dania sito anno post Christum natum millesimo quingentesimo quinquagesimo sexto prelo subiceretur, foliis centum octoginta quattuor constaret, exempli, quod asservatur in bibliotheca regia Hauniensi,

desunt folia 9, 16, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 88, 89, 90, 152, 156, 157, 163, 164, 165, 166, 182, 183 — ideo folia viginti, nonnulla alterius exempli frusta Vaexioi in bibliotheca asservantur, sed — non possidentem multa, ut Horati verbis utar, vocaveris recte beatum — ibi nullum folium, quod Hauniae deest, temporum iniquitatem fugit. Paucis igitur nobis contentis satis est exemplum illud Hauniense accuratius perscrutari, quod mihi quidem ipsi non licuit, cum oppidanus quidam, a quo syngraphum petebam, dare recusaret, sed Johannes Fuglsang, sacrae scripturae studiosus, tum amicus, nunc sponsae frater, qua est erga me comitate, illius libri indices in meum usum ad litteram sua manu transscripsit, alia roganti exscripsit.

Titulus libri est: Esopi leffnit oc nogle hans fabel som vore udsette aff Gredske paa latine oc aff latine paa tydske oc ere nu udsette aff Mester Christiern paa Dansche oc nogle andre skøne Fabel Auiani, Doligani, Adelphonsi oc nogle Poggij schemtte ord, de staa her i den Første Bogens dele.¹

Ut Christiani illius fontes indagemus, proficiscamur Aesopi vitam negligentes² a fol. 42^v: Esopi Første Bog.// Fabel / Det første om en Hane oc Een Perle. Est fabula de gallo et margarita notissima, quae inde a medii aevi temporibus primum locum in fabularum collectionibus obtinere solet, unde factum est, ut Bonerius monachus Helvetius fabulas Latinas in linguam vernaculam convertens libri nomen ex ipsa prima fabula hauriret.

Romulus ille, qui Phaedri fabulas et Aesopum Latinum sermone pedestri conscriptum in corpus octoginta fabularum redegit, primus hanc de gallo et margarita fabulam in initio quattuor librorum posuisse videtur et omnes fere medii aevi poetae et scriptores, qui fabulas in unum corpus congerere studuerunt, eum secuti sunt³.

¹ fol. 1^r; cf. bibliotheca Danica IV [1902] p. 109.

² Esopi Leffnet fol. 1^r—42^r. cf. infra p. 11 sqq.

³ Exceptiones sunt paucae: Romuleae fabulae cod. Vindobonensis 303 fab. 2 (p. 248 Hervieux), cod. Vindob. 901 fab. 18 (p. 291 Herv.); deest fabula in Romuleis fabulis codicis Arctopolitani (p. 380—384 Herv.), in anonymi fabulis Arctopolitanis (p. 742—756 Herv.), apud Johannem de Scheppeya (p. 756—786 Herv.), in Alexandri Nequam novo Aesopo (p. 787—812 Herv.). — Etiam vernacularum linguarum scriptores saepe ordiuntur ex hac fabula, velut Martinus Lutherus (p. 6—7 Thiele), Albertus Erasmus (p. 21 Braune), Burchardus Waldis (ed. H. Kurz, cf. vol. II adn. p. 27). — De La Fontainei poetae Francogalli clara elaboratione cf. Vossler, La Fontaine [1919] p. 107—109. — Romuleae fabulae cod. Vindobo-

Fabula altera Aesopi Danici hunc habet titulum: Det andet Fabel om Vlffuen oc Lammet. Phaedri est fabula prima, quae in Romuli antiquis editionibus secundum locum obtinet. Quid multa? Eadem est series fabularum in Aesopi Danici libro primo, atque in Romuli, ut hic conspectus indicum docet (vide p. 4).

Non omnium fabularum indices accurate inter se correspondent, cf. fab. 3, 4, 7, 11, sed hoc discrimen ad tempus dimittens fontis, ex quo Aesopus Danicus, quem ordinem fabularum Romuli sequi modo vidimus, hausta est, tempus accuratius definire conemur ex corollario quodam, quod fabulae sextae additum est.

In Romuli fabula I 6 vacca et capella et ovis cum leone venatum eunt. Societatis leoninae⁴ fabulam tribus modis antiqui scriptores nobis tradiderunt:

- I. Leo totam praedam, quam in tres partes dividit, sibi vindicat: Aesopus f. 258 Halm: *Λέων καὶ ὄναγρος*, Suidas s. v. *λάχος*, Babrius 67.
- II. Leo totam praedam in partes quattuor dividit, quas sibi vindicat: Phaedrus I 5: Vacca, capella, ovis et leo, Romulus I 6.
- III. Leo asinum iubet praedam dividere, qui, cum tres partes fecisset, a leone devoratus est; quo facto vulpis leoni totam praedam dat: Aesopus f. 260 H: *Λέων, ὄνος καὶ ἀλώπηξ*.

Aesopi Danici fabula I 6 eandem versionem sequitur, quam in Romuli corpore legimus (II), sed addit hoc corollarium:⁵

nensis 303 maximam partem Romuli ordinem sequuntur, ut haec docet tabella:

Vindob.	Romul.	Vindob.	Romul.	Vindob.	Romul.
1	I 2	31	II 17	64-65	÷ ÷
2	I 1	32-35	II 13-16	66-71	IV 5-10
3-12	I 3-12	36	II 18	72-74	IV 12-14
13	II 8	37-47	II 20, III 1-9	75	IV 16
14-18	I 13-17	48-61	III 11-20, IV 1-4	76	IV 18
19-26	I 19, II 1-7	62	I 18	77-78	IV 20-21
27-30	II 9-12	63	III 10	79	IV 11
				80-81	IV 22-23
				82	÷

Desunt Romuli fabulae II 19, IV 15, IV 17 in codice Vindobonensi 303.

⁴ Cf. Konstanty Górski, Die Fabel vom Löwenantheil in ihrer geschichtlichen Entwicklung; Diss. phil. Berlin 1888. Quae p. 16 de Romulo Monacensi contendit, falsa sunt; idem p. 32 Dorpii primam editionem cum altera confudit.

⁵ fol. 45v.

fol. 42 ^v	Det første om en Hane oc Een Perle	I 1	Pullus ad margaritam.
» 43 ^r	Det andet Fabel om Viffuen oc Lammel	I 2	Lupus et agnus.
» 43 ^v /44 ^r	Det tredie Fabel om Musē Taadsen oc Glenten	I 3	Mus et rana.
» 44 ^r	Det III Fabel om hundē oc Lammel	I 4	Ovis, canis, lupus, milvus et accipiter.
» 44 ^v	Det femte fabel om en hūd oc it sticke kød	I 5	Canis per fluvium carnem ferens.
» 45 ^r	Det siette Fabel om Løuē Oxen Geden oc faaret	I 6	Vacca et capella, ovis et leo.
» 45 ^v	Det VII Fabel om en Tyff oc Solen	I 7	Ranae ad solem.
» 46 ^r	Det VIII Fabel om en vlf oc en Trane	I 8	Lupus et gruis.
» 46 ^v	Det niende Fabel om to hude	I 9	Canis parturiens.
» 47 ^r	Det tiende fabel om en mæ oc en hugorm	I 10	Homo et coluber.
» 47 ^v	Det eleffte Fabel om Asenen oc Løuen	I 11	Asinus irridens aprum.
» 48 ^r	Det tolfte Fabel om to Mus	I 12	Mus urbanus et rusticus.
» 49 ^r	Den 13. fabel om ørnin oc reffuin	I 13	Aquila et vulpis.
» 49 ^v	Det fiortende fabel om ørnen Kungen oc Kragen	I 14	Aquila, cornix et testudo.
» 50 ^r	Det XV fabel om Raffnen Osten oc Ræffuen	I 15	Vulpis et corvus.
» 50 ^v	Det sextende fabel om Løuen / Vildbassen Tiuren oc Asnen	I 16	Leo senex, aper, taurus et asinus.
» 51 ^r	Det XVII fabel om en asē oc en liden Hundt	I 17	Asinus domino blandiens.
» 52 ^r	Det XVIII fabel om Løuē oc Musen	I 18	Leo et mus.
» 53 ^r	Det nitteende Fabel om to Glenler	I 19	Milvus aegrolans.
» 53 ^v	Det tiuende Fabel om en Suale oc andre Fule	I 20	Aves et hirundo.

CRinitus setter dette fabel moxē saa af græske paa latine om ceu løuen oc en asē oc en reff oc der løuē befalede asen at dele deris roff / da delde han det i tre parter / der han det giorde / da bleff løuen vred oc bed Tenderne fast til sāmen oc sagde til ræffuen at hand sculle dele / da lagde ræffuen de Tre dele til sāmen / oc fick løuen dem alle sammen det behagde henne vel / di sagde hun / du Reff / huo lærde dig saa at dele / han sua rede / den Fare oc sorg som asenen stod vdi lærde mig det / dette Fabel lerer at den er Salig som bliffuer vis oc forsynlig aff en anden mands Skade.

Quod corollarium Aesopi fabulam 260 reddere (II) apparet, sed quis est ille Crinitus?

Fuisse eum inter eos viros doctos, qui fabulas Graecas in linguam Latinam converterunt, prima verba corollarii docent. Fuit re vera Petrus Crinitus⁶ professor Florentinus, qui litteras elegantiores docebat; in libro altero miscellaneorum, quae de honesta disciplina inscripsit, exstat fabula quaedam: de cucurbita et pino⁷, quae postea in Martini Dorpi sylloge recepta est, sed societatem leoninam non tractavit.

Itaque verbum »Crinitus«, quod in Aesopo Danico legimus, mendum typographum est, sub quo latet nomen alicuius viri docti, qui fabulas Graecas in linguam Latinam convertit. Inter hos nominandi sunt: Ermolaus Barbaro⁸, Omnibonus Leonicens⁹, Laurentius Dati¹⁰, Laurentius Valla¹¹, Rinucius Arretinus¹². Quem postremum nominavi, omnium celeberrimus factus est, quin etiam falso eae fabulae, quae Romulus extrema antiquitate collegerat, a Neveleto¹³ ei addictae et saepe usque ad hanc aetatem, quamquam Lessingius Neveleti errorem detexerat, ei vindicatae sunt. Nomen

⁶ Jöcher, Gelehrtenlexikon I S. 2198—2199.

⁷ In Aesopo Dorpii fab. 135, cf. W. Braune, Die Fabeln des Erasmus Alberus [1892] p. XXXI; H. Kurz ad Burchardi Waldis fab. II 28 (appendicis p. 93); E. Grawi, Die Fabel vom Baum und dem Schilfrohr in der Weltliteratur [1911] p. 145.

⁸ Tacke, mus. Rhenan. LXVII [1912] p. 282.

⁹ Frustra editiones adhuc videre cupivi; quae Poekel, Philologisches Schriftstellerlexikon p. 295 de nova editione narrat, falsa sunt.

¹⁰ Ed. Tacke mus. Rhen. LXVII [1912] p. 285—299. Nonnulla correxi in eiusdem musei vol. LXX [1915] p. 381—384.

¹¹ Cf. Mus. Monacensis vol. II [1914] p. 222—229, 239—378.

¹² Lockwood, Harvard Studies XXIV [1913] p. 61—72; Philologus LXXVI [1920] p. 116 adn. 14.

¹³ Mythologia Aesopica 1610.

eius valde variis formis scriptores reddiderunt, puta: Rynucius Thetallus¹⁴, Ranutius Arretinus¹⁴, Remicius¹⁴, Rinucius¹⁵, Remitius¹⁶, Rinutines¹⁶, Rainutius¹⁶, Rimitius¹⁷, Rynutius¹⁷, Raymicius¹⁸, Rynuntius¹⁸, Rynuncius¹⁹, Rimtius Thetallus²⁰, Remicius²¹, Rimuncius²¹, Rinukius²², Rhinuesinus²³, Reinutius²⁴, Crimicius²⁵. Adde Crinitus, quod nomen esse mendum pro »Rimicius« illatum docet Rimicii fabula LXI:

Leo, asinus et vulpes conflata inter se societate venatum exeunt. Cumque multam praedam cepissent²⁶, Leo asino mandat, ut praedam dividat, asinus, cum eam in tres partes aequales esset partitus, optionem capiendi sociis dedit. Quam partitionem leo indigne ferens ac dentibus frendens a divisione deposuit eam mandavitque vulpi, ut praedam ipsa partiretur. At vulpes illas tres partes in unum colligens ac praedae nihil sibi seorsum relinquens leoni omnia tradidit. Tunc leo vulpi ait: Quis te partiri edocuit? Inquit ex tempore vulpes: Asini periculum id me facere instruxit.

Itaque post Rimicii fabulas, quae anno millesimo quadringentesimo duodequingentesimo prodierunt²⁷, Aesopi Danici fons compositus est. Inter illos scriptores, qui fabulas Latinas in unum corpus redegerunt, tantum Henricus Steinhoevelius et Romuli libros et Rimicii fabulas, scriptores mediae aetatis admiscens antiquis, congregavit.

Certissimum exstat documentum esse re vera Steinhoevelium Aesopi Danici fontem. Nam Steinhoevelius nescio quo pacto quarti libri fabulam primam non ex Romulo, sed ex Rimicio hausisse iam alio loco demonstravimus²⁸. Cum hac in fabula Aesopum Danicum

¹⁴ Aesopus ed. Furia I p. XXVII adn. 3, cf. C. W[eyman]n, Lit. Zentralblatt 1915 Sp. 1201. Mus. Monac. III 218 adn. 4 ostendi, in codice Urb. Lat. 226 varias eiusdem nominis formas exstare.

¹⁵ Furia I p. LXXXV adn.

¹⁶ Furia I p. LXXXIV adn.

¹⁷ Furia I p. LXXXV adn.

¹⁸ Furia I p. LXXXVI adn.

¹⁹ Furia I p. LXXXVII adn.

²⁰ Furia I p. LXXXIX.

²¹ Nilantius, cf. Lessingii opera XI 1, p. 180 Boxberger.

²² Zumpt, Zeitschr. f. Geschichtswiss. IV [1845] p. 404 adn.

²³ Bibliotheca Hatterslebiensis Aa 29, cf. N. A. Schroederi catalogum [1898—1901] p. 4.

²⁴ Pökel p. 227.

²⁵ Steinhöwel ed. Oesterley p. 86 adn. 2.

²⁶ coepissent Dorpius, correxi.

²⁷ Mus. Rhenan. LXX (1915) p. 387—388.

²⁸ Philologus LXXVI [1920] p. 113—126.

Steinhoevelii f. 61.	Rimicii f. 85.	Aesopus Danicus IV 1 (fol. 81 r).	Romulus IV 1 (p. 242 Thiele).
Vulpes cum racemos uvarum plenos ac maturescentes pro- spiceret, cupida de illis mandu- care, omnem viam et saltandi et scandendi est machinata, qua illos habere posset. Sed cum omnem viam frustra temp- tasset, nec desiderio satisfacere quevisset, mestitiam vertens in gaudium ait: Racemi illi ad- huc nimium sunt acerbi; si habere possem, nollem come- dere.	Vulpes cum racemos uva- rum plenos iam ac matu- rescentes prospiceret, cu- pida de illis manducare, omnem viam machinata est, qua illos comprehendere posset. Sed cum omnem viam frustra tentasset, nec desiderio suo satisfacere quivisset, mestitiam ver- tens in gaudium ait: Ra- cemi illi adhuc nimium sunt acerbi.	En Reff kom til it høyt Vintræ / oc saa at der hēgde mode vindruer / oc han vilie gerne æde af dem / oc søgte mange veye til met springen / oc klyffuen huorledis / han kunde faa Nogle af dem Men De hengde saa høyt Oppe / at han kunde ingen Lempe / List eller Raad finde der til / at han kunde faa nogen aff dem / Der han Det saa / Da omuende han den løst og begering / som han haffde til dem / og sagde De Vindruer ere dog sure / Jeg vill nu inted æde aff dem om jeg dem haffde / Dette Fabel betyder / at En Vismand / skal icke lade sig mercke at han ville / haffue Det som han kan icke faa	Fame coacta vulpis uvam sursum pendentem as- pexit in alta vinea; ad quam pervenire volebat alto gradu se excutiens, quotiens hoc voluit attin- gere sursum non potuit, irata dicitur dixisse: nolo te acerbam et im- maturam et, quasi nolens eam at- tingere, abiit. ita, qui nihil facere pos- sunt viribus, verbis tamen se posse et nolle osten- dunt.
Fabula significat, quod pru- dentis est fingere, se ea nolle, que consequi non posse cog- noscit.	Fabula significat, quod pru- dentis est fingere se ea nolle, quae consequi non posse cognoscit.		

quoque Rimicium, non Romulum sequi tabella, quam subiungemus, doceat, non dubitari licet, quin re vera Steinhoevelius Aesopi Danici fons sit²⁹ (vide p. 7).

Quae ita se habere confirmat comparatio totius Aesopi Danici cum Steinhoevelii Aesopo, unde fit, ut eorum foliorum, quae in Aesopo Danico deficiunt, contenta nominare possimus³⁰.

fol. 2r—42r Esopi Leffnet.

- » 42v—54r Esopi Første Bog.
- » 54r—66r Den Anden Esopi Bog.
- » 66r—80v den Tredie Esopi Bog.
- » 81r—91r den Fierde Esopi Bog.
- » 91v—118r Her effter begyndis de gāle Fabel som til Scriffuis Esopo.
- » 118r—127r Her endis de Gamle Esopi Fabel / oc de ny begyndis som Renitus til Scriffuer Esopo.
- » 127v—144r Her begyndis Auiani Fabel.
- » 144v—178r Her begyndis Adelfonsi første Fabel . . .

p. 4 Oesterley: Vita Esopi fabulatoris clarissimi e greco latina per Rimicium facta . . .

p. 80 Incipit fabularum liber primus.

p. 108 Incipit liber secundus fabularum Esopi . . .

p. 138 Incipit textus de libro tertio fabularum Esopi . . .

p. 173 Incipit textus.

p. 192 Extravagantes Esopi antique sequuntur.

p. 243 Sequuntur aliquae Esopi fabule nove translationis Remicii.

p. 261 Aviani fabule sequuntur.

p. 294 Ex Adelfonso.

Videmus Aesopum Danicum vel, ut tandem utar interpretis nomine, Christiernum Petri filium, Lundensis olim ecclesiae ca-

²⁹ His chartis iam scriptis C. J. Brandtii librum, qui Om Lunde-Kaniken Christiern Pedersen og hans Skrifter inscribitur — prodiit Hauniae anno millesimo octingentesimo octogesimo secundo — accepi, qui p. 362 Steinhoevelium Aesopi Danici fontem esse recte dixit, sed argumentis rem non probavit. Puto quoque demonstrari posse accuratius, quae Steinhoevelii editio Aesopi Danici fons fuerit.

³⁰ Desunt, ut exemplum afferam, folia 88, 89, 90. fol. 87v habet: Det Ellefte Fabel om een Gram oc andre Fule, est vero Romuli fab. IV 11: de vulture et aliis avibus. fol. 91r continet: Det Tivende Fabel om Gramen oc Røret, quae est Romuli fabula app. 18: de abiete et harundine. In foliis deperditis igitur perierunt fabulae de leone et vulpibus (St. 72), de asino (asina Oesterley, correxi) egro et lupo (St. 73 = Rom. IV 15), de hirco maiore et tribus minoribus (St. 74 = Rom. IV 16), de homine et leone (St. 75 = Rom. IV 17), de pulice et camelo (St. 76 = Rom. IV 18), de formica et cicada (St. 77 = Rom. IV 19), de gladio et viatore (St. 78 = Rom. IV 20), de cornice et ove (St. 79 = Rom. IV 21).

nonicum³¹, Steinhoevelii Aesopum in linguam Danicam transtulisse. Steinhoevelius Aesopum Germanica et Latina lingua edidit; sed Petraenum modo editionem quandam, quae contextum Germanicum continebat, ad convertendum in sermonem patrum adhibuisse docent hi loci:

Ch. P. III 2 fol. 67v. Det andet fabel om Løwē och Hæstenū.

Steinh. 42. Fabula secunda de equo et leone.

Die II fabel von dem löwen und dem pferd.

Ch. P. III 3 fol. 68v. Det tredie fabel om Hingsten oc asnen.

Steinh. 43. Fabula III. De equo et asino, temporibus et fortunis.

Die III fabel von dem hengst und dem esel.

Ch. P. I 11 fol. 47v. Det eleffte Fabel om Asenen oc Løuen.

Steinh. 11. Fabula XI de asino et apro.

Die XI fabel von dem esel und wilden schwyn in prima Steinhoevelii editione, sed in nonnullis posterioribus:

Die XI fabel von dem esel und löwen³².

Ch. P. I 14 fol. 49v. Det flortende fabel om ørnen Kungen oc Kragen.

Steinh. 14. Fabula XIV de aquila testudine et corvo.

Die XIV fabel vom adler, schneken und Kraen.

³¹ Cf. C. J. Brandt, Om Lunde-Kanniken Christiern Pedersen og hans Skrifter, Kjøbenhavn 1882. Quis primus viderit, hunc Aesopum Christierni opus postumum esse, nescio; Jacobus Langebek, vir de litteris Danicis optime meritis, profecto hanc conversionem aut ignoravit aut Christierni esse nescivit, nam in vita canonici Lundensis, quam in annalibus »Danske Magazin« inscriptis edidit, dicit (vol. I [1745] p. 42): »Man finder heller ingen Bøger af hannem at være udgivne efter 1534«. Aesopus vero editus est anno millesimo quingentesimo quinquagesimo sexto a Christierni genero Bastian Huelsebrock; typographus erat Oluf Ulrichsøn, qui anno millesimo quingentesimo undetricesimo Malmogiae officinam condidisse videtur (cf. »Danske Magazin« I [1745] p. 28 adn. a).

³² Res est sane mira! In incunabulis Monacensibus 2° A. gr. b. 15 et b. 16 est fabula XI libri I de asino et apro, in Steinhoevelii editione 2° Inc. s. a. 7x est imago leonis, sed contextus habet: von dem löwen und wilden schweyn, item in editione Augustana anni MCCCCXCI (2° Inc. c. a. 2500 et 2500a), item in Augustana anni MDIV (2° A. gr. b. 13). In editione Argentoratensi anni MCVIII (2° A. gr. b. 14) imagini correspondet fabula: von dem esel und löwen, item in editionibus Friburgensibus anni MDXXXV (4° A. gr. b. 55) et MDXLV (4° A. gr. b. 56). (Librorum notitiam debeo F. Doelgero, bibliothecae Monacensis collegae). Lutherus, Burchardus Waldus, Hagedornus fabulam de leone et asino, E. Alberus de asino et apro narrant.

- Ch. P. I 15 fol. 50^r. Det XV fabel om Raffnen Osten oc Ræffuen.
 Steinh. 15. Fabula XV de corvo et vulpe.
 Die XV fabel von dem rappen mit dem Käs
 und .fuchsen.
- Ch. P. I 19 fol. 53^r. Det nittende fabel om to Glenter.
 Steinh. 19. Fabula XIX de milvo infirmo et matre.
 Die XIX fabel von zweyen wyen.
- Ch. P. II 1 fol. 54^v. Det Første Fabel i Den Anden Bog om
 taadsser.
 Steinh. 21. Fabula prima de ranis et Iove.
 Die erst fabel von den fröschen.
- Ch. P. II 6 fol. 57^v. Det Siette fabel om en vlf hund oc Lam.
 Steinh. 26. Fabula VI de agno et cane.
 Die VI fabel von dem wolf oder hund und
 dem lamp.
- Ch. P. II 11 fol. 60^v. Det Elleffte Fabel om En Hiort / Vlff / oc
 faar.
 Steinh. 31. Fabula XI de cervo ove et lupo.
 Die XI fabel von dem hirsch, wolff und
 schauff.
- Ch. P. II 14 fol. 62^r. Det fiortende fabel om billedit oc Vlffuen.
 Steinh. 34. Fabula XIV de lupo et tragoedo³³.
 Die XIV fabel von dem bild und dem wolff.
- Ch. P. II 15 fol. 62^v. Den³⁴ femtende de Fabel om Raffnen oc
 paafulen.
 Steinh. 35. Fabula XV de graculo et pavonibus.
 Die XV fabel von dem rappen und pfauen.
- Ch. P. II 18 fol. 64^v. Det attinde Fabel om vlffuen oc Reffuen.
 Steinh. 38. Fabula XVIII de lupo, vulpe et simio.
 Die XVIII fabel von dem wolff und fuchs.
- Ch. P. II 19 fol. 65^r. Det nittende Fabel om vislen oc Hosbonden.
 Steinh. 39. Fabula XIX de mustela et homine.
 Die XIX fabel von dem wisel und dem
 husherren.

Iam satis superque! Nolo exempla exaggerare. Christiernum
 tantum Steinhoevelii conversione Germanica usum esse luce clarius

³³ tragoede Oesterley; correxi.

³⁴ Aliis locis verbum fabel apud Christiernum neutrius generis
 esse solet.

est. Sed paulo accuratius, si quid video, quae editio Petraei fons fuerit, definire possumus.

Recorderis, quaeso, quae modo de fabula I 11 statuimus.

Accedit aliud argumentum. Posuit Christiernus pro nomine Rimicius: Crinitus.

Inter Steinhoevelii editiones³⁵ eandem nominis formam in Romuli fabulae I 6 corollario praebent duo:

Esopus leben und fabeln. Freiburg, Joh. Fabius Julirecensis 1535 fol. 29^v.

Esopus leben und fabeln. Freiburg, Graff 1545, fol. 29^v.

Eaedem editiones fabulam I 11 de asino et apro narrant³⁶.

Christiernus igitur usus est Aesopi Steinhoeveli editione quadam posteriore, quae nihil nisi conversionem Germanicam continebat et, si meo iure suspicor, libri indice etiam alia, atque Steinhoeveli Aesopum pollicebatur³⁷.

Haec sunt, quae de fabulis a Christierno Petraeo in linguam Danicam conversis disputare non inutile esse duxi. Sed nolui hac data facultate Aesopi vitam, quae libri prima parte continetur (fol. 1^r—42^r: Esopi Leffnet) intemptatam relinquere³⁸. Variis modis antiquis temporibus vita Aesopi in libris popularibus circumferebatur. Antiquam Aesopi vitam Petraeum convertisse docet comparatio Steinhoeveli. Sed cum, quae alii viri docti de hac vita

³⁵ Editionis principis descriptionem accuratissimam dedit Johannes Wegner, *Die Zainer in Ulm, Ein Beitrag zur Geschichte des Buchdruckes im XV Jahrhundert*, Strassburg 1904, p. 40—41.

³⁶ Cf. supra adn. 32.

³⁷ fol. 1^r: de staa her i den Første Bogens dele. — Guilelmi Caxtoni Aesopus, qui editus est Londini anno millesimo quadringentesimo octogesimo tertio (repetita est illa editio anno millesimo octingentesimo undenagesimo ab Josepho Jacobs) consentit magis cum Steinhoeveli contextu Latino, quam Germanico: I 14 (p. 20) rauē = corvo (haud cornice), I 15 (p. 21) rauē and foxe (casei mentio non fit), I 19 (p. 28) mylan whiche was seke and his moder = de milvo infirmo et matre, II 1 (p. 32) the frogges and Jupyter = de ranis et Jove, II 11 (p. 47) the herte, the sheep & the wulf = de cervo, ove et lupo; II 14 (p. 51) the wulf and the dede mans hede = de lupo et tragoedo, II 15 (p. 52) the Jaye [Jay est garulus glandarius] and the pecok = de graculo et pavonibus, II 18 (p. 52) the wulf, the foxe and the ape = de lupo, vulpe et simio, III 3 (p. 67) the asse, the hors & their fortune = de equo et asina temporibus et fortunis.

³⁸ Cf. adn. 2.

disputaverunt, probare nequeam, tum, quae C. J. Brandt dixit, fieri non potest, quin tamquam *παράδοξον* intuear, ab omne ratione alienum nec reliquae parti praeclari illius operis par et simile. Sunt enim eius verba haec³⁹: »Maximus Planudes foretog sig en anden Samling og føjede dertil en latinsk Oversættelse af hans fabelagtige Levnedsløb, som siden blev ved at følge Fablerne«.

Maximus Planudes quidem in patrium sermonem Ovidi *metamorphoses*, disticha Catonis, Caesaris commentarios, Macrobius convertit, sed ex lingua Graeca vir de infimae aetatis Graecis in linguam Latinam nihil transtulit, quin etiam vitam, quam libri manuscripti a Maximo Planude scriptum esse contendunt⁴⁰, non composuit⁴¹. Sed illa vita, quam apud Petraeum Danice, apud Steinhoevelium Germanice, apud Rimicium, quem Steinhoevelius ipse fontem nominat⁴², Latine legimus, nonne haec vita est eadem, quam codices sequentes Planudeam nominare, quamvis non iure, solemus?

Fabula Romanensis popularis, quae Aesopi vitam nobis narrat, traditur duobus modis valde inter se differentibus⁴³, quarum antiquiorem Antonius Westermann edidit, recentionem Alfredus Eberhard. Ambae recensiones renascentium litterarum temporibus in linguam Latinam conversae in vernacularum linguarum scriptorum notitiam perverterunt. Sed de illis versionibus vitarum viri docti adhuc inquirere non studuerunt.

Recensio recentior, quam immerito Planudeam dicunt, incipit a verbis: *Πραγμάτων τῶν ἐν ἀνθρώποις ἡκρίβωσαν μὲν καὶ ἄλλοι, καὶ τοῖς μετ' αὐτοὺς παρέδωκαν φέροντες· Αἰσωπος δὲ δοκεῖ κτλ.*⁴⁴ Haec vita lingua Latina legimus in Aesopo Dorpii⁴⁵, ut ille liber nomine primi editoris Martini Dorpi nominari solet: *Rerum humanarum naturam persecuti sunt et alii, et posteris tra-*

³⁹ l. c. p. 362.

⁴⁰ *Fabulae Romanenses Graece conscriptae* ed. A. Eberhard I [1872] p. 226: *αἰσώπου βίος τοῦ μυθοποιοῦ, μαζίμω τῷ πλανούδῃ συγγραφείς* etc., cf. *ibid.* p. 305.

⁴¹ Hausrath, *Byzantinische Zeitschrift* X [1901] p. 91 sqq.

⁴² p. 4 Oesterley; *uss krichischer zungen im latin durch Rimicium gemacht*; editionis principis lectiones exscripsi in *musei Rhenani* vol. LXXIII [1919] p. 102—103.

⁴³ cf. Augustum Hausrath in *encyclopaediae realis editione nova*, vol. VI [1909] col. 1734, Paulum Marc, *Byzantinische Zeitschrift* XIX [1910] p. 383—421.

⁴⁴ *Fabulae Romanenses* ed. A. Eberhard I [1872] p. 228.

⁴⁵ Cf. quae collegi *Beiträge zur geschichte der deutschen sprache und literatur*, vol. XLII [1917] p. 316 adn. 1 (ubi addenda est editio, quae prodiit Bassani anno MDCCLXXV; Fock, *Ant. Kat.* 340 S. 81 No. 2507).

diderunt. Aesopus vero videtur, et quae sequuntur. Hac vita usi sunt Burchardus Waldis⁴⁶ et Erasmus Alberus.⁴⁷

Versionem antiquiorem Rimicium adhibuisse iam Paulus Marc vidit, qui diligentissime inquisivit, quomodo vita Aesopi ad nostram aetatem pervenerit, sed erravit, si, quid video, hac in re, quod putat Rimicium codicem Laur. conv. soppr. 627 verbum ex verbo convertentem secutum esse.⁴⁸

Sed primum Petraei vitam Aesopi esse recensionem antiquiorem demonstramus Petraei, Rimicii, Westermanni editiones inter se comparantes:

⁴⁹ ÆSopus vor fød i Phrygie land i Ammonio By hand vor Fattig/men han lærde vel al sin liffs tid / hã hagde it stort grofft houit oc it lægt vschickeligt ansict oc spitsesorte(?) øye læge kīdbē / j stakz hals / j stor mūd oc tycke læbe / oc en tyk tūge di taledē hã groflige oc langsommelige / mē dog deylige / løstelige suptilige skemte ord naar hand ville. Oc i det var hand storlige begaffuit af Gd / hã var tēc oc stacket oc hagde en stor bug stackede laar oc bē oc brede fød' ha vor vskickit oc slem vdueris paa alt hās liff / mē induertis var hã subtilig Viss forstādīg oc klog at tale oc snare listelige oc tredschelige til altīg. Hand var mere wskicket paa sit liff en andre Menniske vaare i hans tid.

⁵⁰ Qui per omnem vitam vite studiosissimus fuit, is fortuna servus, natione Phrygius, ex Ammonio Phrygie pago fuit Esopus vir preter ceteros faciem longe deformis. Nam magno capite, acutis oculis, nigro colore, malis oblongis, brevi collo, suris crassis, magnis pedibus, bucculentus, gybberosus atque ventrosus, et quod deterrimum erat, lingua tardus atque blactero, sed tecgnis astu et cavillationibus supra modum peditus.

⁵¹ Ὁ κατὰ πάντα τὸν βίον βιωφελέστατος ὢν Αἴσωπος τῇ μὲν τύχῃ γέγονε δοῦλος, τῷ δὲ γένει Φρυγῆς ἐξ Ἀμορίου τῆς Φρυγίας, κακοειδὴς ὑπάρχων εἰς ὑπερβολήν, προκέφαλος, κοντοτράχηλος, σιμός, μέλας, μυστάκων, προγάστριος, στρεβλός, κυφός, ἡμέρινον ἁμάρτημα, τὸ δὲ χαλεπώτερον, ἦν καὶ βραδύγλωσσος καὶ βομβόφωνος, φαῦλός τε καὶ δεινὸς πρὸς κακουργίαν σφόδρα.

⁴⁶ ed. Kurz vol. II, appendix, p. 25.

⁴⁷ ed. Braune [1892] p. XLIV.

⁴⁸ Byzantinische Zeitschrift XIX [1910] p. 390 adn. 3.

⁴⁹ fol. 1 r.

⁵⁰ Steinhoewel ed. Oesterley p. 6.

⁵¹ Vita Aesopi ed. Westermann p. 6.

Apparet Rimicium eam versionem vitae Aesopi, quam in editione Westermanniana legimus, convertisse, sed iam illa Aesopi imago litteris ratione libelli praemandatis fugitivum requirentis accuratius indagantes non accurate inter se convenire vitam Westermannianam et versionem Rimicii docet: Verba, quae in vita Aesopi Graeca exstant, desunt in Latina p. 7 l. 5 W. *ἡμέρινον ἀμάστημα*, p. 7 l. 4 *στρεβλός*, alia epitheta legimus in Latina, non invenimus in Graeca: suris crassis, quod verbo *παχύ-κνημος*, magnis pedibus, quod *μεγαλόπους*, bucculentus, quod *μεγαλόστομος* redderes; omnia fere epitheta alio loco in vita Graeca, alia in Latina legimus, puta *κοντοτράχηλος*, quod legimus tertio loco, convertitur verbis brevi collo, quae sexto loco repperimus, item *προγάστριος* septimo, ventrosus undecimo loco legitur, ut iam Rimicium non ex vita Westermanniana hausisse et totum ex illa pendere, sed eius versionem suam habere vim pretiumque liceat profiteri.

Quae cum ita sint, nego Rimicium epitheton *σιμός* — i. e. *simus*, naso colliso — errore quodam pessum dedisse in »acutis oculis«, sed conicio in codice eum legisse *δριμύς*, quod verbis »acutis oculis« optime reddidit.

Sed ne disputatio longior fiat quam utilior, qua Petraeum Christiernum in linguam Danicam vitam Aesopi Westermannianae cognatam et fabulas in Steinhoevelii editione quadam posteriore collectas ex lingua Germanica convertisse probare conatus sum⁵² et Tibi, Frederice Moth, me probavisse spem concipio, hoc sit votum brevis finis chartaeque viaeque: Vale et mihi favere perge!

⁵² Josephus Jacobs, cum Gulielmi fabulas ederet, praemisit historiam fabulae Aesopicae (prodiit Londini 1889), opus errorum plenum. Cum Steinhoevelii Aesopi conversiones nominat (p. 187, 217), omisit Danicam, modo linguae Franco-Gallicae, Anglicae, Italianae, Bataviae, Hispanicae mentionem faciens.

Hatterslebiae, pridie Nonas Martias MCMXXI.

Denne Artikel var indsendt i Anledning af Dr. Moths 60-Aars Fødselsdag 23. April 1921, og Redaktionen havde haabet, at Hæftet havde kunnet foreligge til den Tid. Forhold, hvorover Redaktionen ikke har været Herre, har imidlertid forsinket dette Hæftes Udgivelse over et halvt Aar.

Eddica.

Af

Björn Collinder.

Hávamál 1.¹

v. Friesens skarpsinniga tydning av denna strof (Arkiv för nord. filologi 18, 72) har märkligt nog knappast vunnit någon tillslutning. I främsta rummet är det väl Snorres mäktiga auktoritet som har ställt sig hindrande i vägen (Gylfaginning 1). Och dock torde icke minst de nyare forskningarna över Ynglingatal ha givit vid handen att också Snorre understundom måste ha förstått de gamla skalderna orätt. Givet är att om man på förhand misstror varje tolkningsförsök som griper utanför den nordiska språkskatten², så kan man i ett fall som detta svårligen jäva Snorres vittnesmål. Men för de ålderdomligaste Eddadikternas vidkommande kan väl en sådan skepsis dock knappast konsekvent upprätthållas.

Med rätta gör v. Friesen gällande att man för det fvn. *gótt* kan postulera betydelsen »passage, pass«. Om däremot sagda betydelse är att finna hos det nynorska *gaatt(a)*, är kanske ovisst. Jag har inte återfunnit ordet annat än hos Ross, där det förklaras som »liden indskæring eller afsats i en bjergside, så stor omtrent at man får fodfeste.« Här är det kanske betydelsen »dörrfals« som ligger närmast.

Av v. Friesens översättning på ovan anført ställe framgår i själva verket att han har haft i tankarna en kritisk punkt på färden, ett ställe där utsikten vidgar sig och vandraren kan bli synlig för en lurande fiende. *Gótt* er alltså att fatta ej så

¹ Strofernas nummer hänför sig i det följande till Gerings edition som väl är den lättast tillgängliga.

² Se ex. J. A. Lindquist i Pippings Studier i nord. filol. 9: 1, och Finnur Jónsson i rec. av Gerings glossar, Ark. f. nord. fil. 14, 197.

mycket som »väg«, utan fastmer i den nyss nämnda betydelsen »passage, pass«. Det blir då ungefär liktydigt med fvn. *gil*. Jag kan då inte finna annat än att det föreligger ett slående motstycke till den här tänkta situationen i skildringen av förstået mot Kiartan i *Laxdøla*, Kap. 48, § 11 (Altnordische Sagabibliothek):

Sípan biuggusk þeir at sitia fyrir Kiartani. — — — —
§ 16: þeir ripu til Svínadals ok námu stapar hiá gili því er Hafragil heitir. — — — — § 49: — — — — er þeir (Kiartan och hans följeslagare) kómu supr yfir (igenom, fram ur) gilit, þá sá þeir fyrirsátuna ok kendu mennina.

Här är nu endast de särskilt iögonenfallande punkterna anförda. Granskar man kapitlet i dess helhet, torde man finna, att situationen alldeles passar in på den av v. Friesen på vårt ställe förutsatta: Kiartans ovänner *sátu a fleti fyrir*.

Lindquist (på anført ställe) och Emil Olson (i Studier tillägnade Es. Tegnér) ha samtidigt utrett det syntaktiska sambandet mellan *gátter* och *ganga fram*. Ny är den av dem framförda uppfattningen inte (som de begge författarna också framhåller). Att fatta *gátter* allar som accusativus viae till *ganga fram* har varit gott latin i Uppsala i många år, och den konstruktionen kan också utläsas ur v. Friesens översättning: »På alla vägar, förrän fram du går«, cet. Och dock kvarstår här enligt mitt förmenande en svårighet. *Allar* måste ju för tanken höra nära samman med *um skoþask* (så översätter också Lindquist på anf. st.). Ha vi inte månne att göra med en syntaktisk kontamination eller anakoluti av följande beskaffenhet:

[*gátter allar* (»skall du skärsåda noga« l. d.) {*innan du går* (vägen) *fram*} *skall du speja åt alla håll*].

F. Jónsson fattar *gátter* som subjekt till *um skoþask*. Mot honom gör Lindquist och Olson gällande att passivum på *-sk* eljes skulle vara okänt i Eddasångerna. Det är dock näppeligen riktigt. Även om man kunde ge Olson rätt beträffande *lemiask* *H. Ho.* 21, så kan man anföra *riúfask* *Vm.* 52 och flerstädes, och framförallt *á gengosk eiþar* *Vsp.* 26.

Hávamál 17.

Dylsk hann om eða Þrumir.

Gering återger *þyliask um* med »vor sich hin murmeln«. Denna översättning förefaller dock inte att stämma väl överens med den betydelse det sällsynta verbet *þylia* eljes har. I Egils *Hofuþlausn*, strof 3, betyder *þylia* att »högtidligen kväda eller föredraga ett kväde»; i *Háv.* 111, *mál es þylia þularstóle á*, tycks det vara nära nog liktydigt med det grekiska *χοῶν* »avlåta orakelspråk». På grund av ordets nära samband med *þulr* (jämför utom *Háv.* 111, *Háv.* 134, *Fm.* 34) är det troligt att det på vårt ställe är ironiskt menat: »orare quasi Pythius Apollo». Stället torde därför böra översättas på ungefär följande sätt:

»Antingen orerar han vitt och brett (och kräver allmän uppmärksamhet för sina utgjutelser, stör de andras samtal), eller också sitter han tvärtom trumpen och moltiger«.

Skaldens avsikt har då varit att brännmärka (för att tala med Gunnar Wennerberg) »de rakt motsatta, men lika obehagliga egenskaperna bråkighet och tråkighet«.

Hávamál 22, 23.

Vesall maþr ok illa scapi hlær at hviœtna. hitki hann veit er hann vita þyrpti at hann er vamma vanr. Osoiþr maþr vakir um allar nætr oc hyggv at hviœtna. Ða er móþr er at morni kœmr alt er vîl sem var.

B. M. Ólsen (Arkiv 1915, 52) upptog och motiverade på ett övertygande sätt en förmodan av Vigfússon, att *vesall* i strof 22 är oäkta och bör ersättas med *ósnotr*. Ólsen var för sin del böjd för att tro att det ursprungligen hade stått *ósoiþr*, »som optræder både i det nærmest foregående og det nærmest efterfølgende vers« (jämför F. Jónsson, Arkiv 4, 44). Emellertid tycks just den anförda motiveringen peka utöver Ólsens ändringsförslag. Ty hur vill man förklara att det både sakligt och metriskt betänkliga *vesall* har kunnat insmyga sig i texten?

Förklaringen ligger i själva verket nära tillhands: *vesall* hör hemma i strof 23, som ursprungligen har lytt:

Vesall maþr vakir of allar nætr, cet.

Vi ha här tvivelsutan att göra med ett sådant korruptel som har uppstått under den muntliga traditionen (jämför v. Frie-

sen, Arkiv 18, 71). De pareketiska och samtidigt isokola uttrycken *hlær at hóloetna*, *hyggr at hóloetna*, har bidragit till att attributen ha blivit omkastade.

Det ligger väl i öppen dag att *vesall* gör strof 23 meningsfullare än *osviþr*¹. Att återigen *osviþr* är så att säga rätta ordet i strof 22, framgår väl vid jämförelse med *Sdr.* 24:

*osviþr maþr lætr opt koeþen
verre orþ an vite.*

Mot den nu föreslagna rättelsen kunde det möjligen invändas, att inte gärna *vaker*, som jag förutsätter, kan bära opp huvudstaven. Det må medgivas att ordet *alla* här mycket väl kan tänkas ha huvudstaven², men å andra sidan finns det ingenting som talar emot att *vaker* kan vara rimordet. För att inte gå omkring sakens kärnpunkt, vill jag ställa opp frågan:

Kan a) i fornyrþislag, b) i liópahátt, en indikativ bära opp huvudstaven? Att en svagare betonad huvudstav skulle ha varit tillåten i det ena versslaget än i det andra, är ju a priori ej alls sannolikt, men de må dock för säkerhets skull hållas isär.

Svaret ger sig självt ur nedanstående material.

a).

- Vsp.* 66. Bersk í flöþrom / — flýgr völl yfer —
Hym. 10. En váskapapr / varp síþbúenn
           19. Sveinn sýslega / sveif til skógar
           28. Gekk Hlórriþe / greip á stafne
           33. Karl of kvap: / knákak segia
           35. Faper Mópa / fekk á preme
Drk. 21. Skynder at sköklom / skyldo vel renna
           27. Laut und líne, / lyste at kyssa

¹ Jf. Shakespeares *The rape of Lucrece*, str. 18: And every one to rest himself betakes, save thieves, and cares (bekymmer) and troubled minds, that wakes.

² Jf. *Skm.* 4: þóit alfröþoll / lýser of alla daga. Här bör man dock kanske med Rask sätta diæresis efter *lýser*. Vidare *Grm.* 7: Þar þau Óþenn ok Saga / drekka of alla daga / glöþ ór gollnom kerom. Denna strof belyser emellertid ej så direkt vårt ställe, ty det ligger inget eftertryck på *drekka*, och på svenska kan man gott läsa: »Óden och Sága drika várje dág med fröjd ur gyllne bágar«, medan det är ogörligt att läsa: »Den av sorger kvalde vakar natten lång«, utan att *vakar* får fortistryck.

Rþ. 23. Snør heiter sú, / settesk und ripte

b).

Alo. 8. Meyiar óstom / muna þér verpa

27. Hvé sá vípr heiter / es vex fyr alda sunom

Fj. 21. Hvárt se manna nekkvat / þats mege inn koma

Rm. 7. Giafar þú gaft, / gaftat ástgiafar

9. Hót þín / hráþomk etke lyf

33. Þar liggr Regenn, / ræpr um vip sik.

Någon analys av materialet torde ej vara av nöden i detta sammanhang. Det må endast påpekas, att i flertalet av liópa-hátttr-exemplen är överensstämmelsen med vårt ställe såtillvida fullständig, som rimordet efterföljes av ett ord som vore prosodiskt berättigat att bära huvudstav. Att fallen ej är flera, får inte förvåna, då frågeställningen är så pass avgränsad och endast fullt beviskraftiga ställen har tagits med. Det framgår emellertid tydligt att det inte behöver ligga något meningseftertryck på indikativen för att den skall kunna bära opp huvudstaven¹.

Grundtvigs förslag att läsa *ósæll* för *vesall* torde knappt vara hållbart. *Ósæll* uppträder i fvn. veterligen först på 1100-talet och då i kristliga dikter i betydelsen »osalig, olycklig, osäll». *Ósæll maþr* ok illa skape *hlær at hoivetna* ger sålunda ingen tillfredsställande mening.

Hávamál 70.

*Betra er lifðom oc sël lifðom ey getr qvicer kv. elð sa ec vp
brenna wðgom manne fyr enn úti var dæþr fyr dorum.*

Samma tanke kommer till uttryck hos François Villon i *Le grant Testament*, strof 36:

De povreté me grementant
souventes fois me dit le cuer:
»homme, ne te doulouse tant
et ne demaine tel douleur,

¹ Om verb som bistav när jämntalig kortrad har två bistavar istf. huvudstav (dit kunde ju det ovan anförda *Rm.* 7 tänkas höra), se Löffler Stud. f. nord. fil. 4:1, s. 68.

se tu n'as tant que Jaques Cner¹:
 mieulx vault vivre soubs gros bureau
 povre, qu'avoir esté seigneur
 et pourrir soubs riche tombeau!²

Ok sællifþom rättade Rask med de allra flesta senare utgivares bifall till *an* (enn) *sé ólifþom*. Den rättelsen är enligt mitt förmenande både riktig och oriktig. Riktig såtillvida som den förmodligen återställer tydelsen i archetypus eller på något stadium av den muntliga traditionen, oriktig såtillvida som författarens ord svårligen kan ha lytt så³. Jag vill därför våga det djärva försöket att återfinna den ursprungliga tydelsen bakom den av Rask återställda läsarten. Vanskligt blir försöket därigenom att min konjekters ovisshet blir tillökad med den osäkerhet som redan vidlåder Rasks. Jag vill nu inte försöka mig på någon argumentering för läsarten *an sé ólifþom*; jag åberopar mig på consensus sapientium: så gott som alla nyare utgivare har antagit den (Detter-Heinzel försvarar Regius' läsart med enligt min mening ohållbara argument).

Jag förmodar att *ólifaþr* har kommit in under den muntliga traditionen på Island i stället för *brendr*, och att strofen ursprungligen har börjat:

Betra es lifþom an brendom sé(e). Jf. strof 71: *blindr es betre an brendr sé*, och 81: *At koelde skal dag leyfa, kono es brend es*.

För en islänning var *brendr* i betydelsen »död» inte något levande ord. Likbränningsseden har nämligen enligt sagornas och gravarnas samstämmiga vittnesbörd aldrig förekommit på ön³. Det är därför lätt att förstå hur *brendr* har kunnat komma att bytas ut mot *ólifaþr*.

Prof. Finnur Jónsson yttrar i anledning av min konjunktur (i ett brev av den 18. 10. 1914) följande, som jag tar mig friheten att anföra här: — — — »Jeg tror dog ikke, at forvanskningen hidrører fra det forhold, som De antyder, ti dette med

¹ »Krösus» = Fitiungr, Háv. 76.

² Visserligen kan åtminstone i kvipuháttir andra leden efter *ó*-bilda bistav: ex. *ok óhryggir Heljar bíða* (Egils *Sonatorrek* in fine), men knappast kan den väl bilda huvudstav. Och även om så vore, kvarstår den betänkligheten att raden bara får én ictus.

³ Kålund, *Aarbøger for nord. Oldkyndigh. og Hist.* 1870, s. 367 f; ib. 1882, s. 77; Almgren, i *Nordiska studier till Ad. Noreen*, s. 319.

brændingen findes jo to andre steder i overleveringen«. Gentemot denna prof. Jónssons invändning vill jag andraga, att det ena stället, strof 81, ju hör till en annan dikt; att *brendr* har bevarats där talar väl ej gärna emot att det kan ha blivit borteskamoterat på vårt ställe. Vad åter strof 71 vidkommer, så var *brendr* där skyddat av två rimstavar: om inte rapsoden var alltför vårdslös måste han rannsaka minnet grundligt när han kom dit, ty härvidlag fanns det näppeligen några liktydingar att välja på.

Hur det nu än må förhålla sig med den framställda gissningens riktighet, så kan väl dock av det sagda étt resultat anses vara vunnet:

Háv. 71 och 81 är ej diktade av infödda islänningar.

Hávamál 74.

*Nott verþr feginn sa er nesti troir scammar ro scips rár hoerb
er hæst grima fiolþ om vidrir á fimm dægum enn meira
amanaði.*

Haustgríma översattes med »höstnatt«. *Gríma* i betydelsen »natt« förekommer endast en gång i Sámundareddan (*Alo.* 30), men är eljes ej så sällsynt i skaldespråket. Om det någonsin har tillhört talspråket är väl ovisst; det förefaller sannolikt att det blott har varit ett poetiskt *heite*. Redan förekomsten av ett sådant ord i Hávamáls prosaiska ordförråd kan väcka misstankar. Enligt min mening är betydelsen »höstnatt« här på sakliga grunder föga trolig. Vindskifte inträffar ju nämligen sällan eller aldrig under natten. Vid nattens inbrott mojnar vinden av och friskar i först i gryningen, eller också håller sig vinden natten igenom, som särskilt är fallet vid långvarig storm. Höstnatten kan därför svårligen med fog kallas »ombytlig« från sjöfararens ståndpunkt. Att »den som litar till reskosten får glädja sig åt natten« förefaller ej heller tilltalande. Av senare halvstrofen framgår det att avsikten är att varna folk för att oförsiktigt företa långfärder på sjön om hösten. Jag tror att stället är korrumpert, ehuru blott helt obetydligt; månne inte för *haustgríma* ursprungligen har stått *haustgíma*?

*Gíma, som eljes inte är påträffat, vore till form och betydelse identiskt med det grekiska *χειμών* (< *ǵheimōn) »storm, vinterväder, (vinter)«, jämför lat. *hiems* med samma betydelse,

litauiska *žemys* »nordanvind«, *žemà* »vinter«. Ordet återfinns i snart sagt alla indoeuropeiska språk utom de germanska¹. Att det har funnits också i de nordiska språken finner jag troligt på grund av det finska *kiima* »kall vintervind« (Lönnrots lexikon). I det svaga avljudsstadiet förekommer roten ännu i de moderna nordiska språken; se Falk-Torps Etym. Wtb. s. v. *gimmerlamm*. *o*-stadiet förefinns enligt min mening i det fvn. *geime*² »stormigt hav«. I Lex. poëticum³ återges det med »hav«, men överallt där det förekommer nyttjas det om det upprörda, stormpiskade havet⁴.

Χειμών betecknar de långvariga men nyckfulla stormar som uppstår vid en kalla årstidens inträde och som torde vara betingade av att landet blir hastigare avkyld än havet⁴. I Norden inträffar dessa stormar omkring höstdagjämningen. Benämningen *haustgíma* är därför träffande.

Jag översätter på följande sätt: »Étt dygn⁵ blir den belåten (varar dens belåtenhet), som sätter sin lit till matsäcken; — — höststormen är nyckfull: vinden vänder sig många gånger på fem dagar, och än flere på en hel månad.«

För *nótt* = »én natt« kan man jämföra ex. *váru nótt í húsi* (Saga Mágnús berfótts, kap. 8).

Försåvitt raden *skammar ró skips rár* är interpolerad för att förklara den första halvstrofen, torde den väl betyda »skeppsrummen är korta«, d. v. s. det är trångt om utrymmet ombord, man kan inte stuva in så mycket proviant för oförutsedda äventyr.

Skírnismál 40.

londr logn fara.

Gering återger **lognför* med »heimliche Fahrt, heimliche Begegnung«. Detta kan svårligen vara riktigt. Visserligen låter sig nog en sådan betydelse hos *logn*-etymologiskt härledas, men är det sakligt troligt att det här i Skírnismál är tal om en »lund för rendez-vous-er«?

¹ Se ex. Boisacq, Dictionnaire d'étym. grecque, s. v. *χῆμα*.

² Formellt svarar *geime* mot sanskr. *hēman* »om vintern«.

³ Jf. Lex. poët.² s. v. *gróder*, *vágr*, och särskilt Lindquist, i *Ver sacrum*, s. 133.

⁴ Kan man måhända av detta ord draga någon slutsats om orhemmet?

⁵ *nótt* = »dygn«, se ex. Grm. 1.

Detter-Heinzel torde nog ha slagit in på rätt väg då de skriver *Lognfara* och tolkar *Lognfare som »den som reser i vindstilla». Men den tolkningen saknar trygga hållpunkter; Detter-Heinzel är därför också villrådiga om man under *Lognfare* har att förstå Njord, Frey eller Skidbladner.

Första sammansättningsleden i *Lognfare* är enligt min mening identisk med den feminina *ō*-stammen *logna* »låga» i fornsaxiskan (Gallée, Alltsächsische Gramm. § 308). Ordet *lugn* »quies» anses ju vara av samma rot (se Falk—Torps ordb.). Hur pass nära *logn* hör samman med fvn. *loge*, om det möjligen är att fatta som en svag kasusform (*lúznō* < *lughnā*) av det sistnämnda ordet — jf. *øxn-uxe* och sanskr. *rājā*, gen. *rājnas* — är i detta sammanhang av underordnat intresse.

Lognfare = »eldfararen» eller »han som sätter blixten i gång», är då naturligtvis *Tor*.

Man förstår också lätt varför Frey och Gerd skulle besegla sin förening i en Torslund (jämför Olsen, Hedenske Kultminder I 190):

Bereþ inn hamar brúþe at vígia (þrk. 30).

Ett hapax eiremenon som *logn-* må ej förvåna i en så påfallande ålderdomlig dikt som *Skírnismál*.

Hárbarpslióp 50.

langt la mœndir þo no cominn þor ef þo litom fœrir.

Detta ställe torde vara ett av de mest omstridda i Sämundareddan. Jag vill därför förutskicka en liten litteraturförteckning:

Bugge, Fornkvæði, Tillæg og Rettelser.

Detter-Heinzels ed., II.

Falk, Arkiv 5, 112.

Gering, Glossar³, s. v. *liþ*.

Holtzmann, Aeltere Edda, übersetzt und erklärt, ed. Holder.

Jónsson, Arkiv 14, 197.

Ranisch, Arkiv 5, 171.

Sijmons' ed., II.

Torp, Nynorsk Etym. Ordb., s. v. *lit*.

Om uttrycket *litom fara* yttrar sig Holtzmann på följande sätt: »*Litum fara* soll heissen in aliena specie (corpore adsciticio suscepto) ire«. Gering översätter också i 1. upplagan av glossaret: »wenn du in anderer Gestalt wandertest«. Men nu kan väl inte gärna *liter* ensamt betyda annan skepnad, som också Detter-Heinzel framhåller. Ranisch tolkar i stället *litom fara* som »sich verändern, was die Gestalten angeht, d. h. die Gestalten wechseln«. »In *fara* liegt der Begriff der Veränderung. Dazu sind Fälle wie *fara byggjum*, *vistum* 'to change one's abode' — — — zu rechnen«. — Detta är emellertid näppeligen riktigt, ty i de anförda fallen betyder *fara* »flytta«, ej »förändra«; det har alltså lokal betydelse.

Det av Bugge anförda parallell-stället till *litom fœrer*: Stíg ek fiall af fialli fer ek opt litum popta, aest fer ek norpr it nyrpra niþr í heiminn þriþia«, förefaller mig trots Detter-Heinzels översättning alltför dunkelt för att kunna kasta ljus över vårt ställe. Detsamma syns mig gälla om de stöd F. Jónsson anför: »Arne Magnússon bemærker: 'að fara litum = dyljast i ömsum stöðum', hvortil Jón Ólafsson föjer: 'item það gengr litum: diversimode'. — Betydningen passer ganske vist ikke, men sikkert er Udtrykket det samme som i *Hrb.*; at Udtrykket har skiftet Betydning i den lange Tid fra det 10. til det 17. Aarh. er næppe paafaldende«. — Jónsson tillägger: »at fara liþ (= skip) i Bet. »bestige et Skib«, er næppe sprogrigtigt og uden Analogier«.

Falk ansätter ett fvn. *litr »ögonblick«, som han återfinner i det nynorska *līt* m. »tidpunkt«, bevarat endast i uttryck som *i siste lita*, *i seinste liti*, cet., = »i sista laget (*lag* vilde kunne bruges i de samme Forbindelser med den samme Betydning«, säger Ross). Då emellertid *līt* aldrig tycks förekomma annat än i förbindelse med tidsbestämning, är det väl ovisst om ordet ensamt någonsin har haft temporal betydelse. Det ligger nära tillhands att med Ross förmoda att det kommer av fvn. *hlīt* f. i ex. uttrycket *til hlítar* »affatim«. Jämför grekiska *καιρός*, ursprungligen »det rätta måttet, modus«, sedan »den rätta tidpunkten, opportunitas«.

Falk och Torp uppger att *līt* är masculinum. Däröfver kan ingenting säkert sägas; det är lika sannolikt att det är att fatta som

femininum (se Aasens och Ross' ordböcker). Fvn. *lít* är alltså allt annat än säkert uppvisat¹.

Man torde i själva verket här varken behöva göra någon texträttelse eller antaga någon hypotetisk betydelse. Det enda man behöver göra åt texten är att dela opp *litom* i *lít um*, och det är ju icke någon emendation, ty i Codex Regius förekommer det också annorstädes att *um* skrives ihop med det föregående ordet², liksom exempelvis *á* brukar sammanskrivas med det efterföljande ordet. Tvärtom kunde den i Regius så sällsynta ändelseformen *-um* (för *-om*) tyckas ge ett stöd åt mitt förslag. Jag skriver alltså:

»Langt munder þú nu komenn,
ef þu lít um fórer«,

och översätter:

»Du hade hunnit långt vid det här laget, om du hade gjort en liten omväg«.

Sedan Tor har givit luft åt sin vrede över detta oförtäckta hån, och sedan han fått nionde nej av Harbard, som ånyo förordar omvägen (*Farþu firr sunde*), biter han i det sura äpplet:

(55.) »Vísu mér nú leiþena,
alls þú vill mik eige ferial!«³

Angående det fvn. *lít* får jag hänvisa till Noreens Altisl. Gramm.³ § 152, Anm. 1. Noreen återger det med »ein wenig«. Jag har inte kunnat hitta ordet i alldeles samma betydelse som det enligt mitt förmenande har i *Hrbl.* 50, men man kan jämföra *littat* (= *lítpat*): »a little, a bitt, a little way or while«, ex. *nú verþr at vikia littat til þess*; — — — *en konungrinn hoak undan lítþat* (Oxfordordboken). I samma betydelse som på vårt ställe förekommer det gotiska *leita* (Se Grienberger, Untersuchungen zur got. Wortkunde 146) Mt. 1:19: *Jah jainþro*

¹ Det må här påpekas att när Falk på anf. st. sammanställer fvn. **liþr* i uttrycket *sialdan hitted leiþr i liþ* (*Háv.* 66) med sanskr. *ṛtus* »bestämd tid(-punkt)«, så kan han väl icke vara på rätt väg; *ṛtus* (ej *ritus*) borde väl på fvn. ge **urþr* eller **ulþr*.

² Grm. prosan, rad 15: *saum heima*; Fm. 1: *sveinium*.

³ Om strofen ursprungligen har lytt just så, är kanske ovisst, men nog måste man med Grundtvig och Jónsson taga för givet att den har blivit utvidgad av avskrivaren.

innaggands framis leita gasato Jakobu: Kai προβάς ἐκεῖθεν ὀλίγον εἶδεν Ἰάκωβον. Jämför *leiti* i samma betydelse flerstädes: Mt. 5:3; Joh. 6:7; Tim. 5:23!

Um är mindre vanligt som adverb i fornvästnordiskan, och det är därför ej underligt att *fara um* inte finns angivet i ordböckerna; däremot har Fritzner *ganga um* = gå omkring. Jämför *umfarandi* »kringresande«, fsv. *buþkafli skal um fara*, cet.

Lokasenna, prosan.

Þar var lysi goll haft fyr eldz liós. Sialft barsc þar ól.

Här föreligger tydligen ett kringvandrande sagomotiv: jämför Apuleius, *Psyche et Cupido*, *Metamorphoseon* lib. 5, § 1: *Totique parietes solidati massis aureis splendore proprio coruscant, ut diem suum sibi domus faciat, sole nolente.* — — — § 3: *Et ilico vini nectarei eduliumque variorum fercula copiosa nullo serviente sed tantum spiritu quodam impulsa subministrantur.*

Lokasenna 49.

Þic a hiorvi scola éns hrímcalda magar górnóm binda goð — —
(50.) *Ueizto ef mic ahiorvi scola*, cet.

Ordet *hiqrr* på detta ställe har berett lexikograferna svårigheter: »*Á hiqrœ* er uforstaaeligt«, säger Finnur Jónsson (*Lex. poëticum*²), »man ventede en Betegnelse for 'Sten, Klippe'.« Gering ansätter med frågetecken betydelsen »scharfe Felskante«. Enligt mitt förmenande kan frågetecknet slopas; *hiqrr* har på detta ställe tvivelsutan den nämnda betydelsen, som jag i det följande skall försöka göra troligt.

Hiqrr sammanställes av gammalt med sanskr. *çiri* »svärd«, *çaruṣ* »pil, spjut«, zend. *çūra* »lans«, sabinska *curis* »lans«, litauiska *kiŗois* »yxa«, och härledes ur verbalstammen (s)*ker*, som föreligger i fvn. *skera* och grek. *κείρειν*¹. Innan frågan om ordets ursprungliga betydelse dryftas, torde det ej vara opåkallat att söka utreda dess stambildning. *Hiqrr* är i fvn. en *wa-stam* med alternerande defektiv *u*-stamsböjning; got. *hairus* är ju en

¹ Curtius, *Griech. Etymologie*⁴, § 53. Feist, *Etym. Wtb. der gotischen Sprache*, s. v. *hairus*.

u-stam liksom det fornengelska *heoru*. I själva verket torde ordet med all säkerhet gå tillbaka på en indoeuropeisk *wos* : *wes*-stam. Det visar litauiska *kiŗois*. Visserligen böjes *kiŗois* som en *io*-stam (gen. *kiŗoio*), men detta förklaras av att i litauiskan *s*-stamsböjningen har dött ut liksom i de germanska språken. Att *kiŗois* ursprungligen var en *s*-stam (*-wes*-), styrkes av det finska lånordet *kirves*, gen. *kirve(h)en*, »yxα»¹. Om man jämför *hiŗr* med *kiŗois*, stämmer rotvokalismen och ändelsevokalismen så väl, att man torde kunna ansätta:

$$\left. \begin{array}{l} \text{hiŗr} < *kérwos \\ \text{kiŗvis} < *kṛwés \end{array} \right\}$$

Vi har här i *-wes* : *wos* samma formans som det som ingår i det kända ieur. participium præteriti activi².

Som exempel på *wes* : *wos*-stammar kan man nämna:

Grek. σκότος (< *skotwos) : got. *skadus* : finska *katve*, gen. *katve(h)en* »skugga»³. — Fvn. *ǫngr* : got. neutr. *aggwu* : lat. *angustus*⁴.

Hiŗr är alltså med all sannolikhet en participial *wos*-avledning av roten *ker*- »skära». Man kan då utan tvekan identifiera det med tyska *herb*, mht. *herwer*, med grundbetydelsen »skärande»⁵.

Till samma rot hör säkert också det i svenska dialekter förekommande *har* »stengrund» och fvn. *hǫrg* samt östsvenska *harog* »bister» (om väderleken)⁶.

¹ Ahlquist, Vestfinska språkens kulturord, s. 25; Thomsen, Berøringer mellem de finske og de baltiske Sprog, s. 117 och flerstädes. Thomsen synes antaga att litauiska *i*- eller *io*-stammar kan ha blivit *es*-stammar i finskan, men har såvitt jag kan finna icke anført något exempel som bevisar att så har varit förhållandet. Vad beträffar fi. *herne* »ärta», av. lit. *žirnis* (anf. arb. s. 98), så tyder väl dock fbulg. *zrūno* och germanska *kurna på att ordet ursprungligen var en *es* : *os*-stam.

² Se Brugmann, Kuhns Zeitschr. 24, 92—6, Grundriss² II §§ 442—51; Joh. Schmidt, K. Z. 26, 352—5; Noreen, Indog. Forsch. 4, 324 f. Brugmann konstruerar paradigm: nom sg. m. *wid-wōs*, voc. *wid-wos*, gen. *wid-usōs*, cet. Schmidt ansätter nom. *wid wēs*, voc. *wid-wes*. Man torde ha att utgå från suffixformerna *-wes*, *-wos*, *-us*, (*wōs*).

³ Karsten, Germanisch-finnische Lehnwortstudien.

⁴ Feist, Paul & Braunes Beiträge 15, 545.

⁵ Persson, Beitr. zur indogerm. Wortforschung, s. 786. Om det fi. lånordet *karvas* se Setäläs bibliografi = Finnisch-ugrische Forschungen, bd. 13.

⁶ Hellquist, Uppsala Språkvetenskapliga Sällskaps förh. 1891—4, s. 96, Nord. Studier tillägn. Ad. Noreen, s. 183. Om andra ordfränder se Persson, anf. arb. 337; Brugmann, Indog. Forsch. 15, 97.

Av det ovan sagda torde det framgå att *hiqrr* går tillbaka på en gemensam indoeuropeisk beteckning för *stenvapen* (jämför Feist, anf. st., och Thomsen, *Berøringer* s. 189). Men liksom förhållandet *mutatis mutandis* har varit med *hamarr* och *sax*, har det också bevarat den ursprungliga betydelsen av »vass sten» långt ned i särspråklig tid. Som paralleller ur semasiologisk synpunkt må särskilt anföras:

Fvn. *sker*, sv. *skärva*, da. *Skaar* : fvn. vb. *skera*. — Lat. *saxum* : *secare* : fvn. *sax*.

Helgakvíða Hundingsbana I 48.

Stiupr varto siggeirs látt ond stoþom heima.

Gering ändrar av metriskä skäl till

*Stiúpr látt Siggeirs
und stoþom heima.*

För min del finner jag denna ändring alltför vittgående för att vara plausibel. I stället vill jag föreslå:

*Stiúpr vást(u) Siggeirs,
und stoþom látt heima.*

Som ett argumentum ad hominem vill jag sätta opp schemat efter femtypsläran: *und stoþom látt heima* ger upptakt (X) plus: $\angle \times \angle \mid \angle \times$, d. v. s. typen A2a1UI.

Om man läser *heima* (Detter-Heinzel II) eller *heina* (Bugge, Arkiv 19, 12) eller *hreina* (id. i Wimmers Læsebog⁴ VIII) är ju irrelevant i detta sammanhang.

Helgakv. Hundingsbana II 20.

Vanntato vígi var þer þat scapad at þo at rógi ric menne vart¹.

Gering ändrar — synbarligen därför att han anser att »stafs sé vant» — till:

¹ Troligen av förbiseende har Gering infört *vást* för *vart*. Det är tydligt att *vart* här är præf. av *verþa*, ej av *vera*.

*vas þér vó skopþ
es at róge þú, cet.*

Det är tillräckligt att framhålla att ingen ändring är påkallad, ty som redan är visat under Hávamál 22, kan det finita verbet bära opp huvudstaven, utan att det ligger något eftertryck på verbet. Med detta ställe kan man särskilt jämföra:

*Hþm. 5: Hugþo vætr véla
es vóro komner.*

*Hym. 10: En vaskapaþr
varþ síþbúenn.*

Reginsmál 13.

Oc er mer fangs vón at frekom olfi.

Anhängare av femtypsläran tar anstöt av kortraden

(ok) er mér fangs vón,

medan däremot exempelvis *þrymr of ǫll lönd* (Rm. 14) anses fullgod. Men om nu versen tarvar rättelse, är det väl ändå knappast påkallat att både ändra ordföljden och sätta in ett nytt ord, som Gering gör:

fangs þykkjomk vón.

Att denna ändring ger en oklanderlig vers, skall ej bestridas, men nog är sannolikheten för att skalden har skrivit just så, tämligen ringa. Man kan nog tvinga in versen i Prokrustessängen utan att behöva ändra någonting annat än ordföljden. Att läsa

mér es fangs vón,

som låge närmast tillhands vore kanske inte metriskt tillbörligt, men om man läser:

fangs es mér vón:
_ / × _ | _ / ,

får man ju en ren E-typ!

Att taktgränsen med fog kan dragas mellan *mér* och *vón*, framgår tydligt av et sådant fall som

Vsp. 8: *Vas þeim vætterges
vant ór golle,*

där prædicativet står i en versrad, copulan jämte dativ- och genitivobjekt i en annan.

Sigrdrífumál 18.

*allar voro af scafnar þær er voro aristnar oc hverfðar víþ inn
helga mioþ. oc sendar á víða vega. þær ró með asom þær ró
meþ alfom somar með visom vanom somar hafa mennskir menn.*

Dessa gåtlika rader har M. Olsen (Eggjumstenens Indskrift, sid. 56 f.) på ett synnerligen fyndigt sätt sammanställt med ett ställe i Eggjuminskriften. Utan att våga fälla någon dom över prof. Olsens onekligen lockande kombinationer, vill jag dock göra gällande att det resultat han härvidlag har kommit till är så pass ovisst (jämför F. Jónssons recension i årg. 1920 av denna tidskrift, sid. 39), att det inte kan vara oberättigat att framlägga en annan hypotes, som jag hade uppställt innan Olsens arbete kom ut. Särskilt synes mig de slutsatser han drar ur *Sdr:s »oc sendar á víða vega«*, cet., (sid. 61, 63, 71, 73) vara rätt djärva. Som Olsen påpekar är ju *Sdr.* tämligen heterogent, till stor del ett konglomerat av halvtförklungen magisk visdom (jämför också Müllenhoff, DAK 5:161). Vid mitt försök att förklara den här förevarande strofens första hälft anser jag mig därför med fog kunna till en början bortse från den senare hälften.

I tionde kapitlet av Germania berättar som bekant Tacitus om germanernas divination följande (kapitlet förklaras utförligt och belyses med germanska paralleller bl. a. i Schweizer-Siers ed., Berlin 1877, och Müllenhoffs DAK 4:223—228).

»Auspicia sortesque ut qui maxime observant. Sortium consuetudo simplex. Virgam frugiferae arbori decisam in surculos amputant, eosque notis quibusdam discretos super candidam vestem temere ac fortuito spargunt. Mox, si publice consultetur, sacerdos civitatis, sin privatim, ipse pater familiae, precatus deos caelumque suspiciens, ter singulos tollit, sublato secundum impressam ante notam interpretatur.«

I en avhandling »Ueber altdentsche Loosung und Weissagung« (= Zur Runenlehre. Zwei Abhandlungen von Liliencron und Müllenhoff: sid. 26 f.) har Müllenhoff uppvisat, att det finns tydliga spår av den hos Tacitus beskrivna ritualen i den fornvästnordiska litteraturen¹. Mot det *frugifera arbor* som Tacitus talar om, svarar det fvn. *hlautoiþr*, mot *virga: leinn*, *gambanteinn*. Jag hänvisar härvidlag till Müllenhoffs framställning och till Mogks mytologi, § 90. För att motivera min hypotes ser jag mig emellertid nödsakad att förutskicka ett uttalande av Müllenhoff, som förefaller mig vara av stor vikt för tolkningen av vårt ställe (anf. arb. sid. 57):

»Der *blótspánn* — — — diente bei der Loosung, und nach der Analogie des in Skîrnisfôr beim Zauber beobachteten Verfahrens dürfen wir jetzt wohl die Formel *at fella blótspân* bestimmter auffassen als »concidere virgam sacrificam«, so dass eine Verschiedenheit zwischen der im Norden und in Deutschland nach Tac. gebräuchlichen Weise der Loosung sich herausstellt. Die *virga frugiferae arbori decisa* ist der vom wilden Holz genommene *gambanteinn* oder *blótspánn*. Jene wurde aber in *surculi* zerschnitten und dann diese mit Runen versehen hingestreut, während im Norden nach Skîrnisfôr der Zweig zuerst mit Runen bezeichnet und dann zerschnitten wurde. Allein wenn man die beiden Stellen der Sagas (*Heiþrekss.* 11; *Gautrekss.* 7) recht ins Auge fasst, so scheint auch als wenn nicht wie in Deutschland einzelne Stäbchen herausgegriffen wurden, sondern dass man aus ihrer zufälligen Lage das Orakel entnahm.«

För att nu återgå till *Sdr.* 18, så förmodar jag att vad som där beskrives är en urgammal lottningsritual liknande den i Germania, men med en något annorlunda procedur. I stället för det vita klädet har man nyttjat det heliga mjödet! Det sakrala mjödet hänger, som Olsen också antar, utan tvivel samman med *Odrôres* med blod och honung tillredda mjöd, som skänker skaldegåva. Weinhold har framkastat det geniala hugskottet att stavrimspoesiens upprinnelse skulle vara att söka i divinationsriten (se Müllenhoff, anf. arb., slutet). Vare därmed hur som helst — att den nordiske skalden under hednatiden var en *vates* i ordets bägge betydelser, att han i ingivelsens högtidsstunder troddes yppa högre makters råd, kan svårligen bestridas.

¹ Särskilt *Vsp.* 63; *Hym.* 1; *Skm.* 32; *Heiþrekssaga* 11; *Gautrekss.* 7; *Ynglingas.* 42; *Grágás*, om *hlutfall*.

Egil Skallagrimsson börjar sin Huvudlösen med att förkunna sin fingerade skaldemission till kung Eriks hov. I stela former som röjer gammal tradition skildrar han hur han har fört med sig Odens mjöd till anglernas land. Han känner det heliga mjödets kraft inom sig och är säker på sin sak: om ni bara vill lyssna på mig, säger han, så skall ni få höra hur väl jag förstår att *þylia*. Det är ett ärevärdigt ord Egil här för på tungan — *þylia* betyder annorstädes »vaticinari, divinare». Han vet att han är en skald av Odens nåde, en ättling av det gamla siarsläktet. Det med offerblod tillredde Odensmjödet skänker inte endast skaldeingivelse, det skänker också siarkraft. Intet under då om man frågade det till råds om fördolda ting.

Hlautoiþr kallades virket som man täljde lottspånorna, *teinar* l. *blótspánir*, av, *hlaut* var namnet på offerblodet. I första strofen av *Hymiskviða* får man veta hur själva asarna gick till väga när de ville öka sitt magiska vetande. Det säger sig självt att i slikt fall en gammal och ärevärdig ritual måste komma till användning. De skakade spånorna och skådade i offerblodet:

Hristo teina ok á hlaut sþó.

Tvivelsutan är det ett dylikt divinationsbruk Strabo har i tankarna när han berättar huru de cimbriska fältprästinna lät krigsfångarnas blod rinna ner i en kittel, och hurusom de med ledning av blodet förrättade ett slags spådom (lib. 7, 2): *τοῖς οὖν αἰχμαλώτοις — — συνήντων ξιφῆρεις — — αὐτοὺς ἤγον ἐπὶ κρατῆρα χαλκοῦν — — εἶχον δὲ ἀναβάθραν, ἣν ἀναβᾶσα ὑπερπειτῆς τοῦ λέβητος ἐλαιοτόμει ἕκαστον μετεωρισθέντα· ἐκ δὲ τοῦ προχομένου αἵματος εἰς τὸν κρατῆρα μαντεῖαν τινὰ ἐποιοῦντο*. Och ännu närmare kommer den liflänska rimkrönikans skildring av divinationen hos žemaïterna i Litauen (anförd efter Grimms *Deutsche Mythologie*⁴ I 30):

ir bluotekirl der warf zuo hant
sîn lôz nâch ir alten site
zuo hant er bluotete alles mite
ein quek. — — —

Sammanställer vi dessa uppgifter med *Sdr.* 18, kan vi göra oss följande bild av tillvägagångssättet vid lottningen. De avtäljda runspånorna ströddes ej ut på ett kläde, utan kastades i offermjödet. Vid pass hälften av spånorna måste ju då komma att ligga med runan nedåt och kom därför ej ifråga vid tydningen. De öv-

riga kom, sedan man hade rört om mjödet, dels att ligga enstaka, dels att samla sig i smärre grupper; det senare bleve fallet med de flesta, som man lätt kan experimentera ut. Det var ur dessa rungrupper man utläste Makternas vilja.

Vår strof kommer alltså i översättning att lyda på följande sätt:

»Alla runor som var (på-)ristade, täljdes av och rördes om med det heliga mjödet.«

Det torde böra anmärkas att verbet *skafa* i betydelsen »tälja av« förekommer i fornvästnordiskan, liksom också i nyisländskan, ex. *skafa à sjer neglurnar* »skära naglarna« (Zoëgás ordbok).

I den angelsaxiska Andreaslegenden förekommer på ett ställe verbet *hweorfan* i en betydelse som kan tänkas visa tillbaka på den nu nämnda ritualen (Müllenhoff, anf. arb. 35). Det berättas om hur skeppsbrutna kastar lott om vem som skall sätta livet till för att rädda de övriga: »Hlutan hellcräftum, haedengildum tele-don betwinum: þa se tán gehwearf efne ofer aenne ealdgesíða«. Müllenhoff översätter: »Sie loosten mit höllischen Bräuchen, sie zählten untereinander (oder unter den Loosen): da erging der Zein gerade über einen der Vornehmen«, och han tillfogar: »Se tán gehwearf ofer ist gewiss eine alte Formel, die schon in heidnischer Zeit von dem durch das Loos gewiesenen Opfer galt«.

I Guþrúnarkviða II förekommer en ingående beskrivning på hur det magiska offermjödet tilreddes.

Str. 22: *Förþe mér Grímhíldr full at drekka,
— — þat var of auket iarþar magne,
soalköldom sáe ok sönardreyra.*

23: *Vöro í horne hverskyns stafer,
ristner ok ropner, ráða né máttak;
— — — — —*

24: *Vöro þeim biðre bøl mǫrg saman,
— — — — — iþrar blótnar,
soíns lifr soþenn — — — — —.*

Den nu anförda hälften av strof 23 torde man gemenligen ha missuppfattat. I anslutning till Volsungasagans parafras (í því horni váru ristnir hverskyns stafrir ok ropnir með blópi) har man antagit att runorna som Guðrun ej förmådde tyda var ristade på

hornets insida. Detta kan dock näppeligen vara riktigt, utan fastmer får man väl tänka sig saken så, att Grimhild hade lagt runmärkta spånor i mjödet: *ristner* är alltså ej predikatsfyllnad, utan attribut till *stafer*.

Jag nämnde att jag vid denna tolkning har ansett mig med fog kunna se bort från strofens senare del. Emellertid låte det gott tänka sig att även den hör med till sammanhanget och låte tolka sig ur samma hypotes.

I divinationen såväl som i kulten plägar överallt riktningen, väderstrecken eller höger och vänster spela en betydande roll. Att koret i de kristna kyrkorna vetter mot öster beror lika litet på en tillfällighet som att romarna härledde *templum* av *temnere*. När nu, såsom vår hypotes förutsätter, divinationens utslag har bestämts av blotspånornas rörelser, och då spånorna på grund av omrörningen drivs mot kärlets kant, är det inte då mycket troligt att man har inlagt en innebörd också i den riktning de utslagsgivande rungrupperna har tagit? Det ligger nära tillhands att tänka sig att denna riktning har givit så att säga klaven till uttydningen. Är det då alltför vågat att tänka sig att den eljes från Eddan kända indelningen av universum i (till antalet växlande) »världar» härvidlag har legat till grund? Man får då tänka sig blotkarets kant indelad i (fyra) delar efter de skilda världarna: asarnas, alfernas, vanernas och människornas värld. Från den utgångspunkten förstår man utan svårighet:

*þær'ró með ósom, þær'ó með ölfom,
sumar með vísom vönom,
sumar hafa mensker menn.*

Så vågad denna hypotes än kan förefalla, bekräftas den dock av ett divinationsbruk, som måste antas ha varit gängse hos våra hedniska förfäder, nämligen den s. k. koskinomantin eller spåendet med såll. För utbredningen av detta spådomssätt på vår kontinent har Fritzner redogjort i (Norsk) Historisk Tidsskrift, 1. Række, 4. Bind, sid. 192 f. Från våra förfäder har det spritt sig till finnarna och lapparna och där bibehållit sig i ursprungligare former än hos de nordiska folken. Vi skola nu först anföra några uppgifter från Finland.

Den form av spående med såll (på finska *seulalla arpcminen*) som omnämnes i Saxéns Finsk guda- och hjältetro (sid. 5) närmar sig mycket det tillvägagångssätt som nyss har blivit förut-

satt för Sigdrifumåls vidkommande. »Sållets botten var indelat i delar med var sin bestämda betydelse. Vid spåendet rörde man på sållet, varvid en på botten lagd spån kom i rörelse, och svaret framgick av den avdelning där spånen stannade«.

Kaarle Krohns Suomalaisten runojen uskonto (den finska runodiktningens religion), sid. 17 f., innehåller en utförlig redogörelse för olika former av seulalla arpominen. En av dessa beskrives på följande sätt. »Sållet lades med botten uppåt på golvet eller på en bänk, och på dess botten lade man i fyra olika riktningar en smula salt, bröd, träkol och lera, — — —. Så tog man en borste, och om man så hava kunde, en sådan som man tre gånger hade borstat ett liks hår med. Sedan stack man en synål med iträdd tråd stadigt i ändan på borstens skaft, spåmannen fattade tråden, ställde borsten mitt på sållets botten och började läsa besvärjelser. Allteftersom borsten nu under det han läste, slant åt det ena eller andra hållet, mot saltet, brödet, kolet eller lerklumpen, uttydde man saken i det enskilda fallet.«

I Fjärrkarelen gick man tillväga på följande sätt när någon var sjuk, för att utröna vilken sjukdom han plågades av. Över ett varmt bröd stälpte man ett såll, utefter vars kant man hade tecknat de misstänkta sjukdomarnas namn. Strax ovanför sållet lät man ett halskrucifix dingla i en tråd. Om det inte genast gjorde utslag, vred man det två varv medsols och ett varv motsols.

Ur ett rättegångsprotokoll från 1600-talet meddelar Krohn ett enklare spådomssätt som påminner om pojkleken att kasta slant i grop. Spåmannen lade sin mössa på golvet och ovanpå den ett elddon, och sedan kastade han slantar på elldonet. Om myntet föll tre gånger på samma ställe, kunde han därav komma sjukdomens orsak på spåren.

I en av Krohn anförd besvärjelse på vers anropar spåmannen »spådomsvisaren« i följande ordalag: »Om det är dödligt, sätt dig då i rörelse och gå medsols, om det (sjukdomslidandet) kommer sig av förbannelser, gå då motsols, om det kommer från vattnet, gå då mot sjön, om det kommer från jorden, gå då mot norr!« I en annan besvärjelse heter det: »Om lotten talar sant, skall den stiga uppåt till den helige Gudens knän«.

Redan tidigare i vår framställning kunde det ha varit skäl att anföra Kalevalas berättelse om hur Väinömoinen gick tillväga för att finna rätt på solen och månen när de hade blivit bortrövade (Collans översättning 49; 81 f.):

»Väinömöinen själv, den gamle, — — —
 täljer sig av alträd spånor,
 lägger dem i nödig ordning,
 vänder dem med sina fingrar,
 radar sina spådomsredskap,
 höjer nu sin röst och säger, cet.

Vi övergår nu till motsvarande magiska bruk hos lapparna. I sin ovan anförda avhandling har Fritzner påvisat att lapparnas hedniska religion till betydande, ja huvudsaklig del var av nordisk upprinnelse. Att så är förhållandet också med lapparnas förnämsta magiska redskap, den välkända trolltrumman, kan väl ej med bestämdhet påstås, men säkert är att lapparnas användning av trolltrumman påminner på ett slående sätt om den nyss beskrivna koskinomantin. Den utförligaste beskrivningen av trolltrummorna och deras användning finns i Friis' *Lappisk Mythologi*, sid. 23 f. Fritzner beskriver spåendet med trolltrumma på följande sätt:

»Naar den da tjente dem som et Middel til at skaffe dem Kundskab om skjulte Ting, var det paa den Maade, at Noaiden slog paa den med et Redskab, der havde Lighed med en Hammer, for saaledes at sætte og holde i Bevægelse en paa Runebommen henlagt Ring, indtil den standsede og blev ubevægelig liggende paa en af de paa Runebommen tegnede Figurer, da denne Figurs Beskaffenhed gav den søgte Oplysning eller Aabenbaring.«

Lapparnas gudar indelas av flere hemulsmän — med någon variation — i dem som bodde

- 1) i stjärnhimmeln
- 2) i luften
- 3) på jorden
- 4) under jorden,

en indelning som ej så litet påminner om den bl. a. i *Alvísmál* framskymtande fornnordiska indelningen av världsalltet i vanernas, asarnas, människornas, alfernas, cet., värld.¹ En sådan indelning förekommer också allmänt på trolltrummor av en viss typ (se Reuterskiöld, *De nordiska lapparnas religion*, sid. 74, 76).

¹ Eddan synes förete spår av att vanerna ursprungligen har varit stjärngudomligheter, ett förhållande som vi dock i detta sammanhang ej kan dröja vid.

Vi ser alltså att den ovan framställda hypotesen ej är så utan stöd som det måhända vid första påseendet kunde synas.

Sigdrifumál 22.

*Þat reþ ec þer iþ fyrsta at þo við fröndr þina vamma læst verir.
síþr þo hefnir þott þeir sacar gori þat koeþa dauþom doga.*

Det antas allmänt att uttrycket *þat koeþa dauþom duga* syftar på eftermälet som man förvärvar genom en hedrande levnad. Så tolkas stället redan av Volsungasagans författare. Långmodighet mot fränder kommer att gagna en efter döden. Men kan detta verkligen vara den rätta tydningen? Det var väl i livet man trängde till sidofränders bistånd, ej bortom graven; om nidingsverk, som tilläventyrs kunde stänga den döde kämpen ute från Valhall, kan här ej vara tal — *þót þeir sakar gerve*, heter det ju. Detter-Heinzel har därför också drivits till det egendommiga antagandet att detta Sigdrifas råd skulle vara uttryck för en kristlig belöningsetik.

Enligt min mening har Afzelius träffat det rätta när han översätter: »det sägs de döde gagna» (sammalunda Winkel-Horn). Men hur nära tillhands det än ligger att återge textens ord så, torde mången ställa sig undrande och fråga: vilka är då de döde som man gagnar genom att skona sina sidofränders liv? Svaret blir: släktens vördade hädangångne, de gemensamma ättfäderna. För att få det svaret rätt belyst må vi för en stund förflytta oss till det forna Indien.

Den frejdade Bharataättlingen Arjunas sitter i fältherrevagnen i spetsen för sin segervana här, rustad till rättmätig strid mot de brottsliga Dhritaraštriderna. Men ack, i fiendehären såväl som i sin egen skådar han idel befryndade män. Inför den synen gripes Arjunas av sorgmodig ångslan och klagar (*Bhagavadgita* I 29 f; det är Schlegels latinska version som anföres. Alla vokationer är utelämnade): »Visa ista cognatorum turba, qui proeliabundi huc progressi sunt, fatiscunt mihi membra, et os exsanguie contabescit — — — — — Atque omina video infelicia, nec fausti quidquam praevideo, cognatis in acie caesis. — — — *Istos caedere nolo, vel maxime caedentes.* — — — Quomodo tandem cognatis caesis fortunati simus? Etiamsi istis, quibus mens sana libidine excutitur, non vident stirpium excidio admissum nefas, et in amicos saeviendi delictum: quomodo nobis non foret statuendum

refugere hoc scelus, nobis, inquam, stirpium excidio admissum nefas praevidentibus? *Stirpium excidio delentur sacra gentilicia perennia*; — — — — *nimirum praecipitant e Superis horum majores, liborum ac libationum sollemnibus privati*. — — — —
 Eheu! Quantum piaculum committere decrevimus, quod imperandi dulcedine allekti cognatos caedere parati sumus!«

Så klagar Arjuna med indisk mångordighet. Den religiösa tro som ger sig uttryck i hans ord är urgammal. Vi behöver ej gå till Asien för att finna dess spår. Tron på ett lekamligt liv bortom graven och ock den av denna tro härflytande dyrkan av förfäderna är måhända den äldsta religion som har funnits på vår kontinent. Man har funnit otvetydiga spår av denna tro bland de nyligen i Sydfrankrike funna äldsta människolämningarna, vilkas ålder har uppskattats till vidpass hundratusen år. Fustel de Coulanges har i sitt snillrika arbete *La Cité antique* ådagalagt att dyrkan av förfäderna en gång i Grekland och Rom liksom i Indien har utgjort en grundval för samhällsbyggnaden och familjerätten. Överensstämmelserna är så slående att de icke kan förklaras annat än ur ett gemensamt indoeuropeiskt ursprung. Erwin Rohde har i »*Psyche*« skildrat själakultens olika former hos grekerna, den för kort tid sedan borttryckte danske historikern J. P. Jacobsen har i sitt ofullbordade verk »*Manes*« följt dess spår i Västeuropa genom senantiken in i den katolska medeltiden. Att den har funnits hos våra hedniska förfäder har fulltygats av Hyltén-Cavallius. Ännu för ett par mansåldrar sedan vidmakthölls i Varend urgamla offerseder som till ursprung och väsen var identiska med romarnas helighållande av den vestaliska elden, dyrkan av larer och penater, de i Eneiden skildrade åminnelseoffren vid fädernas gravar, grekernas anthesterier (Varend och virdarne I, sid. 147, 194, 277, 295, 488 f., 492).¹

I detta sammanhang är det ej skäl att dröja vid de spår denna uråldriga själatro kan ha avsatt i Eddasångerna eller i den norröna bokvärlden överhuvud. Det är endast ett enstaka utslag av denna tro som här kommer oss vid. Vilhelm Grønbech har i »*Vor Folkeæt i Oldtiden*« enstädes framhållit att den i Havamål tydligt framträdande omsorgen om ett gott eftermäle (en orps-tírr deyr aldrege, ef sér gópan of getr), nog har en djupare grund än man vanligen uppmärksammar: den bottnar även den i själatron. Vi hedrar ej våra döde med annat än med blommor på

¹ Jämför också Golther, *Handbuch der germ. Mythologie*, s. 92—95.

graven. Och dock är det oss ej likgiltigt om någon skall minnas oss sedan vi gått bort. Hos de gamle hade detta känsloläge en så påtaglig grund som gärna tänkas kan: livet bortom graven hängde efter deras föreställning på om någon fanns som mindes den döde och då och då ägnade honom en offergård. Först när gravkulten alldeles upphör, när ingen dyrkar och minns den döde, först då upphör livet helt och hållet. (Se Jacobsen, anf. arb. I, 94, 119.) Det är detta föreställningssätt som avspeglas, om ock förbleknat, i Havamal.

Ätten var själakultens naturliga ram. »Sällan stå bautastenar vid vägen om ej frände reste dem över frände«. En talrik avkomma betydde ett sorgfritt liv efter döden. Att skona sina fränder och hålla ätten vid makt, det var att »gagna de döde«.

Guprúnarkvipa II, 44.

Þar mono seggir om seing dōma oc hoitinga hæfpi nema þeir mono feigir fára náttu fyr dag litlo drottom bergia.

Denna strof gör även den ett gåtlikt intryck. Alla utgivare snart sagt torde vara ense om att den är förvanskad. Den ende som har tolkat den grundligt och utförligt är Bugge (i Fornkvaedi, Tillæg og Rettelser), men enligt mitt förmenande kan hans tydning icke vara riktig. Redan ändringen *sæfang* (efter Rask) för *seing* är ej så ringa. Att fatta *dróttom* som *dróttom* av *dróttir* »fiskfångst, fångad fisk« innebär ju däremot ingen texträttelse. Men meningen förblir gåtfull: »Det betyder att män tala om fiskfångst och vrida huvudet av vitlingar, innan dagen gryr, vad de dragit upp, de smaka; ej många nätter de mer skola leva« (Brates översättning). Bugge tillstår också att »der bliver rigtignok ikke nogen klar Forbindelse mellem Drøm og Udtydning«, samtidigt som han frågar sig: »hvad skal det betegne, at Fiskene skal fortæres 'lidt før Dag'? Vil det sige, før Mændene igjen drager til Havs for at fiske?«

Gering (Zeitschrift für deutsche Philologie 29, 61) går något annorlunda tillväga. Han ändrar *dróttom bergia* till *drótt mon bergia* och fattar *hoitingr* som »Tier von weisser Farbe (zum Opfer bestimmt?)«. Frågetecknet är fullt på sin plats. *Sóing* (*seing*) bibehåller han och översätter det med »offer«. Ej heller på denna väg kommer man till någon tillfredsställande tydning, trots textändringen.

Vad som alltsedan Rasks tid har lett utgivarna på villospår, är enligt min mening missuppfattningen av ordet *hottingr*. Detta ord förekommer visserligen som namn på flere vattendjur av olika slag, men det kan a priori mycket väl tänkas ha nyttjats också om en människa i betydelsen »vit man». Om dylika adjektivavledningar på *-ing* se Brugmanns Grundriss² II § 374, och Kluges Nominale Stammbildungslehre § 42 b. Nu förekommer *Hottingr* mycket riktigt flerstädes som personbinamn (se Linds onomastikon). I *Gþr* II 44 betecknar det utan tvivel människor, och det betyder enligt min förmodan snarast »furstar, furstesöner».

Den vita hyn, liksom det »vita» håret, framhålles ju mångenstädes i den norröna litteraturen och enkannerligen i Eddan som utmärkande för de ädelborna kvinnorna¹; men att samma rasmärke ansågs känneteckna också den ädelborne mannen, framgår särdeles tydligt av *Rígsþula* 34, där furstesönens utseende beskrives:

bleikt vas hár, biarter vangar,
medan trälsonen däremot (strof 7) är *svarttr*, och bondpojken (strof 21) *rauþr och riðþr*, »rödhårig och rödlett». Att furstesonen till åtskillnad från svartingen och rödskinnet har kunnat kallas för *hottingr*, ligger alltså ytterst nära tillhands.²

Sóing behöver ej på detta ställe betyda »offer»; *sóa* betyder ju såväl »döda» som »offra» (exempelvis *Háv.* 109).³

Feigr nyttjas — som Bugge framhåller — endast om människor och passar alltså ej gärna på offerdjur. Även detta är ett jäv mot Gerings tydning. Att däremot *hofþe næma* har kunnat nyttjas även om människor, ej blott om djur, är högst troligt av sådana ställen som *Fm.* 34:

¹ *Háv.* 97; 162. *Skm.* 6. *Alv.* 5; 7. *Hym.* 8. *Hárþ.* 30; 32. *Rþ.* 28; 40. *Fj.* 42. *Vkv.* 3; 41. *H. Hv.* 7; 28. *Grp.* 15. *Sg.* 31; 52; 54. *Gþr.* II 1. *Gþr.* III 8. *Akv.* 38; 42; 46. *Am.* 11; 28; cet.

² Jämför också *Vkv.* 4, *Grm.* 43, *þkv.* 14 och beskrivningen av Balders skönhet i *Gylfaginning* 21. Det i de slaviska språken (och fornpreussiskan) inlånade *vitęzъ* (ryska *Витязь*) »hjärte» bleve för vidlyftigt att avhandla här och kräver en särskild framställning.

³ I detta sammanhang må det framkastas om inte fvn. *vega* och *vigia* ursprungligen hör samman. Jämför lat. *mactare* »förhärliga; offra»; det förekommer redan hos Cicero i uttrycket *summo supplicio mactare*, som anger på vilken väg ordet har fått den nu i spanskan och portugisiskan allena rådande betydelsen: den urbota brottslingen var hos romarna, liksom hos våra förfäder, *sacer* (scil. inferis dis). Redan hos Seneca förekommer *mactator* i samma betydelse som spanska *matador*.

*Hofþe skemra láte hann enn hára þul
fara til heliar heðan.*

Jämför också *Ghv.* 12!

Att texten är förvanskad kan det väl knappt vara tvivel om. Jag föreslår emellertid endast en ganska mild ändring. För *bergia* läser jag *beria*, och i anslutning till Rask insätter jag i stället för *dróttom*: *drótt of (drótt um)*.

I de föregående stroferna upplever ju Atle i en svårtydd dröm hurusom Gudrun sätter fram för honom hans dräpta söners hjärtan (jämför *Akv.* 39, *Am.* 78) och sedan dräper honom själv (jämför *Akv.* 43, *Am.* 84). I strof 40 tyder Gudrun delvis denna Atles första drömsyn. Man har därför förmodat att strof 44 också innehåller en drömtydning, och denna förmodan är nog i viss mån riktig. Volsungasagans parafrast har insett att *holtingar* syftade på människor, då han återger strofens innehåll så: »Synir þínir munu vera feigir«, cet., men man måste dock ge Bugge rätt i att »dette er en mindre rigtig Gjengivelse«, ty om spådomen skulle gälla Atles söner, förstår man ej varför det säges »þar mono segger«, cet.: enligt berättelsen (*Am.* 72, *Volsungas.* 40) var det ju Gudrun själv som mördade gossarna. Nej, hennes dystra spådom måste gälla några andra som stå hennes hjärta eller tankar nära.

Vår strof innehåller med andra ord icke tydningen av någon särskild drömsyn, utan den tanke som först tränger sig på Gudrun när hon har hört Atles dröm till slutet och inser vad den innebär. Framsynt som hon är, inser hon nu att släktens olycksöde nalkas; hennes närmaste tankar gäller då bröderna; Gunnar och Hogne — nu vet hon att deras dagar är räknade.

Gudruns ord får då fattas på följande sätt: »Alltså skall kämparna dryfta mordplaner och beröva furstarna livet; de (furstarna) skall om få dagar strax före dagningen dödsvigda hugga ned hirdmännens skara.«

Till punkt och pricka stämmer denna spådom överens med vad som förtäljes om Gunnars och Hognes sista strid. Enligt Volsungasagan följer Atles svekråd mot niflungarna kort tid efter Atles dröm. *Fára náttu* är alltså fullt träffande. Likaså skildrar Atlamál vilken tillintetgörande manspillan Gunnar och Hogne anställde i Atles hird. Det återstår då endast att göra reda för uttrycket *fyr dag litlo*. Även härvidlag ger oss Atlamál nyckeln:

Am. 64: *dóo þá dýrer, dags vas heldr snemma.*

Atlamál 43.

Inn com þa ann spilli hvat oti drygðo hatt fyr hællo.

Sijmons ändrar hatt till *hoater*, Jónsson till *haler*. Jag tror ej att en så kraftig ändring skall göras, utan föreslår att läsa *hatr*. *Hatr* betyder ju »fiendskap, hat«, men att det också har betytt »förföljelse, fördärv, strid«, är troligt av verbet *hata*, som understundom betyder »förfölja, stå efter någons argesta«, och avledningen *hetia* »kämpe«.

Beträffande *hatr* vill jag särskilt fästa uppmärksamheten på *Regismál* 8:

*Enn er verra þat oita þicciomc nidia strið om nept. iofra
oborna hygg ec þa enn vera er þat er til hats hugað.*

Här uppfattar jag *hatr* som »fördärvbringande kamp«, en uppfattning som jag nu skall försöka att motivera.

För *nept* sätter Gering nefandam crucem; den tydning av ordet han själv har anslutit sig till betecknar han som »bedenklich«. Lika betänkliga är Egilssons och Vigfússons förmodanden. Så vitt jag förstår har nog Mogk träffat det rätta, när han i ett brev till Gering har föreslagit att fatta *nept* som particip av *nefna*. Han har tyvärr ej motiverat sitt förslag, och det tycks därför ha gått alldeles obeaktat förbi. *Nept vore ju emellertid den organiska formen för *nefnt* och skulle svara mot det forn-norska *næft* (Aisl. Gramm.³ § 281. 8).

Vilken frändekamp eller frändeolycka som här är »omtalad«, framgår ju av strof 5; det är Andvares spådom som Loke spelar ut:

*Þat skal goll er gustr atti
braerum toem at bana verða.
oc æþlingom atta at rógi.*

Liksom orden *syne þínom verþra sðela skopof, þat verþr ykkiarr beggia bane* går tillbaka på femte strofens: *þat skal goll — — — bróþrom toeim at bana verþa*, så går också orden *ok æþlingom átta at róge* igen i Lokes: *iofra óborna hykk þa enn vesa, es þat es til hats hugat*. Det vore kanske vågat att ur den påtagliga parallellismen mellan verserna i strof-erna 5 och 8 draga den slutsatsen att *hatr*, liksom *róg*, har betydelsen »blodig tvist, kamp»; det är också möjligt att det betyder »fördärv» (jämför f. ö. betydelsen av *róg* i *HH* II 20). Antar

man med Gering at *þat* syftar på det föregående *striþ*, är det ej gärna rimligt att återge *hatr* med »hat». Översätter man så, ter sig inte heller slutet av Lokes hotelse särskilt skräckinjagande.

Vi återvänder nu till Atlamál 43! Jag föreslår att halvstrofen skall översättas på följande sätt: »In kom besked om vilken hätsk strid de höll på att utkämpa utanför huset — en träl bragte budet.»

Att *drýgia hatr* i den betydelse jag förutsätter, är språkriktigt, torde framgå av uttrycket *drýgia hernaþ* = *heria*.

Det kan tillfogas att *hatt* i handskriften inte är skrivet med två *t*, utan med den vanliga geminatatypen *ṭ*. Geminatostecknet är märkbart blekare än det övriga.

Hampésmál 9.

*Vilcat ec við moþor malom scipta orz þiccir enn
vant ycro hváro.*

Finnur Jónsson ändrar här *ycro* till *ykkir*. Enligt Detter-Heinzel II (sub. *Hávamál* strof 125 = Gering³ 129) är den ändringen obefogad, ty *ykkro* skulle här vara liktydigt med *ykkir*: possessivpronomet skulle användas i stället för personalpronomen. Emellertid är nog inget av de exempel D.-H. anför för att styrka detta språkbruk så alldeles säkert, och det torde ej vara opåkallat att granska dem ett för ett.

I *Háv.* 129:

Stíþr þitt om heilli halir (Wimmer-Jónsson) har Regius inte *þitt* utan *þit*. Nu har ju bokstaven *c* i Regius ej sällan en form som i hög grad liknar ett *t*, och på ett par ställen kan man inte av formen avgöra om man skall läsa *c* eller *t* (se fototypiska upplagan, Inledningen sub *c* och Anmärkningarna sub 18.24). I *Háv.* 129 bör man därför antagligen läsa *þic*.

Hlr. 12 är ett kritiskt ställe; Regius har *okkart*, de bägge andra handskrifterna *enn at*. Enahanda är förhållandet med *Hlr.* 3.

Am. 92 är ett misstänkt ställe på påtagliga metriska grunder. Jónsson har uteslutit *várt* och hans betänkligheter delas av Sijmons.

Vad det av D.-H. åberopade stället hos Ásmundi Arna-

son vidkommer, är det alls inte av nöden att där översätta *sitt* med »sig»: se Jónsson, Den norsk-isl. Skjaldedigtning B II 59.

Sluttligen i uttryck sådana som *ykkjar beggia bane* »vester amborum interfector» (*Rm.* 6) föreligger, som lätt inses, ett äkta possessivum.

Med denna kasuistik vill jag dock inte ha fränkänt de av D.-H. anförda beläggställena all beviskraft. Det är inte osannolikt att det ifrågavarande språkbruket kan ha funnits i Eddaspråket. Men en mera vägande betänklighet mot Regius' läsart synes mig ligga i att den ej ger god mening. Sijmons har därför också i sin edition ändrat *hoqro* till *hoqroge*. Den rättelsen förefaller mig dock ej särdeles sannolik, och jag vågar därför framställa ett annat ändringsförslag.

Enligt min förmodan skall i stället för *ykkro hoqro* läsas *ykker at hoqro*. Meningen blir då:

»Jag vill inte munhuggas med mor, men icke förty behöver ni nog ännu höra ett ord«. *At hoqro* »nihilominus» förekommer ju flerstädes i den äldre litteraturen, och även i Sämundareddan, *Hym.* 34.

Möjligen inskränker sig felskrivningen i Regius till att bokstaven *t* har blivit uteglömd. Ty *a* och *o* är i handskriften understundom så lika, att endast sammanhanget kan avgöra vilkendera bokstaven som avses (se fototypiska uppl., Inledningen, och där anförda ställen, särskilt 12. 28). Så är enligt min mening fallet också på vårt ställe.

Ett stöd för min läsart ser jag i att Gering har läst ut det av mig insatta *at hoqro* »nihilominus» ur kontexten. Han översätter nämligen: »Nicht möcht' ich mit Mutter müssige Reden tauschen; nur (!) eins ist von euch bis jetzt nicht ausgesprochen«, en översättning, mot vilken jag för mitt vidkommande egentligen ej har något att invända.

Hampésmál 17.

1) *fondo va stigo*.

Gering återger *vástígr* med »Unheilspfad«. Det förefaller mig dock, som om »olycksstig« ej skulle passa riktigt bra i sammanhanget; det är väl olycksstig nog att rida mot en snar död. Jag förmodar att ordet betyder »villstig« — strofen anger ju att de hade förirrat sig ut på galgbacken väster om kungsgården.

v. Friesen (Till den nordiska språkhistorien I, sid. 9) har påvisat att fvn. *oð* hör samman med ags. *wóh* n. »bending, crookedness, error, wrong, injustice«, en form av adjektivet *wóh* »krokig, cet.«, gotiska (un)*wāhs*, av ett urgermanskt **wanha-*, som styrkes av det sanskritiska *vañkas* »flodkrök«.

I detta sammanhang vill jag fästa uppmärksamheten på adjektivet *vályndr*, *Vsp.* 41, som av Gering återges med »übelgesinnt, unfreundlich«. Ordet förekommer också utanför Eddan. Den av Fritzner uppgivna betydelsen »ildesindet, pønsende på ondt«, har, om jag ej misstar mig, sitt enda stöd i en föga sannolik tolkning av *Sólarlióð* 3:

*Hráeddo hiarta hann lézk trúa
þeim er úþr hafþe vályndr verit.*

Stället bör nog översättas så:

»Med bävan i sinnet låtsades han lita på den som förut hade visat sig opålitlig«. Lika liten grund finns till att tolka *vályndi* som »Ildesindethed«; Þorkelsson återger det med »Gnavenhet, Vrantenhet«. Då ordet finns bevarat i nynorskan i en betydelse som passar gott på alla ställen där det förekommer i fornspråket, förbjuder god metod att ansätta en annan betydelse. Vigfusson har på vårt ställe den riktiga översättningen: »shifty«.

2) *trýtti* e *træno* *hoót* *titt* *var* *at* *biðia*.

I Köpenhamnseditionen är *biðia* ändrat till *bíþa*, en emendation, som med rätta väl av alla har godtagits. Bugge (*Zeitschrift für deutsche Philologie* 7, 403) ändrar *hoót* till *bróþ*: *træno* *bróþ* skall vara en kenning för »orm«. »Auch nach *Am.* 22 verzeihen die Schlangen den am Galgen hangenden Leichnam.« Här har dock Bugge gjort sig saker till en lapsus. Att de i galgen hängande liken skulle förtäras av ormar, kan väl aldrig ha varit skaldens mening. Härvidlag är det givetvis tal om maskar, ej om ormar (*ormur* betyder också »mask« i nyisländskan liksom i nynorskan i sammansättningar, se Aasens ordbok).

Situationen med ormarna på galgbacken kan alltså för Hampsmåls vidkommande icke anses bestyrkt, och det torde vara allt skäl att bibehålla handskriftens *hoót* = *hoqt*, försåvitt det inte skulle visa sig ogörligt att ge det en antaglig tydning. Vi övergår nu till ordet *trýtte*.

Tryta betyder i nynorskan enligt Aasen att »give en svag

Lyd, brøle sagte eller med lukket Mund«; enligt Widsteen (Ordb. over Bygdemaalet i Søndhordland) nyttjas det om kornas råmande när de är hungriga. I nyisländskan betyder det »growl, murmur«. Ordet tycks sålunda kunna passa in på tranans läte, som av svenska allmogen på sina håll uppfattas som »tri-tro« (Folkminnen och folktankar, årg. 1916, sid. 50). Nu finns det emellertid i nyisländskan också ett *tríta* »gyrari, volutari«, och Bugge översätter därför *trýta* på vårt ställe med »hin- und herkrieche«. ¹

Trýtte áe trono høgt betyder enligt mitt förmenande: »Oav-
låtligt lät tranans maning (hördes tranans manande läte)«. Tranan
börjar låta i första dagbräckningen; väpnad hemgång företogs ju i
regel i första gryningen: tranan manar därför till uppbrott, liksom
lärkan i Shakespeares Romeo och Julia. Därför »hade de ingen
lust att dröja«, fast de stod som lamslagna vid anblicken av den
hängde fränden.

Som bekant har tranan i folktron åtnjutit en betydande auk-
toritet. I flere trakter av Sverige har tiden för tranornas vår-
flyttning ända in i våra dagar varit en av årets viktigare märkes-
punkter (se den ovan anförda uppsatsen av v. Sydow i Folkminnen
och folktankar). Av den antika berättelsen om Ibykos kan vi
sluta oss till att grekerna tillskrev tranan förmågan att yppa för-
dolda ting: I den finska folktron tillskrev man tranan en liknande
förmåga att bringa varsel, som framgår av Kalevalas berättelse
om Sampos bortrövande; Kalevala 42: 293 f. (Collans översätt-
ning):

»Satt en trana på en stubbe,
överst på en fuktig tuva,
täljde klornas tal på tårna,
lyfte jämt på sina fötter;
plötsligt spratt hon till av rädsla,
skrämd af Lemminkäinens toner.
Tranan öppnade sin strupa,
upphov nu ett gräsligt läte,
höjde sig på sina vingar,
styrde flykten rakt till Pohja.

¹ I Haldorsens lexikon anföres ett ordstäv: *Aldrei heyrði eg trönu mína tríta*, som där översattes: »aldrig hørte jeg at mit nøgle var drejet omkring.« Forekomsten av *trana* och *tríta* tillsammans är påfallande; men då jag av H:s översättning inte får något begrepp om ordstävets innebörd, avstår jag från att göra någon förmodan.

När hon dessa nejder uppnått,
skrek hon till för andra gången,
skrånade av alla krafter
bragte Pohjas folk att vakna,
väckte upp det onda väldet.»

Bugges tydning av *trýta* som »hin- und herkrieche«, även-
som Detter-Heinzels »zwischen«, står och faller med textän-
dringen *bróþ* för *høgt*; att som Gering bibehålla *høgt* men över-
sätta det med »Lockspeise«, förefaller mig mera djärvt än me-
todiskt.

Hampésmál 25.

Micils er aman hoern vant er manóiz er.

Eftersom första kortraden har fyra höjningar, är det säkert
med rätta som Bugge (Zeitschrift für deutsche Philologie 7, 406)
säger: »Der Ausdruck scheint hier später erweitert.« Finnur
Jónsson för *vant* till andra kortraden, men det förefaller ej tro-
ligt att *vant* har kunnat stå i en (tvåstavig) upptakt (jämför
Vsp. 8: vas þeim vælterges | vant ór golle).

Nu är *vant* tämligen vanligt i Sämundareddan i samma be-
tydelse som här, men det konstrueras eljes alltid med dativ, ej
med *á*. Jag förmoder därför att versen ursprungligen har lytt:

*Mikels es manne vant
es mannoits es.*

Huruyida man bör skriva *mannoits* eller *manvoits*, må i detta
sammanhang lämnas åsido.

Af et Lukianhaandskrifts Historie.

Af

J. L. Heiberg.

I et af vore ældste og smukkeste Lukianhaandskrifter, Harleianus 5694¹, findes i Marginen til *Περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων* 34 med en senere Haand følgende Bemærkning²:

ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς Λουκιανὸς ὁ πάντας καλῶς ἐλέγξας καὶ πάντων τὰ ἥθη παιδεύσας ἄτιμος μένει ἐν Καλαβρίᾳ.

Da Lukians Text ikke giver mindste Anledning til en saadan Oplysning, maa den, som ogsaa Præsens *μένει* viser, forstaas som gjældende Haandskriftet. Dette har altsaa engang ligget i et Bibliothek i Calabrien, uden Tvivl i et af de mange Basilianerklostre. Her har saa engang en Munk, der læste i Bogen, med Byzantinernes medfødte Bogkjærlighed givet sin Medfølelse Luft med den smukke Codex, der efter at have kjendt bedre Dage var havnet i hans fattige Kloster og laa upaaagtet hen.

Harleianus er skrevet af Notaren Baanes, som 914 skrev cod. Paris. 451 (Apologeter) for Arethas, dengang Ærkebiskop i Caesarea i Kappadokien³; det viser en Sammenligning af Skriften uimodsigeligt⁴. De med Texten samtidige Scholier er skrevne af Arethas selv, hvis Haandskrift kjendes fra det nævnte Pariserhaandskrift og andre, der har tilhørt ham⁵. Altsaa stammer ogsaa Harleianus fra Arethas' Bibliothek. I flere andre Lukian-

¹ Facsimile hos Rabe, *Scholia in Lucianum* (Lpz. 1906), Tavle 1.

² S. 167, 30—168,2 Rabe. Hvor gammel Haanden er, angives desværre ikke.

³ Subscriptionen hos Maass, *Mélanges Graux* S. 749.

⁴ Maass ib. S. 759.

⁵ Smst.

haandskrifter findes der Scholier med Kildeangivelsen *'Αρέθα*¹. At disse ikke nu findes i Harleianus, er let forklarligt, da denne er defect; der mangler foran nogle Blade af det første Skrift, og det følgende er numereret ξ' (Numrene fortsættes til οζ'); altsaa stod der engang i dette (eller et dermed sammenhørende) Bind 58 Skrifter til af Lukian. En Copi af en Del af Arethas' *Corpus Lucianeum* (med hans Scholier) har vi i cod. Vindob. philos. 123 saec. XI, som indeholder 31 Skrifter af Lukian (defect for og bag; midt i mangler nogle Blade), der ligesom i Harleian. er numererede; det første fuldstændige har Nr. κα'. Heri findes mellem Scholierne en Notits, som tilsteder en nøjagtig Datering af Arethas' Lukianecorpus (altsaa af Harleianus). Til Lukians Charon 17: εἰ δὲ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐνενόουν, ὅτι θνητοὶ τέ εἰσιν αὐτοὶ καὶ ὀλίγον τοῦτον χρόνον ἐπιδημήσαντες τῷ βίῳ ἀπίασιν ὥσπερ ἐξ ὀνείρατος πάντα ὑπὲρ γῆς ἀφέντες, ἔζων τε ἂν σωφρονέστερον καὶ ἥτιον ἡγιῶντο ἀποθανόντες . . . ἢ τί γὰρ οὐκ ἂν ποιήσειεν ἐκεῖνος ὁ τὴν οἰκίαν σπουδῇ οἰκοδομοῦμενος καὶ τοὺς ἐργάτας ἐπισπέρχων, εἰ μάθοι, ὅτι ἡ μὲν ἔξει τέλος αὐτῷ, ὁ δὲ ἄρτι ἐπιθεὶς τὸν ὄροφον ἅπεισι τῷ κληρονόμῳ καταλιπὼν ἀπολαύειν αὐτῆς — bemærkes i et Scholion, som sikkert stammer fra Arethas²: ἀμφοτέρω ταῦτα εἶδομεν ἐφ' ἡμῶν τέλος ἐσχηκότα καὶ γὰρ Στυλιανὸς ὁ Ζαούτζης οἶκημα πρὸς τὸ παλάτιον κατασκευάσας φιλοτίμως τοσοῦτον ἀπέλαυσεν αὐτοῦ, ὥστε τὸν ἐγκαινισμὸν τοῦ οἴκου ἀρχὴν αὐτῷ τοῦ θανάτου καὶ τέλος ὑπάρξαι τοῦ βίου, Λέων τε ὁ Βασιλείου τὴν τοῦ υἱοῦ γένεσιν λαμπρῶς ἐστιάσας αὐτὸς μὲν οἴχεται, μετέωροι δ' αἱ ἐπὶ τῷ νύμφῃ ἀποβάσεις³, d. v. s. hvad der skal blive af hans Søn, er endnu usikkert. Man har forlængst set, at dette kun passer paa Aaret 913, da Leon VI's umyndige Søn Konstantinos Porphyrogennetos stod alene under vanskelige Forhold, da hans Onkel og Formynder Alexandros var død 6. Juni 913. Tonen i Bemærkningen om Kejser Leon forstaar man først rigtigt, naar man husker paa, at han havde forvist Arethas tilligemed Patriarchen Nikolaos, fordi de ikke vilde anerkjende hans fjerde Ægteskab med Zoe, Moder til Konstan-

¹ S. 71,25; 76,4 Vat. gr. 1322, med andre Hss. S. 58,27. S. 218,20 Palat. 73. S. 159,25 (Arethas' Udvidelse af et ældre Scholion) Marcian. Gr. 434 og Urb. Gr. 118.

² Arethas ynder ogsaa ellers at henvise til samtidige Forhold, f. Ex. S. 190,3; 201,3; 237,14 (Rabe); sml. S. 232,8.

³ S. 122,14 Rabe. Stylianos, Kejser Leons Svigerfar, døde c. 896.

tinus¹. Aarstallet passer fortrinligt til, at samme Mand, som har skrevet Harleianus, Aaret efter skrev Paris. 451 i Arethas' Tjeneste. Den betydelige Rolle, Arethas har spillet i vor Overlevering af en hel Række græske Forfattere, er efterhaanden bleven klarlagt².

Han var født omtr. 850; hans Studieaar faldt altsaa i den Opgangsperiode efter Billedstridens Ophør, der betegnes ved Gjenoprettelsen af Universitetet i Konstantinopel og Patriarchen Photios' Virksomhed for Studiet af den gamle Litteratur. Det ældste af de bevarede Haandskrifter, der har tilhørt ham, er cod. Dorvillianus (i det bodleyanske Bibliothek) af Euklids Elementer, skrevet i Aaret 888³, det næstældste cod. Bodleian. af Platon fra 895; da er han Diakon. Derefter følger cod. Urbinas 35, Aristoteles' Kategorier, fra c. 900, saa den omtalte cod. Paris. 451 (Apologeterne) fra 914; da er Arethas avanceret til Ærkebisp i Caesarea i Kappadokien. Endeligt cod. Mosquensis 231 (Dogmatica) fra 932. Alle disse er sikrede ved udførlige Subscriptioner, der nævner Skriver, Ejer, Pris og i Reglen Aar. Desuden har det Aristeideshs., som allerede i 12. Aarh. var blevet delt i 2 Dele og nu er Paris. 2951 og Laurent. LX 3, tilhørt Arethas, som har skrevet Scholier deri; af et af disse ses, at det er skrevet omtr. 917⁴. Med større eller mindre Sandsynlighed har man henført endnu endel andre Haandskrifter (f. Ex. det eneste af Athenaios) til Arethas' Bibliothek; men hvor man ikke har andet at gaa efter end Skriftens Charakter, er man paa usikker Grund; i den gode Tid er de professionelle Afskrivers Haandskrift saa ensartet, at vi endnu er langt fra at kunne skjelne de forskellige Skriverskoler med Sikkerhed.

Arethas plejede, som berørt, at forsyne sine Haandskrifter med Randnoter. Ofte nøjes han med at udtrykke sin Beundring og Interesse for et træffende Udtryk eller en mærkelig Udtalelse ved et $\acute{\omega}\rho(\alpha\iota\omicron\nu)$, $\acute{\alpha}\sigma\tau\epsilon\iota\omicron\nu$ eller $\sigma\eta(\mu\acute{\epsilon}\lambda\omega\sigma\alpha\iota)$; men undertiden polemiserer han heftigt mod vedkommende Forfatter eller rettere skælder ham ud. Det finder han særligt ofte Anledning til over-

¹ Vita Euthymii ed. De Boor, XII 13,19; XV 18.

² Samlet Oversigt hos Kugeas, 'Ο Καισαρίας Ἀρέθας, Athen 1913, S. 97 ff.

³ Deri en Forelæsning af Universitetets Leder Leon, Bibliotheca mathematica 1887, S. 34 f.

⁴ Aristides ed. Br. Keil, II p. VII f.

for Lukian. Et enkelt Exempel maa være nok. Til en frivol Ytring om Pæderasti (*Ἐρωτες* 54) har han i Harl. tilføjet (S. 206,22 Rabe): *μόγισ ποτέ, μαρὲ καὶ ἐπάρατε, τὸ σαντοῦ ἐξεῖπας. ἐξώλης καὶ προώλης γένοιο*¹.

Foruden disse bevarede Haandskrifter er det paavist, at tabte Haandskrifter fra hans Bibliothek og forsynede med Randbemærkninger af ham har spillet en Rolle i vor Overlevering af endnu adskillige Forfattere, som Pausanias, Pollux, Dion fra Prusa, Philostratos, Clemens Alexandrinus og Marcus Aurelius. Han maa altsaa have ejet en betydelig Bogsamling. Hans Haandskrifter hører til de ældste, vi overhovedet har paa Pergament, og der er adskillige directe og indirecte Vidnesbyrd om, at de Originaler, han lod afskrive, var paa Papyrus². Han fortsatte altsaa det Arbejde, som var begyndt i 4. Aarh. af Akakios og Euzoios, der overførte Eusebios' Lærer Pamphilos' store Bibliothek fra Papyrus paa Pergament³; naar man betænker, hvor skrøbelig og udsat for alskens Ødelæggelse en antik Papyrusbog var, kan man ikke være ham noksom taknemlig for dette Redningsarbejde. Forresten havde ogsaa hans Residens Caesarea en bibliophil Tradition; der havde Basileios og hans Broder Gregorios samlet et Bibliothek⁴.

Det er ejendommeligt, saa mange forskellige Steder Arethas' Haandskrifter dukker op efter hans Død. Bodleianus af Platon fandt E. Clarke 1801 i Johannesklostret paa Patmos, Mosq. 231 stammer fra Dionysiosklostret paa Athos; Aristeideshaandskriftet er allerede i Middelalderen blevet delt, og Florenz og Paris har,

¹ En Liste over de i Lukianscholieerne anvendte Skældsord mod Lukian giver Rabe S. 336. Sml. S. 187,29; 192,5; 203,1; 205,7,12; 218,20; 227,27; 228,30; 229,2; 236,11; 237,21; 243,4; 244,1,14; 247,17 i Harl.; i Palat. 73, som har benyttet Arethas (Rabe, Die Ueberlieferung der Lukianscholien, Götting. Nachr. 1902, S. 7) S. 215,27; 216,8; 217,5-221; 222,6; 232,20. Desuden findes i Mosq. 315 mellem andre Skrifter af Arethas 2 Smaaafhandlinger af ham mod Ytringer af Lukian (Rabe, Götting. Nachr. 1903 og i Scholieerne S. 78,27 ff. og S. 71,25 ff., dette ogsaa i Vatic. 1322). Man kunde undre sig over, at en Gejstlig, der tager saa mange Anstød af Lukian, læser ham saa ivrigt. Men Byzantinerne har ved Siden af deres Fromhed megen Sans for (helst grov) Spot. Ogsaa Photios læste Lukian (Biblioth. cod. 128), og vort ældste Lukianhs., Vat. 90, er skrevet for og revideret af to høje Gejstlige (Rabe, anf. St. 1902, S. 3 f.).

² Kugeas, anf. St. S. 107 ff.

³ Kugeas S. 121 f.

⁴ Kugeas S. 122 f.

som nævnt, faaet hver sin Del; Bodleianus af Euklid har tilhørt d'Orville, som sikkert har erhvervet den paa sin Rejse til Italien og Sicilien¹. Det fortjener ogsaa at bemærkes, at cod. Palatinus gr. 73 (13. Aarh.), hvori Arethas' Scholier er excerperede², efter en Notits paa fol. 2 er sendt til Franciscus Barbarus fra en Præst paa Kreta³. At Arethas' Haandskrifter nu ligger spredt omkring i mange Bibliotheker, som for en Del er af temmelig sen Oprindelse, peger i samme Retning; hans Bøger er ikke blevet bragt til Occidenten som en samlet Masse. Deraf tør man slutte, at de tidligt er blevet splittet ad, rimeligvis under de Ulykker, der overgik Kappadokien i 11. Aarh.; det blev hærget af Tyrkerne, og selve Caesarea blev ødelagt ved Jordskælv⁴. Det er derfor let forklarligt, at et af Arethas' Haandskrifter er kommet til et calabrisk Kloster.

En Hindring for den nærmere Bestemmelse af Tidspunktet for denne Harleianus' Vandring er det, at der ikke foreligger nogen Angivelse af, hvor gammel den Notits er, hvorfra vi gik ud. Men Haandskriftets senere Levnedsløb er klart nok. Harleys († 1741) Haandskrifter blev 1753 købt til British Museum. I 1722 ejedes vort Haandskrift efter Solanus' samtidige Vidnesbyrd⁵ af J. Bridges, hvis Bibliothek blev solgt ved Auction 1726; ved den Lejlighed har Edw. Harley⁶ erhvervet det. Solanus angiver som Ejer af Haandskriftet før Bridges en *vir nobilis* D. van der Mark i Utrecht, om hvem jeg ingen Oplysning har kunnet finde; han siges at have købt det efter Joh. de Witt († 1701), i hvis Auctionskatalog⁷ det er opført mellem *libri manuscripti in folio* S. 44 som Nr. 6: *Luciani opera Graeca*, med Tilføjjelsen: *ex Bibliotheca Seripandi*, som ogsaa findes ved andre af Witts Haandskrifter. Solanus har derfor utvivlsomt Ret, naar han formoder, at Witt har hjembragt Haandskriftet fra Italien. Det har bagi Notitsen *Antonii Seripandi ex Henrici Casolle amici opt. munere*. Antonio Seripando, Broder til Cardinal Girolamo Seripando (der døde 1563 som Ærkebisp i Salerno), har

¹ I sin udførlige Omtale af den (ad Charitonem, Lips. 1783, S. 228 f.) nævner d'Orville ikke, hvor han har den fra.

² Rabe, Götting. Nachr. 1902, S. 7.

³ Stevenson, Codd. mss. Palatini Gr. S. 37.

⁴ Nikephoros Bryennios II 3.

⁵ Lucianus ed. Iacobitz, Lips. 1836, I p. XXVIII.

⁶ Hans Far, R. Harley, Grundlæggeren af Bibliotheket, døde 1724.

⁷ Graevius, Bibliotheca Wittiana, Dordrecht 1701.

ogsaa ejet Harleian. 5674 og 5693; hans Bibliothek, som tildels stammede fra Ianus Parrhasius, er nu for største Delen i Bibliotheket i Neapel, hvor Familien hørte hjemme. Cardinalen skænkede sine og Broderens Bøger til S. Giovanni a Carbonara i Neapel, men et Par af dem er altsaa sluppet bort. Den Ven, der har foræret Antonio Seripando Haandskriftet, er ikke nærmere bekjendt, men det bærer en ældre Ejers Ex-libris: *Libro Io. Chalceopylus Constantinopolitanus*, og denne Mand kjender vi; han har ogsaa ejt et andet Haandskrift, der nu er i British Museum (Sloane 745, som har været i Cardinal Seripandos Besiddelse)¹, og i Aaret 1469 har han skrevet cod. Neapol. II A 26 *ἐν Ἰέρακι τῆς Καλαβρίας*, d: i Byen Gerace (paa Østkysten af Calabrien, næsten ved Sydspidsen, i Nærheden af det antike Lokroi)², hvor en Slægtning af ham Athanasios Chalkeopulos var Biskop († 1487). Denne Athanasios har oversat [Pseudo-]Lukian *Περὶ ὀρχήσεως* paa Latin (cod. Paris. Gr. 3013)³, uden Tvivl efter Harleianus, hvor dette Skrift findes som Nr. 69. Et andet Medlem af denne Familie, Leon Chalkiopulos, skrev 1493 i Messina et Haandskrift, som ogsaa er havnet i Harleys Bibliothek (Harl. 5662)⁴. Rimeligvis er Ioannes eller Athanasios Ophavsmand til den Randbemærkning, der har givet Anledning til denne lille Undersøgelse.

¹ Omont, Bibliothèque de l'école des chartes XLV S. 334.

² Vogel-Gardthausen, Die griech. Schreiber S. 202.

³ Battifol, L'abbaye de Rossano S. 24 f.

⁴ Vogel-Gardthausen, a. St. S. 263.

Cause et tendance dans l'évolution morphologique.

Par

Alf Sommerfelt.

Au cours de l'évolution du système articulatoire des diverses langues on voit apparaître certaines particularités d'articulation. On appelle ces particularités des »tendances«. C'est M. Grammont qui le mieux a délimité la notion de la tendance et qui en a défini la portée avec une circonspection qui ne surprend pas chez ce maître de la phonétique générale. Un des meilleurs exemples d'une telle tendance est fourni par le cas qu'il a étudié lui-même : la tendance dans les dialectes indo-européens orientaux à rassembler les articulations vers le milieu de la voûte palatine (voir Grammont, *Notes de phonétique générale*, Mémoires de la Société de Linguistique, XIX, p. 245 et suiv). Cette tendance qui se manifeste dans tout le groupe oriental domine l'évolution des langues indiennes jusqu'à nos jours.

Ces tendances ne sont pas des lois. »Les lois phonétiques sont les manifestations et les réalisations de tendances évolutives qui ont été déterminées par l'évolution antérieure de la langue« (Grammont, Cours de phonétique générale à la Faculté des Lettres de l'Université de Montpellier, 30 novembre 1920). Les lois phonétiques sont les conditions constantes et générales qui règlent l'évolution du système articulatoire. Les tendances ne sont pas, non plus, des causes. Elles sont constituées par certaines habitudes articulatoires qui dominent la prononciation d'un certain groupe de sujets parlants, mais elles ne provoquent pas des changements. Elles sont les conditions particulières qui déterminent le sens des changements provoqués surtout par des facteurs d'ordre extérieur, par des changements dans la structure de la société, etc. Les tendances ne sont pas constantes mais elles peuvent

être éliminées et d'autres peuvent venir à la traverse grâce à ces mêmes facteurs d'ordre extérieur (cf. Grammont, *l. c.*, p. 245).

La notion de la tendance n'est pas limitée à la phonétique seule. M. Meillet a fait voir qu'on peut observer des tendances aussi dans l'évolution morphologique (voir le beau livre qu'il vient de publier: *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris 1921, *passim*): par exemple la simplification de la flexion nominale dans la plupart des langues indo-européennes. Ces langues tendent à remplacer le système complexe des cas, qui comportait plusieurs caractéristiques différentes pour les mêmes notions à rendre, par des caractéristiques uniques et invariables. Une langue européenne de type moderne comme l'anglais emploie pour exprimer par exemple la notion de »dans de l'eau« un élément invariable *water* précédé d'un autre élément également invariable et dissociable du premier, *in* comportant le sens local. Cet élément est invariable quelle que soit la nature du mot, si c'est un singulier ou un pluriel, etc. Mais une langue comme le védique se sert de caractéristiques différentes suivant les mots et suivant le nombre à exprimer, suivant qu'il s'agit d'un singulier, d'un duel ou d'un pluriel.

Une tendance des plus frappantes est celle qu'a examinée M. Meillet: la création d'un prétérit composé et la disparition du prétérit simple (*op. cit.*, p. 149 et suiv.) Comme la tendance à la simplification de la flexion, cette dernière tendance n'est pas limitée à une seule langue. Elle se laisse constater sur un grand nombre de domaines où il ne peut pas être question d'influences d'une langue sur une autre, mais bien de faits indépendants. C'est ainsi que le français parlé remplace le passé défini par le prétérit composé, que dans beaucoup de dialectes allemands un prétérit comme *er spielte* n'est plus employé et a été remplacé par *er hat gespielt*. Le prétérit simple est de même en train de disparaître en rhéto-roman et en roumain, et l'on constate la même disparition en slave, où l'ancien aoriste a été éliminé, en russe et en polonais, en Perse et dans l'Inde. A ceci on peut ajouter les dialectes bretons modernes qui, eux aussi, ont généralisé le prétérit composé.

Bien que la création d'un prétérit composé et la disparition du prétérit simple se trouvent, la première sur tout le domaine de l'indo-européen, la seconde dans plusieurs groupes différents, on ne peut parler d'une tendance vraiment générale. En principe, les tendances morphologiques ne sont pas générales, mais

particulières, tout comme les tendances phonétiques. Elles peuvent, cependant, être très répandues. Le progrès de la civilisation détermine un progrès de la pensée abstraite (cf. Meillet, *op. cit.* p. 201) et les peuples qui ont la même civilisation tendent à s'exprimer plus ou moins de la même manière. Le parallélisme des développements morphologiques est souvent très frappant, grâce à des tendances communes à plusieurs langues. Un exemple particulièrement frappant est fourni par le développement de l'usage des prépositions *dē*, *ab* et *ex* dans les langues italo-celtiques (voir l'auteur, *dē en italo-celtique*, Christiania, 1920).

Ce qui est général, ce sont les causes directes des changements morphologiques. Ces causes sont diverses. Les plus importantes sont les changements dans le système phonétique, l'analogie et l'usure. Les changements phonétiques provoquent toujours des changements dans le système morphologique. C'est ainsi que la disparition des syllabes finales suivant la loi phonétique générale de l'affaiblissement de la fin du mot a ruiné la flexion dans les langues indo-européennes et a permis la simplification de la flexion. L'analogie, le besoin qu'ont les sujets parlants de normaliser le système grammatical a également donné lieu à des changements morphologiques, bien qu'on ait beaucoup exagéré la portée de ce principe (voir l'auteur, *op. cit.*, p. 1 et suiv.). L'usure, enfin, s'exerce non seulement sur les mots mais aussi sur le système grammatical. C'est à cause de l'usure, par exemple, que les désinences se vident de leur sens, ce qui détermine la création d'autres procédés plus expressifs. Et c'est par suite de l'usure qu'un mot peut perdre son autonomie et être réduit à devenir un outil grammatical (voir Meillet, *op. cit.*, p. 130 et suiv.).

Toutes ces causes sont absolument générales et se retrouvent dans n'importe quelle langue, tout comme une loi phonétique telle que, par exemple, la dissimilation. Mais l'on ne peut parler de lois morphologiques générales. Cela tient à la nature du signe morphologique. Tandis que le signe phonétique est d'un arbitraire limité le signe morphologique est d'un arbitraire absolu. Le signe phonétique est conditionné par des données anatomiques et physiologiques invariables tandis que les faits morphologiques sont d'un caractère singulier (cf. Meillet, *op. cit.*, p. 149). Les causes directes des changements morphologiques sont générales comme sont les lois phonétiques. Les changements eux-mêmes sont particuliers comme les formules de ces mêmes lois phonétiques. — Dans le

cas qu'on vient d'examiner ci-dessus, la question du prétérit simple et du prétérit composé, la création de ce dernier est en principe particulière bien qu'elle apparaisse sur un domaine étendu. Ce qui est général ce sont d'abord les causes de la disparition de l'ancien parfait indo-européen, disparition qui a déterminé la création du prétérit composé. Ensuite c'est l'usure de ce même prétérit composé, usure qui élimine la différence de sens entre les deux prétérits, et, enfin, la disparition de celle des deux formations synonymes qui est la moins commode (cf. Meillet, *op. cit.*, p. 155). Naturellement, l'usure du sens spécial du prétérit composé n'est pas la seule cause en jeu. Il y a toute une concordance de causes sur les différents domaines où l'on constate l'élimination du prétérit simple, mais l'usure en est la principale.

Les causes directes des changements morphologiques sont donc des conditions constantes qui règlent l'évolution morphologique. Elles ne sont que des possibilités et sont encore en cela du même plan que les lois phonétiques. Les vraies causes sont constituées par des »conditions variables qui permettent ou provoquent la réalisation de ces possibilités«. Ces conditions sont fournies par la structure de la société (cf. Meillet, *op. cit.*, p. 13 et suiv.).

La morphologie générale doit avoir pour objet principal de déterminer toutes les conditions constantes qui règlent l'évolution morphologique, tout comme la tâche de la phonétique générale est de poser les lois qui décident des développements phonétiques.

p. t. Capri, 15 avril 1921.

Varia.

Scripsit

S. Eitrem.

30. In Philostrati dialogo celeberrimo, qui dicitur *Heroicus*, quae p. 208 sqq. editionis minoris Kayserianae leguntur, ad duplicem Achillis mortui naturam, et humanam et divinam, attinent: mortalia quidem terra Troiana recepit, divina vero quae ad matrem, deam marinam Thetida, redeunt, iam maris facta sunt: *σᾶς δ' ὅσον ἀθανάτου / γενεᾶς παῖς ἔσπασε, πόντος ἔχει*. Quapropter *ἐμπύροις* neque *ἐναγίσμασι* celebratur deus factus, materque ipsa Thetis admonetur ut una cum omnibus Thessalis sine lamentatione atque lacrimis, *ἀδάκρυτος*, filium concelebre. Eadem de causa bos in litore, i. e. propter mare neque propter mortui tumulum, mactatur (*θύσαντες ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ* etc. — *ἔθνον γὰρ τὴν θυσίαν ταύτην ὥς θεῶ*) neque alia subest causa, cur Achilles, iam deus factus marinus, e mari neque ex Orco vel e tumulo iratus in Thessalos ingratos vim suam ostendat: *ὁ δ' οὐ πείθεται* (sc. Achilles Protesilao, heroi amico mitiori, pro Thessalis supplicanti), *φησὶ δ' αὐτοῖς κακόν τι ἐκ θαλάττης δώσειν. καὶ δέδια, μὴ παρὰ τῆς Θέτιδος* (quae Achillem etiam in Iliade consiliis regit) *εὔρηται τι αὐταῖς ὁ δεινὸς ἐκεῖνος καὶ ἀμείλικτος* (cf. *μῆνιν Ἀχιλλέως* ab Homero cantatam), p. 210, 22 sqq. edit. min. Kays. Protesilaus quidem opinatus est deum infensum e mari robiginem segetibus Thessalorum immissurum — *ταυτὶ γὰρ τὰ πάθη δοκεῖ πως ἐκ θαλάττης ἐπὶ τὰς εὐκάρπους τῶν ἡπείρων ἰζάνειν* (cf. » *Varia* « supra nr. 26 et *Festskrift til A. Torp* p. 74) — vel urbes Thessaliae nonnullas mari immersurum esse. Tum haec sequuntur: *ἐδόκει δ' ἄλλα τῷ Ἀχιλλεῖ καὶ τῇ Θέτιδι, ὅφ' ὧν ἀπολώλασι Θετταλοι· μεγάλων γὰρ δὴ ἐπιτιμίων ὄντων ἐπὶ τῇ κόχλῳ, παρ' ἧς οἱ ἄνθρωποι σοφίζονται τὴν πορφύραν, αἰτίαν ἔσχον οἱ Θετταλοι παρανομῆσαί τι ἐς τὴν βαφὴν ταύτην, εἰ μὲν ἀληθῆ, οὐκ οἶδα*.

λίθοι οὖν ἐπικρέμανταί σφισιν, ὑφ' ὧν ἀποδίδονται μὲν τοὺς ἀγρούς, ἀποδίδονται δὲ τὰς οἰκίας, τῶν δὲ ἀνδραπόδων τὰ μὲν ἀποδέδρακε σφᾶς, τὰ δὲ πέπραται, καὶ οὐδὲ τοῖς γονεῦσιν οἱ πολλοὶ ἐναγίζουσιν, ἀπέδοντο γὰρ καὶ τοὺς τάφους· ὥστε τὸ κακὸν, ὃ ἠπείλει τοῖς Θεσσαλοῖς ἐκ θαλάττης ὁ Ἀχιλλεὺς δώσειν, ξένη, τοῦτο ἠγώμεθα. Igitur Thessali omnia vendunt, et agros et domus et mancipia et mehercule ipsa mortuorum parentum sepulchra — violaverant enim jura et mortui et immortalis facti Achillis — ut sibi lapides pretiosos comparent (ὑφ' ὧν, i. e. quorum causa), qui sibi pro conchis serviant, quorum ope lanam colore purpureo inficiant. Quae Thessalorum παρανομία videlicet ab aliis, qui et ipsi commercium fecerunt vestium purpura tinctorum, improbata atque vituperata est: talem insaniam Achillem iratum illis injecisse. Quod ad lapides attinet quibus color vere purpureus adulteratur, inspicienda sunt quae leguntur in Pap. Holm ed. Lagercrantz col. VI 39, XXIII 10: λίθος Φρύγιος κόπτεται καὶ ζέννται . . .); tamen verba Philostratea λίθοι οὖν ἐπικρέμανται vix sana, fortasse ἐπιτρίβονται legendum, nisi plura exciderunt.

Ib. p. 139,26 pro αὐτά leg. αὐτίκα; p. 140,9 ὅποιοι καὶ ἔδονται; p. 155,12 σήματι = φάσματι, sicut etiam extat in cod. Paris. 2316, p. 316 πᾶν πονηρὸν πνεῦμα καὶ πᾶν σῆμα, v. Reitzenstein, Poimandres 293, l. 3. p. 178,8 παρεσκεύαζεν, neque παρασκευάζων.

Scholia quae Boissonadius, solis libris Parisinis usus, editioni suae addidit satis demonstrant quam valde placuerit olim dialogus magistris et discipulis; quamquam ad verba philosophi explananda non multum valent, tamen ad loquendi usum qui posterioribus temporibus praevalerat illustrandum haud prorsus inutilia sunt: e. g. cod. Vat. 1404 ad p. 148,4 edit. min. Kays. ὑποτίθεται· παραινεῖ; l. 5 τέχνας αἷς [neque αἷ quod Kayser scribit!]. δι' ὧν τεχνῶν; ib. θέλξουσιν ἐφελκύνονται; p. 148,8 διαβάλλουσιν· τὸ γὰρ ἐρᾶν θεῖόν ἐστι, τὸ δὲ μοιχεύειν ἄνομον [ubi cod. Urb. 152 solum: τὸ γὰρ μοιχεύειν παράνομον]; p. 148,13 ἐπὶ τῷ βωμῷ· (in marg.) βωμὸς κυρίως ἐν ᾧ θυσίαι γίνονται ἢ ἄρουλα, τὸ γὰρ ἀρούλη λέξις Λατινική. Ad p. 148,5 παιδικὰ scholiasta cod. Urb. 152 adnotat: ταῦτα ἐπὶ τῶν ἀρρένων, ἐνταῦθα παρεχρήσατο τῇ λέξει, ad. p. 148,10 ἐπὶ τὸν ἄνδρα· κατὰ τοῦ ἀνδρός, in marg. addit: κακοχρηστὶ γὰρ ἐνταῦθα· ἐπὶ γὰρ ἰδίας γυναικὸς γράφει ἀντὶ σὺν ἰδία γυναικί; ad p. 148,15 ἐξορμᾷ· παρακινεῖ. Etc. Cum. cod. Urb. 152 plerumque consentit cod. Pal. 143 quamquam indiligen-

tius exaratus. Utique scholia Boissonnadius paulo locupletiora edidisset, si codicibus Parisinis contentus non fuisset.

31. Aeschyl. Ag. 1649 Wil. (= 1620 Kirch.) Aegisthus: *ἀλλ' ἐπεὶ δοκεῖς τάδ' ἔρδειν καὶ λέγειν, γνώση τάχα . . .* Aegisthus scilicet ira percitus neque iam sui compos sententiam non concludit, quo fit ut minae effusae terribiliores evadant: quod nondum dictum, iam facto ratum ac firmum erit. Qui loquendi usus a sermone cotidiano originem habet (cf. supra »Varia« mea nr. 7 et 10). Nihil igitur opus est aut versum transponere (cum Wilam.) aut (cum Hermanno) statuere ducem chori versu, qui iam non extet, Aegisthum interpellasse. Plane similem in modum postea v. 1664 Wil. (= v. 1635 Kirch.) idem Aegisthus ad finem non perducit:

σώφρωνος γνώμης θ' ἁμαρτεῖν τὸν κρατοῦντα <θ' ὑβρίσαι> . . . quo in versu iam Casaubonus et Blomfieldus verba depravata emendarunt. — Tum v. 1224 Wil. pro *λέοντι ἄνακτιν*, cujus mentionem fecit Cassandra bacchata, *δράκοντι ἄνακτιν* periclitter: certe et *στρωφᾶσθαι* et imprimis *οἰκουρός* ad serpentem quadrant, qui hic quidem acerbe non fortis heros, genius familiae tutelaris et subolis auctor, sed corruptor effeminatus ipsius matris familiae audit; ipsa Clytaemestra v. 1233 *ἀμφίσβαινα* repraesentatur. V. 1252 Wil. ita forsitan restituas: *ἡ κάρτα παρεκόπης <μακρὰν> χρησμῶν ἐμῶν*, si *ραν* in codicibus post *κάρτα* servatum in tuum usum voces.

32. Versibus abrupte ab alia dramatis persona abscisis, quos iam antea commemoravi, hos quoque addas velim: Soph. Oed. reg (ed. Dindorf⁶) 562 *ἐν τῇ τέχνῃ . . .* (sc. *ἐνδηλος* sim.); Soph. Trach. 668 *οὐ δὴ τι τῶν σῶν Ἡρακλεῖ δωρημάτων . . .* (sc. »induxit te ut novi quid molireris«), quem versum Deianira anxie interpellat: *μάλιστα γ', ὥστε* etc.; Eur. Herc. fur. (ed. Nauck) 1124 (ad *ἀναινόμεθα* comparandi v. 1228 et 1400) et 1243, ubi Hercules: *αὐθαδὲς ὁ θεός, πρὸς δὲ τοὺς θεοὺς ἐγώ . . .* (sc. cum deis ipse ego certare ausim).

Similiter Eur. Ion v. 565 *ἀλλ' ἴσως τέθνηκας, ἡμεῖς δ' οὐδὲν ἂν* (cod. *ἄρ*) *δυναίμεθα . . .*, sc. *περαίνειν ζητοῦντες*, sicut interpretatus iam est verba G. Hermannus. V. 1396 interruptum iam Badhamus recte interpretatus est.

Ib. 540 pro *ἔα* (Nauck *ἐκ*) videtur *ᾶ* (e. g. Alc. 526, Cycl. 157, 565, cf. *αἶ* Men. Epitr. 249) esse scribendum; v. 558 *ἄλλου* pro *ἄλλο*. — Ante Eur. Herc. fur. 1013 talem versum periisse puto:

〈εἰ δ' οἷος ἦσθα τῶν τυχῶν δοῦλος, θανεῖν〉

παραινέσαιμ' ἄν μᾶλλον ἢ πάσχειν κακῶς

— quocum optime congruit etiam v. 1314: οὐδεὶς δὲ θνητῶν ταῖς τύχαις ἀκήρατος (cf. etiam Hec. 865).

33. Vell. Pat. II 2, 3 *Tiberius Gracchus* . . . *desciuit a bonis pollicitusque toti Italiae civitatem simul etiam promulgatis agrariis legibus, omnibus sta<(tum muta)>tum concupiscen- tibus, summa imis miscuit*; lectores allego ad 6,3: nihil in eodem statu relinquebat, ad 125,1: novum statum . . . quaerebant, ad 131,1: protegente hunc statum; similiter Cic. de harusp. resp. 60, verbis haruspicum usus: ne rei publicae status commutetur; de legg. III 20: C. Gracchus . . . nonne omnem rei publicae statum permutavit. — Vell. Pat. II 3, 3 *bellaque non caus<(is iust)>is inita*.

34. Sen. de ira I 18, 3 (p. 71, 6 ed. Gertz) Cn. Piso . . . a multis vitiis integer, sed *praerabidus* et cui —; *ira praeus* conj. Gertz, Stud. crit. p. 78, postea *praeceps* maluit. Etiam *praerapidus* scribi potest, quamquam Sil. It. XVII 180 cum nostro loco non plane convenit, qua de re Gertzius in epistula ad me data me amice commonefecit, ipse etiam *praeruptus* (Tac. ann. XVI 7) proponens. Ad *praerabidus* cf. de ira I 12, 5: non impulsus et rabidus (tum ib. paulo infra: *praerapida* et *amens*). — de ira I 16, 5 *vultu iudicis* pro »vultu legis«, quamquam a literis servatis admodum distat, cf. e. g. I 19, 2 (p. 72, 7 Gertz): nec quicquam indecorum iudici faciens cuius tunc maxime placidus esse debet et in statu vultus, cum magna pronuntiat. — Sen. epp. 64, 5: sciet illam esse in excelso, sed volenti *impetrabilem* (pro *penetrabilem, cf. ib. 33, 11: patet omnibus veritas, nondum est occupata).

35. Arnob. adv. nat. VII 28 (p. 262, 22 Reiff.): caelumque hoc totum redundantium vaporum nebulositate †cludatur; fortasse scrib. *obducatur*, cf. e. g. Sen. de ira III 25: ipsi fortunae respondet »omnia licet facias, minor es quam ut serenitatem meam obducas« (Vell. Pat. II 36,1: Augustus . . . omnibus . . . inducturus caliginem).

Anmeldelser.

Eugen Fehrle, Studien zu den griechischen Geponikern. Leipzig—Berlin (B. G. Tenbner) 1920. I + 51 S., 8vo (Aus *ΣΤΟΙΧΕΙΑ*, Heft III).

Es ist bedauerlich, dass die neueste Ausgabe der *Geoponica* (von H. Beckh, Leipzig 1895) nach dem Urteil aller Sachkundigen auf ungenügender handschriftlichen Grundlage beruht. Man kann natürlich nie von einer Ausgabe verlangen, dass sie wirklich definitiv sein soll; das würde ja nur ein Zeichen des Stillstandes der Forschung sein auf dem betreffenden Gebiet. Aber gerade von einer modernen Ausgabe weniger gelesenen Werke muss unbedingt gefordert werden, dass das handschriftliche Material vollständig erschöpft wird, so dass diese Vorarbeit nicht noch einmal gemacht zu werden braucht. Der beste Kenner der griechischen Ackerbau-schriftsteller, E. Oder, von dem u. a. der vortrefflich orientierende Artikel *Geoponica* bei Pauly-Wissowa herrührt, scheint nicht mehr an eine Ausgabe zu denken; es ist daher erfreulich, dass ein jüngerer Philologe sich der Sache annimmt. Die vorliegende Ab-handlung ist bis auf die letzten Seiten eine 1913 verfasste Ha-bilitationsschrift; der Krieg und seine auch für unsre Wissenschaft verderbliche Folgen haben nach dem Vorwort des Verfassers sowohl den Druck verzögert als — hoffentlich nur vorläufig — das Er-scheinen zweier weiteren Teile unmöglich gemacht. Der fragmen-tarische Charakter der vorliegenden Abhandlung ist sehr fühlbar; sie bringt aber doch einen Beitrag zur Aufhellung der verwickelten Ueberlieferungsgeschichte und berichtigt in mehreren Punkten die bisherigen Ansichten. Das Hauptstück ist eine Analyse von *Geopon. I 14* (über Hagelschaden) mit religionshistorischen Erläuter-ungen — der Verf. hat bekanntlich früher über »Kultische Keusch-heit« geschrieben — und Zusammenstellung der orientalischen Fassungen (und *Palladius*). Die griechische Ackerbaulitteratur hat nämlich in weiten Kreisen nachgewirkt; es giebt eine armenische, eine syrische und 2 arabische Bearbeitungen, deren Verhältniss zum erhaltenen griechischen Corpus in den Abschnitten II—V in förderlicher Weise besprochen wird. Was wir in der griechischen Sammlung haben, ist nicht, was der Titel glauben machen will, die *ἐκλογαί* des Kassianos Bassos, sondern eine im 10. Jahrh. gemachte Bearbeitung davon im Geiste der von Konstantinos

PorphYROGNETOS veranledet Sammelwerke; Bassos ist 3—400 Jahre älter und benutzte eine Sammlung von ANATOLIOS (4.—5. Jahrh.), die PHOTIOS cod. 163 kurz beschreibt, und auf die sowohl PALLADIUS als die armenische und syrische Sammlung der Geponika zurückgehen; auch ist im cod. Paris. 2313 ein Stück im Original erhalten. Die Ausgabe des Bassos giebt die eine arabische Uebersetzung wieder; die andere vertritt eine spätere, erweiterte Fassung, die jedoch vor unsrem griechischen Corpus liegt. Dieses endlich fasst alles vorliegende Material zusammen ohne sonderlich eigenes hinzuzufügen. Wir haben also hier wiederum ein Beispiel der bekannten Thatsache, dass technische Werke (z. B. grammatische) nicht wie die eigentliche Litteratur der Vorlage getreu nachgeschrieben wurden, sondern Aenderungen und Zusätzen ausgesetzt waren.

Schon diese merkwürdige Ueberlieferungsgeschichte und der Einfluss, den dieser Zweig der griechischen Geistesarbeit weithin geübt hat, machen die Geponika interessant; ausserdem enthält die Sammlung allerlei altes und wichtiges, auch ausserhalb des Hauptthemas. Es ist daher sehr zu wünschen, dass der Verf. uns jetzt endlich eine genügende Ausgabe verschafft.

Dec. 1920.

J. L. Heiberg.

H. Reckendorf, Arabische Syntax. Heidelberg (Winter) 1921.
VIII + 567 S.

Trods det betydelige og værdifulde Arbejde, Arabisterne i ældre og nyere Tid har udført, er der dog endnu adskillige vigtige Arbejdsfelter paa dette Omraade, der ikke er tilstrækkeligt opdyrkede. For Sprogvidenskabens Vedkommende gælder dette først og fremmest om Lexicografien, hvor man endnu er henvist til Brugen af en Række Ordbøger, der ikke øser af selve Teksterne, men af de indfødte Sproglæres Værker, der er beregnede paa Araberne selv og derfor ofte lader andre i Stikken. Men der er ogsaa med Grund klåget over Manglen paa en efter videnskabelige Principer bearbejdet arabisk Sproglære, der kun delvis aflhjælpes af de fortrinlige Forarbejder og Enkeltundersøgelser, der er fremkomne. Ogsaa Wrights meget benyttede arabiske Grammatik er kun et praktisk sammenstillet Udtog af de arabiske Originalgrammatiker, hvor mangfoldige grammatiske Fænomener er upaaagtede. Dette Savn maa nu siges at være afhjulpet for Syntaxens Vedkommende ved Freiburgerprofessoren Reckendorfs ovennævnte Værk. Allerede 1898 udgav han et værdifuldt Arbejde om dette Emne: Syntaktische Verhältnisse im Arabischen, der 1909 fulgtes af et Skrift: Über Paronomasie in den semitischen Sprachen, der behandler et

i de semitiske Sprog hyppigt forekommende Fænomen, som han bestemmer som »det syntaktiske Forhold mellem to eller flere stammebeslægtede Ord med samme eller beslægtet Betydning.« Dertil kom hans Afhandling »Zum Gebrauch des Participiums im Altarabischen« i Oriental. Studien, Festschrift for Th. Nöldeke. I hans nyeste Bog behandler han Syntaxen som Helhed med en Stofrigdom, der paa mange Punkter maa betegnes som udtømmende. Betegnende for det ældre Værk var den stadige Stræben efter en logisk Forstaaelse af de forskellige Fænomener; i den »arabiske Syntax« giver han derimod væsenligt kun en fuldstændig Registrering af Stoffet bygget dels paa de arabiske Grammatikeres Arbejder, dels paa en fra en omfattende Lektüre hentet Eksempelsamling. Hvad Forklaringen af Fænomenerne angaar, nøjes han i Reglen med en Henvisning til »Syntaktische Verhältnisse« eller andre nyere Undersøgelser, og er i denne Henseende saa konsekvent, at han f. Eks. S. 116 ved Admirativformerne kun bemærker, at de er dannede af 4. Konjugation, saaat man først ved hans Litteraturhenvisninger erfarer, at han her selv ikke deler de indfødtes Opfattelse, og at der af andre er opstillet andre, vistnok rigtigere Forklaringer. Ligeledes gengiver han S. 108 den arabiske Opfattelse af Udraabsaccusativen som styret af underforstaaede Verber, medens han Synt. Verhålt. 334 gaar dybere ved at forklare denne Accusativ som »den nærmere Bestemmelse af en hyppig aandelig Virksomhed, der skal foretages, hvorfor den behandles, som om et saadant Verbalbegreb virkelig var udtalt«. Kun hvor Synt. Verhålt. ikke giver en udtømmende Forklaring, gaar han nærmere ind paa Spørgsmaalene, f. Eks. 160 ved Behandlingen af det hyppige Udraab: en Del af Bebrejdelsen! i Betydningen: bebrejd ikke saa meget! Man vil derfor stadig med Udbytte kunne benytte det ældre Værk ved Siden af det nye.

Den arabiske Syntax, som de arabiske Grammatikere fra første Færd af har behandlet med særlig Interesse, medens Formlæren traadte i Baggrunden og for en Del kun lejlighedsvis optoges indenfor Syntaxens Ramme, er overordenlig rig paa Enkeltheder og mulige Kombinationer. De enkelte Fænomener kan behandles under flere forskellige Synspunkter, hvorfor man undertiden kan være i Tvivl om, hvor man skal søge dem, en Vanskelighed, som Reckendorf dog har afhjulpet ved rigelige Henvisninger fra Sted til Sted. Hans Fremstilling falder i to Dele: den enkelte og den sammensatte Sætning, af hvilke navnlig den første ved sin Stofrigdom gør et ret broget Indtryk, medens den anden er lettere overskuelig. Fremstillingen naar vel ikke i overlegen Genialitet Nöldekes Behandlingsmaade, men er meget præcis og klar og vidner om en skarp og utrættelig Tænkning og en fuldstændig Beherskelse af Stofmængden. Ved den gennem lang Tid fortsatte Beskæftigelse er Forf.s Øje blevet saa agtpaagivende, at næppe noget i Virkeligheden forekommende Fænomen er undgaaet hans Opmærksomhed.

Snarere kunde man spørge, om han ikke undertiden har taget noget mere med end strengt nødvendigt, og om ikke nogle af de behandlede Tilfælde snarere hører ind under Stilistiken end under Syntaxen. Saaledes f. Eks. Udtryk som (S. 54): den, der ikke er kommet sig af en Sygdom, for: den, der er rask; de i det gamle Digtersprog hyppig substantiverede Egenskabsord som (S. 61): storøjet, for Vildko; askefarvet, for: Ulv; nedfaldende, for: Haar o. lign.; Hysteron proteron som (S. 322): sidst og først, osv. Men Grænsen er naturligvis her ikke altid let at trække. En værdifuld Tilgift, der ikke findes i Syntakt. Verhältnisse, er den stadige Angivelse af de indfødte Grammatikeres termini technici med den dertil hørende alfabetiske Fortegnelse ved Bogens Slutning. En formel Uregelmæssighed, der virker lidt besværlig, er den forskellige Citationsmaade i Indices til de to Værker: i Syntakt. Verhältnisse angiver almindelige Tal Sidetallet i Bogen, kursive Tal Paragraferne, medens i Syntaxen de to Slags Tal har den omvendte Betydning. Desuden vilde det have lettet Benyttelsen af begge Bøger, hvis ogsaa de med Romertal betegnede Kapitler havde været angivne ovenover Siderne foruden Paragraftallene, medens man nu ved Citater af Kapitlerne maa lede dem op i Indholdsfortegnelserne.

En indgaaende Redegørelse for et Skrift af denne Art er naturligvis kun mulig i et Fagtidsskrift, hvis Læsere har de nødvendige Forudsætninger for Forstaaelsen deraf, og jeg maa derfor indskrænke mig til at omtale nogle enkelte Punkter, der frembyder mere almindelig Interesse eller særligt karakteriserer Fremstillingen. Ved Behandlingen af den for den arabiske Sproglære fundamentale Forskel mellem Nominal- og Verbalsætninger følger Forf. ikke de indfødte Grammatikeres Opfattelse. Under Verbalsætninger forstaar disse kun saadanne Sætninger, hvor Verbet staar foran Subjectet, medens de i Sætninger med omvendt Ordstilling ser Nominalsætningen, hvis Prædikat dannes af en Verbalsætning, f. Eks. Zaid slog = Zaid, han slog. Reckendorf derimod opfatter, som ogsaa andre, alle Sætninger med et finit Verbum som Verbalsætninger og ser i Inversionen en isolerende, Opmærksomheden henledende Fremhæven af et enkelt Sætningsled, der ogsaa kan træffe andre Led end Subjectet. Trods den Betydning man maa tillægge de indfødte Grammatikeres Sprogfølelse, er dette vistnok rigtigt, idet Arabernes Terminologi her hviler paa en rent mekanisk Sondring, der udvisker den væsentlige Forskel mellem Verbal- og Nominalsætninger. I disse sidste ligger Tonen paa Subjectet, hvis Tilstand eller blivende Forhold beskrives, medens den i Verbalsætningen hviler paa Begivenheden eller Handlingen; men i: Zaid (han) slog, omtales ligesom i Anakoluten: Zaid, hans Fader slog, en enkelt Akt, der maa henregnes til de verbale Udtryk. Det hele Forhold hænger sammen med, at der i de semitiske Sprog fra Begyndelsen af ikke har været Trang til verbale Ko-

pula, idet man simpelthen har sammenstillet Subjektet med det nominale Prædikat, f. Eks. »Ka'baens Dør (er) i den«. Først efterhaanden har der udviklet sig et Slags verbalt Kopula i Verbet *kāna* og nogle beslægtede Verber, men *kāna* er oprindeligt et selvstændigt Verbum (staa, bestaa, være for Haanden, indtræde osv.), hvortil der paa sædvanlig Vis kan slutte sig et (accusativisk) Tilstandsudtryk: Zaid befandt sig (i) grædende (Tilstand). Først efterhaanden er det afslebet til at blive et underordnet Forbindelsesled mellem Subject og Prædikat, saaledes at disses Forhold kan udtrykke alle Afskygninger ved Forholdet mellem Subject og Prædikat i en Nominalsætning; men der knytter sig dog gerne en Tidsforestilling dertil, medens man, som Reckendorf gør opmærksom paa, ved Sætninger som: Løven (er) et Dyr, ingen Kopula anvender.

Ved den rige Stofmængde, Reckendorf har samlet, kan han i flere Tilfælde paavise interessante Undtagelser fra de Regler, Grammatikerne plejer at opstille. Saaledes viser han, at den Regel, at Attributet skal staa efter Hovedordet, ikke gælder om Titler (Herren 'Amr o. lign.) eller almindelige Artsord som: Folk, Stamme o. lign. (S. 73). Det til Verbernes 1. og 2. Person føjede selvstændige Subjectspronomen har vel i Reglen, men ingenlunde altid Eftertryk, f. Eks.: han sagde: du (selvstændig tilføjet) har ikke set det! men han svarede: dog, jeg (ligesaa) har set det! hvor Tonen hviler paa Udsagnet. Det samme gælder om Ord, der grammatisk fremhæves ved *inna* (S. 127).

Den grammatiske Analyse af de forskellige Fænomener er gennemgaaende træffende og overbevisende. Naar efter Reglen en determineret Genitiv gør det styrende Ord determineret, volder det Vanskelighed, at en saadan determineret Genitiv kan findes efter en motiverende Accusativ, der dog plejer at være indetermineret; f. Eks. af Frygt(en) for Døden, hvor Genitiven »Døden« determinerer »Frygten«. Man kunde derfor ledes til her at antage en saakaldet »uegentlig« Genitivforbindelse uden determinerende Indflydelse, ligesom efter Verbaladjektiver. Men Reckendorf (S. 86) anfører Eksempler, hvor denne Motivets Accusativ ogsaa uden foregaaende Genitiv er determineret (ved Artiklen), f. Eks. *ar-rāha* af Glæde(n), hvorfor han forklarer alle disse Udtryk som en generel Determination. Den »uegentlige« Genitivforbindelse forekommer da alene ved Verbaladjektiver. Paa samme Maade paaviser han Tilfælde, hvor den specialiserende Accusativ mod Reglen er determineret (S. 96).

Imod Nöldeke, der (Zur Grammatik des klassischen Arabisch S. 28) i visse Tilfælde forklarer et underordnet Verbalabstractum i Acc. som et »Gerundium«, indvender han (S. 79), at Gerundium ikke er et syntaktisk Begreb, men kun et bøjeligt Infinitiv; men Nöldeke mener aabenbart et Gerundium i Ablativ, hvad i Virkeligheden giver en træffende Bestemmelse af Fænomenet.

En noget paafaldende og, som det synes mig, ikke ret træffende Terminus har Reckendorf indført ved Ordet »Prædikativ«. Han bruger det mest om Tilstandsaccusativer, ogsaa om Prædikater efter *kāna* (S. 97. 295), men taler ogsaa om Prædikativet ved *ni'ma* og *bi'sa* (S. 19). Her forekommer den sædvanlige, fra Araberne laante Terminologi mig at være klarere.

Man vil af disse faa og flygtige Antydninger have faaet Indtrykket af, hvilken Berigelse Reckendorfs Syntax betyder for den arabiske Sprogvidenskab, og hvormeget det maa paaskønnes, at det er lykkedes at faa den udgivet trods de for Tiden herskende vanskelige Forhold. Ogsaa udenfor Arabisternes Kreds vil dette Værk kunne yde stor Hjælp ved sammenlignende Sprogstudier. Betegnende er det iøvrigt, at Forf. ikke betragter Opgaven som løst med dette indholdsrige Arbejde, men ender Forordet med følgende Udtalelse: »Til Arabistikeus paatrængende Opgaver hører nu den historiske Betragtning af den arabiske Syntax, Stilarternes Adskillelse og en Undersøgelse af Spørgsmaalet om, hvorledes de gamle Stammegrupper sondrede sig i deres Sprog. Foreløbig leverer vi kun Gennemsnitsbilleder«.

Fr. Buhl.

Engelske Forfattere for Gymnasiet, Hefte 1—9. København (Gyldendal).

Det er nu fem Aar siden, en Kreds af Engelsklærere udgav de første Hefter af dette meget anvendte og i det hele udmærkede Hjælpemiddel ved Engelskundervisningen i Gymnasiet. Fire af de ni Hefter er i Aar udkommet i nyt Oplag, og alle har de vel været anvendte i en Række Skoler, saa det vil være Tid at udtale en samlet Dom om deres Brugbarhed.

De falder naturligt i 4 Grupper: 1) Et Drama af Shakespeare og et Udvalg af engelske Digte. 2) To Bind Essays fra Bacon til Nutiden. 3) Nogle Prøver af det 19de Aarhundredes tre store Romanforfattere. 4) Et Udvalg af lettere moderne Frosa og Skuespil. Af disse er de to første Grupper langt de værdifuldeste for Undervisningen, idet man for den ældre og vanskeligere Litteratur er nødt til at have kommenterede Udgaver, og disse Bind derfor afhjælper et virkeligt Savn.

Mindre tiltrængt er den tredje Gruppe Hefter; det nittende Aarhundredes Roman kan jo meget vel læses uden Kommentar. Værdien af Hefterne beror da paa, at man, som i Dickens-Udvalget, har søgt at give en alsidig Belysning af Forfatterpersonligheden ved typiske Udvalg fra forskellige Bøger. Derimod forekommer det mig lidt urimeligt at lade Eleverne anskaffe et kommenteret Sammendrag af en Roman af Thackeray eller George

Eliot, naar de for den samme Pris eller billigere kan faa hele Bogen i en god engelsk (indbunden) Udgave. Endelig er Gruppe 4 væsentlig beregnet paa 1. Gymnasieklasse, hvor det altid vil være gavnligt at indøve moderne Sprogstof paa Grundlag af en god engelsk Kommentar.

Filologisk set er de Hefter, som Lektor Østerberg har besørget helt eller delvis, de værdifuldeste. Det gælder særlig om Udgaven af »Købmanden i Venedig«, der er et Mønster paa en vel gennemtænkt og kritisk bearbejdet Shakespeareudgave for Skolen og i alle Henseender overgaar de mig bekendte engelske, tyske og dansk-norske Udgaver af samme Art. — Ogsaa Østerbergs Anthologi er ypperlig, baade Udvalget og Kommentaren. Nogle enkelte Digte i 1. Del burde maaske være udeladt, hvis man saa til Gengæld havde faaet noget af Milton og navnlig Browning; hvilke to Digtere savnes smerteligt. — De to Bind Essays, hvor Østerberg har samarbejdet med en Række andre Forfattere, er den Del af hele Samlingen, jeg personlig har været glædest for, da dette Hjælpemiddel er ganske nyt i sin Art her hjemme og giver Eleverne en Kulturværdi, der ikke kan skattes for højt. Næsten alle de medtagne Essays er fortræffelige, Udvalget af Carlyle (der vist skyldes Lektor Rathsch) rent ud genialt foretaget, forsaavidt som det paa smaa 20 Sider giver et let forståeligt og sammenhængende Billede af Forfatterens hele Tankelev. Kun to Essays forekommer mig mindre heldigt valgte, nemlig Mrs. Mill's: »Enfranchisement of Women«, der er skrevet i et næsten ulæseligt, skruet Sprog, og Goldsmith's: Letter 82 af »Citizen of the World«, der behandler et Emne (Natur og Kultur), som, om end aktuelt i det 18de Aarhundrede, ikke indeholder Fugls Føde for en Nutids Sjæl.

Ogsaa de Hefter, der er besørget af Georg Bruun, Stigaard, Alsted, Thaning og Helweg-Møller er velvalgte og omhyggelige; dog synes mig de to første Fortællinger i »Modern Prose« lovlig ferske, og Udvalget af Bernard Shaw i »Modern Plays« ikke saa heldigt. Stigaards »Dickens Reader« er en ganske særlig omhyggelig og vel tilrettelagt Bog. Dette kan derimod ikke siges om Dr. Andersens Udvalg af Thackeray's »Vanity Fair«. Første Udgave vrimlede af Trykfejl og Unøjagtigheder, af hvilke de fleste dog vist nu er rettede. Men Gennemgangen af Thackerays Liv er for kort og overfladisk, og Bemærkningerne om Værket som Helhed i Efterskriften er ikke meget dybtgaaende.

Til Slut nogle faa og ikke særlig betydningsfulde Indvendinger til Shakespeare-Noterne:

S. 36, 4: *would* vel ikke ganske = *wish*. S. 37, 10: Er ikke *equal* snarere = *exact*? S. 68, 18: Betyder *controversy* ikke ogsaa nu *quarrel*? S. 70, 12: *charge* = *entreat*. S. 73, 9: *old swearing* = *swearing of the good old kind*.

En Række Bemærkninger til Digtsamlingen har jeg noteret i mit Eksempplar, men de er alle blevet overflødiggjort ved Ændringer i den ny Udgave.

Kaj Bredsdorff

Dionis Chrysostomi Orationes post Ludovicum Dindorfium edidit Guy de Budé. Vol. II. Lipsiae (Teubner) 1919. 403 S.

Med nærværende bind foreligger Budés udgave af Dio Chrysostomus afsluttet, i nøje tilslutning til det første, ved hvis omtale her i tidsskriftet udgiverens fremgangsmaade i det hele er karakteriseret, saa at der nu næppe er grund til at vende tilbage dertil. Ogsaa her er ganske naturlig Arnims udgave grundlaget, men arbeidet selvstændigt gennemført og textens behandling paa mange punkter mere konservativ; det kritiske apparat er knapt og over-skueligt, giver alt det væsentlige og fremdrager forskellige ældre forbedringer, som fortjener at reddes fra forglemmelse; at der er uløste problemer nok tilbage vil ikke overraske den, der kender noget til Dions text. Som supplement meddeles, her ligesom hos Arnim, Encomium comæ, de faa og ret betydningsløse fragmenter, titlerne paa de tabte taler og endelig de interessante stykker om Dions liv og virken, navnlig af Philostratos, Arethas og Photios, hvortil Budé har føjet Plinius' ængstelige forespørgsel til kejseren i majestætsfornærmelsessagen og Trajans karakteristiske svar. Endelig aftrykkes det stykke af Arnims ene fortale, der behandler Dions Getica og Empirius' afhandling om exilet, som det naturligvis er meget praktisk at have ved haanden. En skuffelse er det derimod, at udgaven kun er forsynet med en index nominum, hvis summariske opregning for de hyppigst forekommende navnes vedkommende ikke har nogen værdi; et terminologisk register vil savnes meget stærkt og burde ikke have manglet.

William Norvin.

Fontes historiae religionum ex auctoribus Graecis et Latinis collectos subsidiis societatis Rhenanae promovendis litteris edidit Carolus Clemen. Fasc. I: *Fontes historiae religionis Persicae* collegit Carolus Clemen. Bonnae (in aedibus A. Marci et E. Weberi) 1920. 116 S.

Vort Kendskab til de gamle iranske Riger og deres Kultur og Religion beror i første Række paa de iranske Folks egne Do-

kumenter, Kileindskrifterne og de zarathushtriske religiøse Tekster. Men ved Siden deraf har de fremmede Folks, særlig Grækernes og Romernes, Beretninger den største Betydning. Disse Beretninger kaster udefra over den iranske Kulturverden Strejflys, der giver et uvurderligt Supplement til Iranernes egne Beretninger og Traditioner. Allerede i Slutningen af det 16. Aarh. samlede Franskmanden Brisson de klassiske Beretninger om Persernes Religion. Efter at man et Par Aarhundreder senere, takket være Anquetil du Perron, havde stiftet Bekendtskab med Zarathushtriernes egne Skrifter, vendte man igen sin Opmærksomhed mod de klassiske Kilder, der nu skulde hjælpe til Forstaaelsen af de hellige Tekster. I 19. og 20. Bind af »Zeitschrift d. deutschen morgenländischen Gesellschaft« underkastede A. Rapp de interessanteste græske og latinske Tekststeder om Persernes Religion og Kultur en kritisk Behandling. Senere har Amerikaneren A. V. Williams Jackson i sin Bog »Zoroaster, the Prophet of Ancient Iran« paany taget de klassiske Beretninger op til Behandling og i et Appendix meddelt de vigtigste Tekststeder i Original.

I den foreliggende Bog har Clemen samlet alle de græske og latinske Forfattersteder, han har kunnet finde, hvori der hentydes til iranske religiøse Forhold. Helt udtømmende er hans Samling nu ikke. Ved et foreløbigt Gennemsyn savner jeg f. Eks. Her. VII 61, hvor det hedder, at Perserne kalder sig selv og af deres Naboer kaldes Ἀρταῖοι, d. e. *artavan*-, avestisk (efter den hidtil gængse Læsemaade) *ašavan* —, Zarathushtriernes karakteristiske Beteegnelse for Tilhængerne af deres Religion. Jeg savner ligeledes Ktesias' Beretning (hos Diodor II 6) om Ninos og Oxyartes, en Legende, der ofte har spillet en Rolle ved Forsøgene paa at sted- og tidfæste Zarathushtras Virke. Man kunde ogsaa ønske, at Udgiveren havde arbejdet mindre mekanisk og saa vidt muligt anbragt Tekststederne under den virkelige Forfatter, ikke under den tilfældige Forfatter eller Kompilator, hos hvem Citaterne er opbevarede.

Trods disse Mangler vil Clemen's Samling kunne gøre Tjeneste som en brugbar Haandbog.

Arthur Christensen.

Die hellenistischen Mysterienreligionen nach ihren Grundgedanken und Wirkungen. Vortrag ursprünglich gehalten in dem wissenschaftlichen Predigerverein für Elsass-Lothringen den 11. Nov. 1909 von R. Reitzenstein. 2. umgearbeitete Auflage. Leipzig, Berlin (B. G. Teubner) 1920. 268 S.

Vi har i sin Tid omtalt den i 1910 udkomne første Udgave af denne fortræffelige Bog af Reitzenstein, en Ariadnetraad i den

Labyrinth af græsk-orientalsk religiøs-filosofisk Idékrysning, hvori Elementerne til Sen-Antikens *Gnosis* er at søge. Den betydelige Forøgelse af Stoffet, som konstateres i den her foreliggende 2. Udgave, skyldes i første Række et frugtbart Samarbejde med Forfatterens Kolleger ved Universitetet i Göttingen, Semitisten Lidzbarski og Iranisten F. C. Andreas. Herigennem har nogle forasiatiske Mysteriereligioner, som Forfatteren havde ladet ude af Betragtning i 1. Udgave, faaet deres Plads i Fremstillingen, nemlig paa den ene Side Mandæismen, paa den anden Side Manikæismen, der strækker sine Rødder tilbage i Zarathushtrismens ældste Forestillingslag, og til hvis Belysning de sidste to Tiaars Haandskriftfund i kinesisk Turkestan har bragt os uanet værdifuldt Materiale. Af særlig Interesse er en i iransk »Norddialekt« (arsakidisk Rigsprog) affattet Zarathushtra-Hymne, som i Note 40 meddeles i Andreas' Oversættelse og Fortolkning. Forøvrigt er det i Reitzensteins Noter meddelte Stof helt igennem blevet omarbejdet og uddybet.

Arthur Christensen.

Der Ratgeber für den Umgang mit Menschen, Achtes Buch des Gulistan, nebst einigen anderen Stücken von *Muslih ed din Saadi* aus Schiras (1189—1291). Aus dem Persischen übertragen von *Friedrich Rosen*. Berlin (Georg Stilke) 1921. 142 S.

Sa'di's *Gulistân* («Rosenhaven») er en af de mest »klassiske« Bøger i den persiske Litteratur, en af de mest læste i Orienten og en af dem, som den europæiske Begynder i Persisk først faar Lejlighed til at stove sig igennem. Dette Skrift er det uovertrufne Mønster for alle persiske Haandbøger i Livsfilosofi, illustreret ved Anekdoter og Legender, en Genre, der er i høj Grad yndet i Orienten.

Naturligvis er *Gulistân* oversat paa de vigtigste europæiske Sprog — paa Dansk af L. N. Boisen 1853 —, men mange af disse Oversættelser lider af slemme Svagheder, særlig i Gengivelsen af de indlagte Vers. Det gælder bl. a. Boisens Oversættelse, og ogsaa de tidligere tyske Oversættelser lader, hvad Stil og Form angaar, en Del tilbage at ønske.

Den tyske Diplomat, fhv. Udenrigsminister Friedrich Rosen, der er en udmærket Orientalist, og som tidligere bl. a. har besørget en fin Oversættelse af et Udvalg af 'Omar Khayyâms Digte, har her gjort et nyt Forsøg paa at genskabe — ikke hele *Gulistân*, men nogle af de mest karakteristiske Dele deraf, i tysk Klædebon. Efter en fortræffelig, vejledende Fortale oversætter

Rosen Gulistân's 8. Bog (»Om Omgang med Mennesker«) og meddeler i et Tillæg den i sin Genre mønstergyldige Fortale til Gulistân samt andre Brudstykker af Sa'dî's Produktion.

Rosen viser sig her atter ikke blot som den grundige Kender af persisk Sprog og Kultur, men ogsaa som en dygtig og smagfuld Oversætter. De meddelte Prøver fremkalder hos Læseren Ønsket om, at en Oversættelse af hele Gulistân en Dag kunde foreligge fra Rosens Haand. Maaske kunde et og andet af den gamle Mester Sa'dî's Visdomsord ogsaa have Bud til Nutiden.

Arthur Christensen.

Am Tor von Asien. Felsdenkmäler aus Irans Heldenzeit. Von Ernst Herzfeld. Mit 44 Bildern im Text und 65 Tafeln in Kupfer-, Licht- u. Farbendruck. Berlin (Dietrich Reimer (Ernst Vohsen)). 1920. 650 Mark.

»Asiens Port«, det er den Egn, hvor den urgamle Karavanvej mellem Europa og Forasien paa den ene Side, Centralasien paa den anden fører gennem de kurdiske Bjerge ind til Irans Højland, Egnen ved Khâniqîn og Qasr i-Shîrîn. »I 5 Aartusinder har Mennesker mejslet deres Lykke og deres Berømmelse i disse Klipper« i Skrift og i Billeder, og disse Beretninger om svundne Folk og svundne Tider byder os ikke blot tørre historiske Data, men for den, der ret forstaar at læse dem, aabner de et Perspektiv gennem Seklernes skiftende Kulturer. En kulturhistorisk Kommentar til denne Klippernes gamle Tekst- og Billedbog, det er det, som Herzfeld har givet i dette fortræffelige Værk.

De ældste Mindesmærker fra »Asiens Port« fører os tilbage til Begyndelsen af det 3. Aartusinde f. v. T., til den sumeriske Tidsalder. Dette ældgamle Kulturlag er repræsenteret af fire Relieffer, hvoraf det bedst bevarede fremstiller en Kong Annubaninis Triumf over sine Fjender, en umiskendelig Prototype for Dareios' Relief i Behistân. En Klippegrav, Dukkân-i-Dâûd, der findes nogle faa Hundrede Meter derfra, og som bærer et Relief af en Zarathushtrier i tilbedende Stilling, bestemmer Herzfeld arkæologisk som en før-achæmenidisk, medisk Fyrstegrav. Gravkamret fremstiller en Hustype, som man træffer den Dag idag i kurdiske Landsbyer.

Det næste Led i Rækken er Dareios I's berømte Triumf-Relief paa »Gudestedet«, Bagastâna, Behistân — siden ved en Folkeetymologi omdøbt til Bîsutân (»uden Søjler«) — med den store Kileindskrift, der er Hovedkilden til vort Kendskab til det oldpersiske Sprog. Herzfeld afslutter sin interessante detaljerede

Gennemgang af Relieffets Enkeltheder med følgende Karakteristik: »Die achaemenidische Skulptur ist im Gegensatz zur griechischen, die auf ganz anderem Boden erwachsen ist, durchaus die letzte, jüngste und abschliessende Entwicklungsstufe der Kunst des alten Morgenlandes, auf deren vorgeschriebenen Richtungslinien fortschreitend sie Abschliessendes und Eigenes geschaffen hat. Für das abendländische Altertum hat sie so gut wie keine Bedeutung gehabt, so wenig und vielleicht noch weniger als es die späte assyrische und neubabylonische Kunst je gehabt haben. Für das Fortlaufen der Entwicklung, deren Erkenntnis die Kunstwissenschaft erstrebt, liegt ihre Bedeutung darin, dass sie die Überlieferung des alten vorderasiatischen Morgenlandes, das im Abendlande dem Griechentume völlig unterlegen war, in den morgenländischen Hellenismus hinüberrettete, und so die mit dem Hellenismus allmählich beginnende, gewaltige Rückwirkung des Morgenlandes gegen das Abendland ermöglichte.«

Med Diadokernes Tidsalder begynder denne nye Epoke i Forasiens Kunstudvikling. Mindesmærker fra denne Tid er imidlertid sparsomme i Egnen om »Asiens Port«. Til dem hører det satyragtige Hoved Tavle XIX øv., der ikke lidet minder om Gandâhra-Kunstens Dæmonskikkelser.

To interessante Mindesmærker fra Arsakidetiden findes paa Behistân-Klippen under Dareios' Indskrift. Begge bærer de Indskrifter paa Græsk. Det ene er desværre omtrent ødelagt, idet man i det 18. Aarh. har skrabt de midterste Figurer ud for at indsætte en moderne Indskrift i Stedet. Derved er ogsaa en stor Del af den græske Indskrift gaaet i Løbet. En europæisk Rejsendes Skitse af Monumentet fra Aarene 1673—74 giver en Vejledning til Rekonstruktionen. Gennem en skarpsindig Undersøgelse fastslår Herzfeld, at Relieffet har fremstillet Mithradates II (ca. 123—87 f. v. T.), der hyldes af fire Stormænd, af hvilke den fornemste er »Satrapernes Satrap«, Gotarzes, og at denne Gotarzes altsaa ikke, som hidtil almindelig antaget, er identisk med den Gotarzes, Gêvs Søn, *ΓΩΤΑΡΣΗΣ ΓΕΟΠΟΘΡΟΣ*, der er fremstillet som kæmpende Rytter paa det andet arsakidiske Behistân-Relief. Denne sidste er nemlig den bekendte Partherkonge af dette Navn fra Midten af det 1. Aarh. e. v. T., den historiske Original til Heltesagnets Gûdarz.

Et groft udført og stærkt medtaget arsakidisk Rytterbillede fra Sarpul har særlig Interesse derved, at det er forsynet med en Indskrift i arsakidisk Pehlevi. Bortset fra en for faa Aar siden i Awromân funden Papyrus og fra nogle faa korte Møntindskrifter kendes arsakidisk Pehlevi ellers først fra bilingve Indskrifter fra de tidligere Sasanidekonger.

De sasanidiske Mindesmærker ved »Irans Port« er samlede paa Tâq-i-bustâns Klippevæg og i dens Grotter. Klippen med Dammen foran har formodentlig fra gammel Tid været et Kult-

sted. Her træffer man først det bekendte Relief, der forestiller en Sasanidekonges Forlening med Krausen eller Ringen, Magtens Symbol, ved Ôhrmazd. Bag ved Kongen staar Guden Mithra. Kongen er Ardashêr II (379—83), kendelig paa sin Krone. Hver enkelt Sasanidekonge havde nemlig sin egen Kroneform, og disse Kroner, som vi kender fra Mønterne, er det vigtigste Middel for os til at identificere Figurerne paa de sasanidiske Kongerelieffer. Det synes, som om Konger, der havde en Navne blandt Forgængerne, plejede at vælge en Kroneform, der mindede om dennes uden dog at være identisk dermed.

Derefter følger den lille Grotte med Reliefferne af Shâpûr II og Shâpûr III staaende i den traditionelle Stilling med begge Hænder paa Sværdhæftet, en Positur, der er kendt fra middelalderlige Ridderes og andre Stormænds Gravstensrelieffer i Europa. Herzfeld henviser ogsaa til Paralleler i Indien og i Billedgrotterne i kinesisk Turkestan. De to Shâpûrs Figurer ledsages af korte Pehlevi-Indskrifter, som Forfatteren meddeler i Tekst og Oversættelse. Ved et Uheld er det gengivne Facsimile af de to Indskrifter blevet vendt paa Hovedet.

Den store Grotte, »Paradisgrotten«, indeholder en Række kulturhistorisk overordentlig interessante Relieffer fra Khusrô II Parvêz' Tid. Grottens Indgang er formet som en Portal med Vægpillere, i hvis Bladornamentik ligesom i de over Portalen anbragte Sejrgudinder Herzfeld ser de sidste Udløbere af den baktriske Hellenisme. I Grottens Baggrund ses Khusrô II som Panserrytter paa sin berømte Ganger Shabdîz, til hvilken der knytter sig et Sagn, som vi kender i en anden Form fra Norden: den der meldte Kongen Shabdîz' Død, skulde selv lide Døden; Shabdîz døde, og man lod da Sangeren Bârbadh eller Pahlbadh foredrage for Kongen en Sang, af hvis Indhold Kongen forstod, hvad der var sket. »Ve dig!« raabte Kongen, »Shabdîz er død!« »Det er Kongen selv, som siger det,« svarede Sangeren. I den danske Sagnhistorie er det som bekendt Tyre Danebod, der paa lignende Maade meddeler Kong Gorm Sønnen Knud Daneasts Død. Ovenover dette Rytterbillede, som »sich würdig der römischen Kaiserzeit und der Frührenaissance berühmtesten Reiterbildern anreicht«, ses Khusrô tilfods, idet han af Ôhrmazd forlenes med Magtens Symbol. Bag ham staar, ikke Mithra som paa Ardashêrs Forleningsbillede, men Anâhitâ.

Grottens Sidevægge prydes af to Jagtbilleder, udførte i svagt Relief. Det ene forestiller en kongelig Vildsvinejagt. Khusrô skyder fra en Baad paa de flygtende Dyr; andre Baade er fyldte med Kvinder, der med Harpespil forlyster Kongen under Jagten; i Udkanterne ses Elefanter, som opsamler de faldne Vildsvin med deres Snabler og kaster dem op paa Ryggen, hvor Elefantdriverne lægger dem tilrette. Det andet Relief viser Khusrô paa Hjortejagt. Ogsaa her har musicerende Damer og Sangerinder en frem-

trædende Rolle. Begge Billeder rummer en stor Mængde Figurer, Mennesker og Dyr. De er øjensynlig Malerier udførte i fladt Relief. Det er forøvrigt en Ejendommelighed ved al sasanidisk Kunst, som Herzfeld stærkt fremhæver: baade Reliefskulptur, Billeder udførte i ædelt Metal og Væveri er afhængige af Maleriet, hvoraf ganske vist ingen Prøver er bevarede til vor Tid. Hulemalerierne fra kinesisk Turkestan kan i mangt og meget tjene til Sammenligning; baade den sasanidiske og den centralasiatiske Kunst bygger paa den græsk-baktriske Kunst.

Forfatteren gennemgaar alle de gamle Kunstværker i Detailler, idet han ud fra sin omfattende Viden med Hensyn til Kunstfrembringelser fra alle Kanter af Orienten fra ældre og nyere Tid henter et rigt Stof til Sammenligning og med stor Skarpsindighed anvender det til at drage Hovedlinjerne for Kunstmotivernes Oprindelse og Udvikling i Iran i førislamitisk Tid. Et grundigt Kendskab til alle de historiske Kilder sætter ham tillige i Stand til at udnytte al den Vejledning, som Kunstfremstillingerne giver, til Forstaaelse af Kulturforhold i det gamle Iran. Interessant er Paavisningen af, med hvilken Sejghed urgamle Motiver (den guddommelige Forlening med Herredømmet, Triumfen over Fjenderne, Hyldestscener osv.) holder sig gennem Tiderne, tildels ned til vore Dage, og Paavisningen af gamle arkitektoniske Typers Bestaaen (Træsøjlebygningens direkte Fortsættelse fra Achæmenidernes Tid ned til Sefavidernes i det 15.—17. Aarh.).

Til Fremstillingen slutter sig — foruden et udførligt Notemateriale — 65 Tavler med fortrinlige Reproduktioner af de omhandlede Kunstværker. Mange af disse Mindesmærker har aldrig før været gengivne, en Del andre har væsentlig kun været kendte gennem Tegningerne i Flandin og Costes Plancheværk fra 1840erne.

Det er for en stor Del nyt Land, som Herzfeld opdyrker i denne Bog. Man læser den med saa meget større Interesse, som den grundige Lærdom er forbunden med en ikke almindelig Evne til fængslende Fremstilling.

Arthur Christensen.

Forschungen zur islamischen Kunst I. *Archäologische Reise im Euphrat- und Tigris-Gebiet. Von Friedrich Sarre und Ernst Herzfeld.* Bd. II & IV. Berlin (Dietrich Reimer (Ernst Vohsen)). 1920. 395 S. (245 Afb. i Teksten og 2 Kort) og 59 S. (22 Afb. i Teksten og 28 Tavler). — Det samlede Værk, Bd. I—IV, 500 Mark.

Af Fr. Sarres og E. Herzfelds stort anlagte arkæologiske Rejseværk var Bind I og III udkomne i 1911. Under Krigen havde begge Forfatterne Lejlighed til paany at besøge Mesopo-

tamien og forøge deres arkæologiske Materiale, og nu foreligger Bind II og IV, hvormed Værket er bragt til Afslutning.

Bind II indledes med en Afhandling af Samuel Guyer om de fra den tidlige byzantinske Periode (6. eller 7. Aarh.) stammende Ruiner af Rusáfah, den hellige Sergios' By, i den syrisk-mesopotamiske Ørken. De øvrige Afsnit stammer i alt væsentligt fra Herzfelds Haand. De omfatter Seleukeia og Ktesifon, Bagdad, Mosul, Sindjar, Raqqah og Borgene ved Eufrat.

Vort Kendskab til Dobbeltbyen Seleukeia-Ktesifons Topografi er kun ringe. Herzfelds Undersøgelser af de bevarede Ruiner er derfor af den største Interesse. Seleukeia (grundlagt ca. 300 f. C. af Selenkos Nikator), Babylons Arvtager og Centret for Forasiens Hellenisering, var oprindelig Hovedbyen. Arsakiderne gjorde Ktesifon til Residens, hvad den vedblev at være under Sasaniderne. Efterhaanden blev flere Byer grundlagt i den nærmeste Nærhed, og hele Komplexet, som de europæiske Kilder gerne sammenfatter under Navnet Ktesifon, kaldes siden stadig af Araberne »al-Madain«, »Stæderne«. Af Seleukeia er endnu Rester af Bymuren tilbage, hvorved Byens Beliggenhed og Omfang kan erkendes. De Teglsten, hvoraf Muren er bygget, er hentede fra Babylon; bevarede Sten bærer endnu Nebukadnezars Stempel i Kileskrift. Efter Herzfelds Beregning er der til Murens Fundament medgaaet ca. $1\frac{1}{2}$ Million Teglsten. Sandsynligvis er Teglstensmaterialet til Bygningerne i Seleukeia ogsaa i stort Omfang blevet taget fra Babylon. Det er iøvrigt den sædvanlige Fremgangsmaade i Orienten; saaledes blev siden det forfaldne Ktesifons Ruiner benyttede af det abbasidiske Bagdads første Bygmestre. Ogsaa af Ktesifons »gamle Bydel« ligeoverfor Seleukeia, paa den østlige Tigrisbred, er Rester af Bymuren tilbage. Noget østligere ligger den berømte, ofte beskrevne Ruin af den sasanidiske Kongeborg med den store Audienshal, Tâq-i-Kisrâ. Den imponerer mere ved sin Masse end ved arkitektonisk Skønhed. Herzfeld karakteriserer Borgen som en daarlig Efterligning af senhellenistiske Motiver og tilføjer: »Überzeugender könnte die Unselbständigkeit der sasanidischen Baukunst und ihre Unfähigkeit Gedanken zu erzeugen und zu entwickeln nicht in Erscheinung treten, als hier an dem gepriesenen Weltwunder des Tâq-i-Kisrâ«. Herzfeld har sikkert Ret, naar han, ved en kritisk Gennemgang af vore ældste orientalske Kilder med Hensyn til Tâq-i-Kisrâs Oprindelse fastslaar, at Bygningen ikke, som almindeligt antaget, er opført af Khusrô II (590—628), men er langt ældre og bygget af Shâpûr I (242—72).

En anden interessant Levning fra Sasanidetiden er Ruinerne af de mægtige Mure om Byen Dastagerd, Khusrô II's Residens paa Vejen fra Ktesifon til det nuværende Khâniqîn.

Hovedkapitlet i Bogen er det 6te Kapitel om Bagdad. Denne navnkundige Kalifstads Topografi og Historie er i de sidste Aar tier blevet Genstand for indgaaende Studier af Englænderen Le

Strange, Franskmændene Huart og Salmon og Tyskeren Streck. Alle disse Forskere har imidlertid bygget deres Undersøgelser udelukkende paa de litterære Kilder, og Herzfelds Studier i Marken giver et højest værdifuldt Supplement til deres Fremstillinger. Herzfeld paaviser, at det ældste abbasidiske Bagdad, Mansûrs »runde By«, ikke, som Araberne paastaar, betød en ganske ny Anlægsform, men at det har en lang Ahnerække, fra Hatra gennem de assyriske Hærlejlre helt op til det urgamle, runde Zendjirli.

Forfatteren har samlet et overordentlig rigt Materiale til Bagdads Arkæologi og Bygningshistorie og underkastet det en mesterlig Behandling. Han slutter Kapitlet med en Protest mod den vanlige Opfattelse af Mongolernes »historiske Rolle som Guds-
svøber og Verdensødelæggere«: Mongolerne gav ingenlunde den islamitiske Kultur Dødsstødet, de byggede tværtimod ivrigt videre paa den, hvad deres arkitektoniske Størværker i Samarkand og i Indien noksom bærer Vidne om. Ogsaa Bagdad blomstrede endnu i Mongolertiden; Byens endelige Forfald besegles først ved Osmanerne.

Til Herzfelds udførlige Kapitel om Mosul, det gamle Ninives direkte Efterkommer, slutter sig Fr. Sarres Undersøgelser over Ornamentiken i Ruinerne ved Qara Sarai, der stammer fra Slutningen af Abbasidetiden. Ogsaa andre Forskere som P. Maresch og Freiherr Hiller v. Gaertringen har leveret Bidrag til Bogen, den første bringer et Kapitel om Zalûbiyah, den anden har under Medvirkning af Mark Lidzbarski behandlet græske Indskrifter fra Sâlihiyyah. Max van Berchem har undersøgt de arabiske Indskrifter.

Det fjerde Bind indeholder en særdeles instruktiv Afhandling af Sarre om Keramiken i Eufrat- og Tigris-Egnene, Herbaroptagelser af Herzfeld og udførlige Registre til hele Værket samt endelig et fortræffeligt Billedmateriale, 28 Plancher, for Størstedelen Lystryk efter Fotografier optagne af Sarre.

Arthur Christensen.

Edwin Jessen

(1833—1921).

Af

Viggo Brøndal.

Carl Arnold Edwin Jessen blev født 1. Jan. 1833 i Randers. Hans Fader var daværende Overførster, Kammerherre Nikolaj Jakob Jessen, af den bekendte Adelsslægt (von) J.; hans Moder var en Baronesse Dirckinck-Holmfeld. 1849 blev J. Student fra Randers lærde Skole; og ved Københavns Universitet tog han 1857 Magisterkonferens i nordiske og tyske Sprog, 1862 Doktorgraden. Da der samme Aar, ved N. M. Petersens Død, blev Konkurrence om det af ham beklædte Professorat, deltog J. ikke; heller ikke senere søgte eller opnaaede han nogen offentlig Ansættelse (»Jeg har altid haft *dégoût* for Stilling som kgl. Embedsmand«¹), men levede af Undervisning ved københavnske Kursus og paa Blaagaards Seminarium.

Edw. Jessen var og følte sig hele sit lange Liv yderst ensom (»Jeg veed at have været fra Barndom af Eremit . . .«). Han levede efter et Par gamle kvindelige Slægtninges Død helt alene; og hans Virksomhed som Forfatter, der oftere førte til Polemik, gjorde ham endnu mere isoleret. Ofte var hans Kaar kummerlige, saa han i Perioder maatte mangle de nødvendige Bøger til videnskabeligt Arbejde; først i de senere Aar fik han af Carlsbergfondet en fast, aarlig Understøttelse. Fattigdommen hindrede ham dog ikke i at arbejde til det sidste (14. Maj 1921) — saa lidt som i at vise en faderlig Omsorg for de endnu fattigere, blandt hvilke han i mange Aar levede.

Edw. Jessen var ikke nogen frodig eller frugtbar Aand, men en enestaaende kritisk Begavelse. Overleverede Fordomme,

¹ Denne og et Par i det flg. anførte Ytringer findes i et selvbiografisk Brev til Dr. Oluf Nielsen, der nu med dennes Papirer er kommet til Stednavneudvalgets Arkiv.

religiøse, sociale eller videnskabelige, var ham forhadte. Og lidenskabeligt, men altid med nøje gennemtænkt Begrundelse og uden »Personalia« kastede han sig i Skrift efter Skrift over, hvad han mente at maatte anse for romantiske Illusioner eller grundløse Dogmer.

J., der oftest betegnes som Sprogforsker, foretrak selv den mere beskedne og gammeldags Betegnelse Literat. »Jeg har anvendt langt mere Tid paa Theologi, Philosophi, Historie end paa Linguistik«. Han kom i Virkeligheden gennem Aarene stadig tilbage til sin Ungdoms theologiske, maaske rettere antitheologiske Interesse; en Paavirkning fra Kierkegaard synes hos ham som hos saa mange af Tidens betydeligste Aander at have sat dybe Spor. Saa sent som 1904 udgav han »Oversigt over religiøse Illusioners Historie«, et Skrift, hvis rationalistiske Tendens i lige Grad rammer højere og lavere Religioner. — Ogsaa med filosofiske Problemer var J. fortrolig; af Spørgsmaalet om Forholdet mellem Sjæl og Legeme søgte han saaledes en materialistisk Løsning (Psychologische Spøragsmaal, Piece, 1882. Ueber Leugnung causaler Verhältnisse zw. Physischem u. Psychischem: Vierteljahrsschrift für crit. Philos. 1885). Alligevel falder hans fleste og vigtigste Arbejder paa historisk og filologisk Omraade.

Af rent historisk Indhold er Disputatsen fra 1862: »Undersøgelser til nordisk Oldhistorie«. Den giver i en Form saa skarp, at Fakultetet ved sin Antagelse mente at maatte udtale en Misbilligelse deraf, en sønderlemmende Kritik af de dengang raadende Forestillinger om den ældste danske Historie: Mod tyske Paastande hævdes det, at Danmark, ogsaa Jylland, allerede ved 500 havde skandinaviske Indbyggere; at der var eet Rige allerede før 800. Og overfor Overvurdering af sene islandske Kilder hævdes det, at f. Eks. Braavallaslaget er rent legendarisk; at Ragnar Lodbrok maa sættes langt senere end antaget.

Af mere literærhistorisk Karakter, men prægede af samme kritiske Holdning overfor Tendensen til at gøre islandsk Litteratur til »oldnordisk«, altsaa' urgammel og fællesskandinavisk, er de to yderst værdifulde Afhandlinger, der kom paa Tysk, da danske Tidsskrifter havde lukket sig for Forfatteren: »Ueber die Eddalieder« (Zeitschrift für deutsche Philologie 1871) og »Ueber die Egilssaga« (Sybel's Historische Zeitschrift 1872). Hertil slutter sig flere mythologiske og et enkelt retshistorisk Bidrag (Tidsskrift for Retsvæsen 1864)

Paa sprogvidenskabeligt Omraade har J. givet en lang Række

Bidrag: almensproglige, textfortolkende, fonetiske og grammatiske, etymologiske og orthografiske. — Særlig er en Række Afhandlinger fra Aarene 1860—67, bl. a. i dette Tidsskift, af fremragende, tildels grundlæggende Betydning. Han har saaledes skrevet om Sprogets Oprindelse (Aarbøger f. nord. Oldk. 1867), om Runeindskrifter (Tidsskr. f. Philol. og Pæd. V), om Lydskrift (ib. II) og om dansk Formlære (ib. V). Afgørende Indsatser skyldes ham baade i det skandinaviske Folkemaalsstudium (Dialekter i Herjedal og Jemteland, Norsk Historisk Tidsskrift 1875) og indenfor germansk Lydhistorie (Opdagelsen af, at gotisk *i* kan være opr. *e*; se Vilh. Thomsen: Sprogvidenskabens Historie, Univ.-prog. 1902, p. 84 = Samlede Afh. I, p. 98). Af dansk Grammatik har J. givet en kortere Fremstilling (1868) og en længere (1891). Den første er klar, men ret traditionel; den anden skæmmes ved Stilens skruede Korthed og især ved Polemik, men er interessant ved den Afstand, der tages fra det overleverede, paa Latin hvilende System. Indenfor germansk Etymologi arbejdede J. energisk og fik endnu i sine sidste Aar Notitser trykt her i Tidsskriftet; hans etymologiske Ordbog (1893), længe den eneste danske, har især Værdi ved at imødegaa den, maaske dog overvurderede, Vrangforestilling, at Dansk er afledet af Islandsk (s. k. Oldnordisk). — I Retskrivningsspørgsmaal foretog Jessen allerede o. 1870 en Vending i reaktionær Retning; fulgte siden Bille og P. Hansen i deres »litteraire Retskrivning« og bekæmpede med Voldsomhed den 1888 gennemførte Ændring, bl. a. i Afhandlingen »Cultusministeriel Orthographi« (Ny Jord 1889).

Edw. Jessen følte sig miskendt (»komplet Ligegyldighed for mine Arbejder«). Sikkert er det, at meget i hans Studier — Problemer, han skimtede, eller Løsninger, han antydede — fortjener at tages op og føres videre i hans kritiske, ganske uromantiske Aand. Hans polemiske Holdning og hans hele isolerede Stilling gjorde, at Samtiden især maatte fæste Blikket ved det hos ham, der paa Grund af ydre og ogsaa indre Vanskeligheder forblev ufærdigt og ufuldkomment. Man tør haabe, at en retfærdigere Eftertid vil ære hans Livs Uegennytte, hans Karakters Renhed, hans Tankes Skarphed.

Bemærkninger om Nægtelsernes Brug paa Græsk.

Af

J. L. Helberg.

I.

En Sætning som denne: *οὐδὲν λαβόντες ἀποδιδόασιν* kan i og for sig baade betyde: uden at have faaet noget betaler de, hvad de skylder, og: naar de har faaet noget, gjør de ikke Gjengjæld; kun Sammenhængen (Artemidoros, Oneirokr. III 53,¹ om Tiggere) viser os, at der menes det sidste. Nægtelsen hører altsaa ikke til Participiet men kun til Hoved verbet. Man kan i dette Exempel ikke engang sige, at Participiet + Hoved verbet danner et Hele, som benægtes under et; saa maatte der staa *οὐ* (»Forholdet er ikke det, at de gjør Gjengjæld, naar de har faaet noget«), ikke *οὐδὲν*. Tvetydigheden vilde formindskes, om end neppe helt udelukkes, hvis der stod: *οὐδὲν ἀποδιδόασιν λαβόντες*; helt tydeligt er kun *λαβόντες οὐδὲν ἀποδιδόασιν*. Af ganske samme Art er Laurentius Lydus, De magistr. III 62 (om en høj Embedsmand): *αὐτὸς δὲ ἐτρώφα μειρακίοις ψιλοῖς καὶ μήπω <τῷ> λείω τοῦ σώματος ἀρρενοφανέσι . . . . συμβαλανενόμενος*. Saavel *ψιλοῖς* som Sammenhængen viser, at *μήπω* kun hører til *ἀρρενοφανέσι*, ikke til *τῷ λείω τοῦ σώματος*; men *τῷ λείω τοῦ σώματος μήπω ἀρρενοφανέσι* havde været tydeligere.

Ligesaa Phalaris, epp. 129: *τὸ μέντοι μηδὲν πταίσαντα καὶ ἀτυχήσαντα πεφυλάχθαι οὐκ οἶδα ἄλλον τινὸς ὑποληφθῆναι δυνάμενον ἢ κακοῦ*. Fortsættelsen: *αἰσχρὸν οὖν . . . . αὐτὸν ἐαντῷ μηδ' ἐκ τῆς οἰκείας συμφορᾶς χρήσιμον γενέσθαι*, lader ingen Tvivl tilbage om, at Meningen er: ikke at vise Forsigtighed, naar man har været uheldig; men ved første Øjekast ligger det nærmere at

¹ Naar mine Exempler mest er hentede fra mere afsides Litteratur, ligger det i Beskaffenheden af min Læsning, siden jeg begyndte at samle Materiale til denne Undersøgelse.

oversætte: at vise Forsigtighed uden at man har været uheldig, og Ordstillingen *παιίσαντα καὶ ἀτυχήσαντα μηδὲν πεφυλάχθαι* eller *μηδὲν πεφυλάχθαι παιίσαντα καὶ ἀτυχήσαντα* havde strax forhindret Misforstaaelse. Af særlig Interesse er et Sted hos Lægen Paulos Aiginetes VI 40 (om Aareladning). Det foreskrives der, at, naar der er Udsigt til, at Aareladningen maa gjen- tages i de nærmeste Dage, skal man aabne Aaren »mere paaskraa« (*ἐλλοξοτέρως*), *ἵνα μὴ ἐν τῇ κάμψει τῆς χειρὸς σεσηρῶτα ταχέως ἀφουλωθῇ*. Det ligger nærmest at oversætte: forat Aaren ikke, idet den gaber ved Armens Bøjning, for hurtigt skal faa Ar (paa Indsnittet). Men det er baade i og for sig meningsløst (naar Saaret gaber, kommer der jo intet Ar paa) og modsiges af Ori- basios' Gjengivelse af samme Forskrift (den stammer fra Chirurgen Antyllos), Coll. VII 11: *τὸ δὲ λοξὸν ἐπιτήδειον τῇ ἐπαφαιρέσει· ἐν γὰρ τῇ καμπῇ τοῦ ἀγκῶνος οὐκ ἀκριβῶς μύει τὰ χεῖλη* (Saar- randene). Meningen er altsaa: forat Aaren, som (naar Indsnittet er skraat) gaber ved Bøjningen af Armen, ikke for hurtigt skal faa Ar paa. Tydeligere havde det været, om der havde staaet: *ἵνα ἐν τῇ κάμψει τῆς χειρὸς σεσηρῶτα μὴ ταχέως ἀφουλωθῇ*, og saaledes staar der i en Haandskriftclasse, der ved Siden af gode Læsemaader har mange vilkaarlige Rettelser, som ikke sjeldent er virkelige Forbedringer, men ikke bør optages. Her compliceres Spørgsmaalet yderligere ved, at et Par Haandskrifter har *μή* baade efter *ἵνα* og foran *ταχέως*; efter Haandskrifternes indbyrdes Forhold i det hele kan dette dog ikke betragtes som Overlevering; det andet *μή* maa være en Variant, der er kommet ind i Texten efter at være føjet til i Ræden eller ovenover Linien.

Hvad der i disse Exempler fremkalder Tvetydighed, er Stil- lingen af den ikke-benægtede Bibestemmelse mellem Nægtelsen og det dermed benægtede Hovedbegreb.

Det ligger udelukkende i Sammenhængen, naar denne Ord- stilling ingen Uklarhed volder i Steder som disse:

Philon, De special. legg. II 70: *οὐδὲ γὰρ βοῦς, πρὸς τὰ ἀναγκαιότατα καὶ χρησιμώτατα τῶν ἐν τῷ βίῳ γεγονώς* (som dog er skabt til), . . . *τότε* (paa Sabbaten) *καταξέγγνυται*.

III 117: *παρὰ ἰατρῶν τοῖς δοκιμωτάτοις, οἳ τὴν ἀνθρώπου κατασκευὴν διερεύνησαν . . . . . ἐξ ἀνατομῆς ἀκριβώσαντες, ἵν', εἰ χρεῖα τις γένοιτο θεραπείας, μηδὲν ἀγνοίᾳ παρολιγωρηθὲν αἴτιον μεγάλου κινδύνου γένηται*.

IV 182: *μὴ μέντοι νομίσας* (fordi han tror) *τις ἀγαθὸν εἶναι τέλειον τὴν εὐγένειαν ὀλιγωρεῖτω καλῶν πράξεων λογιζόμενος*,

ὅτι μείζονος ὀργῆς ἄξιος τυγχάνειν ἐστὶν ὁ γεννηθεὶς μὲν ἐκ τῶν ἀρίστων, αἰσχύνῃν δ' ἐπιφέρων τοῖς γεννήσασιν.¹

Det sidste Sted indeholder tillige et Exempel paa den normale Ordstilling, naar Participiet ikke hører ind under Nægtelsen (λογιζόμενος); det sættes isaafald oftest bagefter, f. Ex.:

Philon, Vita Mosis II 11: συνίσασι δ' οἱ ταῖς ἱεραῖς βίβλοις ἐντυγχάνοντες, ἃς οὐκ ἄν, εἰ μὴ τοιοῦτος ἐπεφύκει, συνέγραψεν (Moses) ὑφηγησαμένου θεοῦ.

II 291: οὐδ' ἐν τάφῳ τῶν προπατόρων ἐκηδεύθη (Moses) τυχὼν ἐξαιρέτου μνήματος, ὃ μηδεὶς εἶδεν ἀνθρώπων; De Iosepho 245: ταῦτα ἔμοῦ διανοομένου μηκέτι εὐλαβῶς ἔχετε, τὰς δυσφροσύνας ἐκποδῶν ποιησάμενοι καὶ πρὸς ἰλαρὰν μεταβαλόντες εὐθυμίαν.

Iosephos, Archaeolog. V 1 26: ἀλλ' οὐδὲν ἀδικεῖν δόξετε μετανοήσαντες (naar i fortryder) καὶ περαιτέρω μὴ μανέντες.

VII 11,2: διὰ τοῦτο οὖν οὐ τεθνήξῃ βλασφημήσας (skjønt du har bespottet) τὸν ὑπὸ τοῦ θεοῦ κατασταθέντα βασιλεύειν; Heliodoros, Aithiop. II 2: οὐδὲν δέος εἰς τὸ βάθος δυκνεῖσθαι τὸ πῦρ, ὑπὸ τῶν ἀπείρων ἐλιγμῶν ἀνακοπτόμενον (da den drives tilbage).

Plotinos XXV 15: οἷον ὅσα πρὸς ἥλιον πῦρ ζητοῦντες λαβεῖν ἰστᾶσι λεία, τὰ δὲ καὶ πληροῦντες ὕδατος, ἵνα μὴ διέλθῃ κωλυομένη (idet den stanses) ὑπὸ τοῦ ἔνδον ἐναντίου ἢ φλόξ, ἔξω δὲ συνίσταται.

Chorikios, Εἰς Μαρκιανόν II 124 (Boissonade): οὐ μὴν τῶν ἐορτῶν ἢ πυκνότης τοῖς ἔργοις λυμαίνεται πόνων ἀτέλειαν ἔχουσα (skjønt den medfører).

Christodoros, Ἐκφρασις (Antholog. Palat. II) 201 (om Polyxena): οὐδέ σε μορφὴν ὄρυσσας τοξεύσασα Νεοπτολέμοιο μενοινήν (skjønt den havde ramt).

I Overensstemmelse hermed skal vistnok et Sted hos Maximos Tyrios (XXX 1 Hobein) forstaas. Forfatteren undrer sig over, at, medens man kan opdrage Heste og Hunde til den Fuldkommenhed, deres Natur kan naa, saa synes der ikke at være opfundet nogen Kunst, der kan opdrage Mennesket saaledes, at det οὐ παρέξει τοῖς σοφισταῖς προφάσεις λόγων . . . . οὐδὲ ἀφαιρήσει αὐτοῦ τὴν ἐλπίδα τοῦ τέλους οὐδὲ προήσεται τὴν σωτηρίαν, διὰ τὸ ἀστάθμητον τῶν λόγων ὑποτειμημένος τὰς προσδο-

¹ Det er dog ogsaa muligt at opfatte Nægtelsen som hørende til νομίσας + ὀλιγωρεῖτω som i de nedenfor omtalte Tilfælde.

κίας¹ κτλ. De ældre Udgaver læste ὑποτεθηγμένος; men ὑποτετμημένος giver god Mening: (en Kunst, som kan lære Mennesket) ikke at opgive sin Frelse, fordi det paa Grund af de philosophiske Raisonnementers Usikkerhed faar sine Forventninger (om Lykke og Udødelighed) beskaarne; Philosophiens vaklende Holdning bør ikke gjøre os sløve, selvom den nedstemmer vore Forventninger.

Efter denne Fortolkning indrømmer altsaa Maximos, at Philosophiens Usikkerhed, f. Ex. Uenigheden om Sjælens Udødelighed, virkeligt har nødsaget os til at nedstemme vore Forventninger, og det forekommer mig, at *Perfectum Participium* taler for denne Opfattelse. Men selvom man snarere maatte vente ὑποτμηθείς eller ὑποτεμνόμενος, er det ikke umuligt at forstaa προήσεται τὴν σωτηρίαν ὑποτετμημένος som under et benægtet ved οὐδέ, saaat Meningen bliver, at vi ikke skal lade Philosophiens Uvished beskære vore Forventninger og derfor ikke opgive vor Frelse. Det synes at være Davisius' Mening, naar han oversætter: neque praecisa propter incerta rationum expectatione, salutem suam projiciet, skjønt Udtrykket ogsaa paa Latin er tvetydigt. Og det er ret hyppigt, maaske endog det almindeligste, at i saadanne Sætninger Nægtelsen logisk baade hører til Participiet og til Hoved verbet. Krüger, som har omtalt Sagen i sin Grammatik 67, 8, 4, har der og i sin Commentar til Thukydides anført endel Steder derfor af denne Forfatter:²

I 12,1: ἡ Ἑλλὰς ἔτι μετανίστατό τε καὶ κατωκίζετο, ὥστε μὴ ἡσυχάσασα αὐξηθῆναι οἷ: Hellas fik ikke Ro og udvidede sig ikke.

I 78,1: μὴ ἀλλοτριαῖς γνώμας καὶ ἐγκλήμασι πεισθέντες οἰκεῖον πόνον προσθῆσθε; det, Athenienserne advares imod, er at lade sig forlede af andres Meninger og af Hensyn til dem at sætte eget Arbejde ind.

I 85,1: μηδ' ἐπειχθέντες ἐν βραχεῖ μορίῳ ἡμέρας περὶ πολλῶν σωμάτων καὶ χρημάτων καὶ πόλεων καὶ δόξης βουλευώμεν.

¹ Saaledes Markland for det overleverede ταῖς προσδοκίαις. Hobeins Angivelse i Apparatet er urigtig og meningsløs.

² Det Sted af Menandros (hos Stobaios, Floril. XX 21), som Krüger ogsaa anfører: εἰ καὶ σφόδρ' ἀλγεῖς, μηδὲν ἡρεθισμένος πράξης προπειτῶς, synes mig ikke at høre herhen. Meningen er dog vel: du maa ikke i din Irritation handle uoverlagt, saaat Nægtelsen ikke hører til ἡρεθισμένος. Stedet er ganske parallelt med det ovenfor allerførst anførte af Artemidoros.

I 141,6: *ὅταν μήτε βουλευτηρίῳ ἐνὶ χρώμενοι παραχρῆμά τι ὀξέως ἐπιτελῶσι, πάντες τε ἰσόψηφοι ὄντες καὶ οὐχ ὁμόφυλοι τὸ ἐφ' ἑαυτὸν ἕκαστος σπεύδῃ*; det peloponnesiske Forbund har ikke som Athenienserne fælles Raadhus og kan derfor ikke handle hurtigt.

II 65,5 (om Perikles): *διὰ τὸ μὴ κτώμενος ἐξ οὗ προσηκόντων τὴν δύναμιν πρὸς ἡδονὴν λέγειν*.

VI 33,1: *ὅμως δὲ οὐ καταφοβηθεὶς ἐπισχῆσω*.

Anna Komnena VII 2: *οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τινος καιροῦ τῶν τετιάρων καταρξάμεναι αἱ τῶν Σκυθῶν προνομαὶ εἰς τὸν ἐφεξῆς κατέληγον*. Plyndringerne var permanente.

I alle disse Exempler staar Participiet mellem den fælles Nægtelse og Hovedverbet. Men selvom der f. Ex. i det næstsidste Sted stod *οὐκ ἐπισχῆσω καταφοβηθεὶς* vilde paa Grund af Sammenhængen ingen falde paa at oversætte det anderledes (»jeg vil ikke holde det tilbage af Frygt« = »jeg vil ikke af Frygt holde det tilbage«), skjønt Ordene iogforsig ligesaa godt kunde betyde: »jeg vil ikke holde det tilbage, saasom (eller: skjønt) jeg er bleven bange«, hvad der jo i en anden Sammenhæng godt kunde give Mening.

Der findes ogsaa Exempler paa denne Ordstilling.

Iosephos, Archaeolog. VI 12,4: *ὥς τοὺς Παλαιστίνους καταπλαγέντας αὐτῶν τὸ θράσος καὶ τὴν εὐψυχίαν ἡρεμῆσαι καὶ μηδὲν ἐπ' αὐτοὺς τολμῆσαι καταφρονήσαντας τῆς ὀλιγότητος*.

Philon, De virtutib. 53: *ἐπειδὴ γὰρ ἡ προθεσμία τῆς θνητῆς ζωῆς ἔμελλεν αὐτῷ (Moses) περατοῦσθαι . . . . ., καίτοι πατὴρ γεγονὼς δυοῖν νιόειν οὐδαιτέρῳ τὴν ἀρχὴν ἀπέλιπεν ἡττηθεὶς εὐνοίας συγγενικῆς*.

De special. legg. III 167 (om Moses): *οὐδέποτε τινα τῶν συμβεβιωκότων (Misdæderes Paarørende) ἐξέδωκεν ἐπὶ τιμωρίᾳ προσθήκην ποιησάμενος αὐτὸν ἀδικημάτων ἑτέρων*.

Basileios, De legend. libb. gentil. 10: *ὁ μὴ πάθῃτε νῦν ὑμεῖς τοὺς ὀρθῶς ἔχοντας τῶν λογισμῶν ἀποφεύγοντες*.

Nonnos, Dionysiaca XXXVII 70 (Opheltes' Ligbaal vil ikke brænde): *οὐ δὲ πυρὴν φθιμένον περιδέδρομεν ἀπτόμενον πῦρ*.

Libanios, Declam. XVII 37: *ὁ ἵππευς ἐν ταῖς ἀμετρίαις ἀνακόψει τὸν ἵππον, φυλάττοντι δὲ τὸ μέτριον οὐ μαχεῖται τὸν χαλινὸν ἀνέλκων*.

Orat. XLIX 23: (Grunden til, at Folk sender ogsaa deres dumme Sønner i Skole, er) *τὸ μὴ βούλεσθαι δοκεῖν ἡμεληκέναι τῶν τῆς φύσεως νόμων μηδὲ παρέχειν λαβὴν τοῖς ἡδέως ἐπι-*

τιμῶσιν, ὅτι ἄρα τὸ σφῶν αὐτῶν οὐκ ἐποίησαν ὧν ἦσαν κύριοι παρεσχημένοι. Förster indsætter οὐχ foran ὧν, men det er altsaa overflødigt. Noget helt andet er Philon, In Flaccum 50: πλὴν εἰ μὴ ψέγειν τις ἐθελήσειε τὸ μὴ γνώμῃ ἐκουσίῳ παρανομεῖν τὰς ἐκδικαιτήσεις τῶν ἐθνῶν οὐ φυλαξαμένους; her hører det benægtede Participium til den positive Infinitiv (at krænke Loven, idet vi ikke vogter os for Brud paa Sæd og Skik).

Meget paafaldende er Ordstillingen hos Thukydides I 143,5: καὶ Πελοποννησίοις ὑπὲρ αὐτῶν (Hus og Hjem) ὀργισθέντες πολλῶ πλείοσι μὴ διαμάχεσθαι, som maa betyde: ikke i Forbitrelse over dem kæmpe med Peloponnesiernes Overmagt. At Participiet her er stillet foran Nægtelsen, har vel sin Grund i, at Atheniensernes Harme over Landets Ødelæggelse ikke skal benægtes; men den regelmæssige Ordstilling havde dog været μὴ ὀργισθέντες διαμάχεσθαι. Det hjælper noget paa Besynderligheden, hvis man forbinder Πελοποννησίοις med πολλῶ πλείοσι μὴ διαμάχεσθαι, ikke med ὀργισθέντες, hvad der ved første Øjekast ligger nærmest.

Endnu mere paafaldende er Philon, De decal. 176 (om de 10 Bud): ἀπεφήνατο ψιλᾶς προστάξεσι καὶ ἀπαγορεύσεσι κατὰ τῶν παραβησομένων, ὥς ἔθος νομοθέταις μηδὲν ὀρίσας ἐπιτίμιον. Da almindelige Lovgivere jo ikke plejer at udelade Straffebestemmelser, maa det betyde: idet han ikke, som Lovgivere ellers plejer, bestemte nogen Straf mod fremtidige Overtrædere. Det mildner den besynderlige Stilling af μηδὲν noget, at κατὰ τῶν παραβησομένων staar foran.

Da Nægtelsens Stilling er saa fri, kan Euripides, Troad. 638 (den døde er lykkeligere end den, der lever λυπρῶς): ἀλγεῖ γὰρ οὐδὲν τῶν κακῶν ἡσθημένος, som nu almindeligt betragtes som forskrevet, vistnok forsvares. De ældre Udgivere tog intet Anstød deraf; Bothe forklarer det ganske rigtigt: οὐδὲν γὰρ ἀλγεῖ ἡσθημένος τῶν κακῶν, τῇ τῶν κακῶν αἰσθήσει, han mærker ikke Ulykker og har derfor ingen Smerter, som det hedder lige efter (641) om Sjælen: κείνη δ' ὁμοίως ὥσπερ οὐκ ἰδοῦσα φῶς τέθνηκε κοῦδὲν οἶδε τῶν αὐτῆς κακῶν.

Jeg tilføjer endnu nogle Exempler paa den normale Ordstilling med Bibestemmelsen mellem den fælles Nægtelse og Hovedbegrebet:

Philon, De Gigant. 52: ὁρᾷς, ὅτι οὐδὲ ὁ ἀρχιερεὺς λόγος ἐνδιατρίβειν αἰεὶ καὶ ἐνσχολάζειν τοῖς ἁγίοις δόγμασι δυνάμενος ἄδειαν ἔσχηκεν ἀνὰ πάντα καιρὸν πρὸς αὐτὰ φοιτᾶν, ἀλλ' ἅπαξ δι' ἐνιαυτοῦ μόλις. Det kunde iogforsig godt betyde: end ikke

ὁ ἀρχιερεὺς λόγος, som dog er istand til altid at dyrke den hel- lige Lære, har faaet Lov til at nærme sig den til enhver Tid; men Meningen synes at være, at den ikke er istand dertil og derfor ikke har Lov.

De fuga et invent. 49: μὴ ἐπικλυσθεὶς ἐγκαταπουθῆς (af Livets Flod).

Quod deterius potiori insidiari soleat 163 (om Kain): οὐκ ἐκβληθεὶς ἀπὸ γῆς ἀποκέκρυψαι τὸν ὄντα ἀλλ' ἐκτραπείς αὐτὸν εἰς γῆν καταπέφευγας. Der spilles med den dobbelte Betydning af γῆ. Kain er ikke udjaget af Landet og skjult for Guds Aasyn (Genes. 4,14—16), men ved at vende sig bort fra Gud er han flygtet til Jorden (det jordiske).

Iosephos, Archaeol. V 1 26 (de jødiske Gesandter til Stam- merne hinsides Jordan, som har rejst et eget Alter): οὐ πρὸς τὸ μέγεθος τῆς παρανομίας ἀπιδόντας εὐθὺς ἐφ' ὅπλα καὶ ἐκ χειρῶν τιμωρίαν ὀρμησάμενοι, πρὸς δὲ τὸ συγγενὲς καὶ τὸ τάχα καὶ λόγοις ἂν σωφρονῆσαι σκοπήσαντας οὕτω ποιήσασθαι τὴν πρεσβείαν.

Aelian, Hist. animal. IV 34: φύγοι δὲ οὐκ ἂν ποτε τὰ νῶτα τρέψας λέων, ἡσυχῇ δὲ ἐπὶ πόδα ἀναχωρεῖ βλέπων ἀντίος.

Iosephos, Bell. Iud. VI 4,2: οὐ μὴν πρὸς τὸ δαπανώμενον ἀθυμοῦντες εἰς γοῦν τὸ λοιπὸν ἐσωφρόνησαν, ἀλλ' ὥς ἤδη καὶ τοῦ ναοῦ καιομένου τοὺς θυμούς ἐπὶ Ῥωμαίους ἔθηγον. Virk- ningen af Tempels Brand var ikke den, at Jøderne tabte Modet og blev fornuftige; de blev blot mere desperate og kamplystne.

Heliodoros, Aithiop. IX 22: καὶ ταῦτα μὲν ὁ Ὑδάσπης οὐ σφόδρα ὥς ξένα ἐθαύμαζε· συμβαίνει γὰρ τὰ ἴσα καὶ κατὰ Μερόην τὴν Αἰθιοπῶν. Det var ham altsaa ikke ξένα.

Antholog. Palat. VII 404 (om en Skibbrudden): οὐ γὰρ σεῦ μήτηρ ἐπιτύμβια κωκύουσα εἶδεν ἀλίξαντον σὸν μόρον εἰνά- λιον. Da hun ikke saa ham omkomme i Bølgerne, kunde hun ikke istemme Dødsklagen ved hans Begravelse.

VII 626: ἐσχατιαὶ Λιβύων Νασαμωνίδες οὐκέτι θηρῶν ἔθνεσιν ἡπείρου νῶτα βαρυνόμεναι ἡχοῖ ἐρημαίαισιν ἐπηπύσεσθε λεόντων ὠρυγαῖς, da Hadrian har faaet Løverne udryddede.

Nonnos, Dionysiaca XLII 76: καὶ οὐ ξανθόχροι κόσμῳ χρισαμένη Βερόη ῥοδοειδέα κύκλα προσώπου ψευδομένας ἐρύθηνε νόθῳ σπινθῆρι παρείας. Nymphen sminkede sig hverken hvid eller rød.

Libanios, Orat. XLVI 28 (en Embedsmand har ladet nogle κάπηλοι piske, fordi de snød paa Maalene; men det havde sin Grund i, at hans Betjente drak hos dem uden at betale. Han

burde først have stanset dette Misbrug, og kun, hvis de Handlende desuagtet vedblev med at snyde, havde han havt Ret til at straffe dem): οὕτως αἱ πληγαί σοι λόγον οὐκ εἶχον· οὐδὲ γὰρ βεβηθηκώς οὐδὲ πεποιηκώς ἀμείνους εἰκότως ἡγανάκτεις. Din Vrede var ikke berettiget, da du ikke havde hjulpet og ikke forbedret de Handlende.

Ligesom i dette Sted er Nægtelsen efter almindelig græsk Sprogbrug gentaget ved det andet Participium hos Philon, Vita Mosis I 232: ὑπὲρ τοῦ μὴ γνωσιμαχούντων μηδ' ἄλλα ἄλλων ἀπαγγελλόντων σιάσιν ἐν τῷ πλήθει γενέσθαι. Der maa ikke opstaa Splid, og derfor maa der ikke komme forskellige Meninger tilorde eller bringes modstridende Efterretninger.

En lidt anden Nuance af det samme Phaenomen er Iosephos, Archaeol. XV 7,5 (om Herodes' Dronning Mariamne, der bliver undskældt af sin Moder Alexandra): οὕτε γὰρ λόγον δοῦσα τὴν ἀρχὴν οὕτε ταραχθεῖσα πρὸς τὴν ἐκείνης δυσχέρειαν ἀπέβλεπεν, ἀλλ' ὥς ὑπὸ φρονήματος . . . . . μᾶλλον ἄχθεσθαι περιφανῶς ἀσχημονούσης ἐνέφηνεν. Hun værdigede hende ikke et Blik, idet hun hverken forsvarede sig eller lod sig forvirre af hendes Grovheder; hun viste tvertimod i sin Stolthed, at hun ærgrede sig over Alexandras usømmelige Opførsel.

Herhen hører ogsaa Philon, De confus. lingg. 155 (om dem, der vilde bygge Babelstaarnet op til Himlen): οὐκ ἐπειδὴ μέντοι μόνον ἤρξαντο πρὸς τὸ τέλος ἐλθεῖν ἀδυνατήσαντες ἀσεβείας, διὰ τοῦτ' αὐτοὺς οὐχ ὥς διαπραξαμένους ἕκαστα, ὧν διανοήθησαν, αἰτιατέον. Det er kun tilsyneladende lidt compliceret ved den dobbelte Benægtelse. Det, der benægtes ved det andet οὐχ, er Complexet ὥς διαπραξαμένους . . . αἰτιατέον (man maa dadle dem, somom de havde gennemført deres Forehavende, skjønt de blev stansede). Og dette benægtede Complex (lade være med at dadle dem, somom) er atter benægtet. διαπραξαμένους alene skal netop ikke benægtes.

Ganske af den almindelige Art er endnu Horatius, Od. I 13,17: felices ter et amplius, quos irrupta tenet copula nec malis diuolsus querimoniis suprema citius soluet amor die, en Kjærlighed, som ikke brydes af Beklagelser og ikke ophører før ved Døden.

Porphyrrios, De abstin. IV 16 (om Magernes 3. Grad): οὐδ' οἱ τρίτοι ὁμοίως τοῖς ἄλλοις ἐφάπτονται πάντων. De er ikke som almindelige Mennesker og spiser ikke alle Dyr. Men det kunde ogsaa betyde: og de spiser ikke alslags Kød saa lidt som

de andre (Magere), hvad der dog ikke passer i Sammenhængen; første Classe spiser nemlig slet ikke Kød.

Virkeligt tvetydigt er et Sted som Aelian, Hist. animal. VI 15 (om en Delphin, der plejede at lege med en Dreng, som tilsidst kom ulykkeligt afdage. Delphinen mærker, at han er død): *ἐπέκειτο γὰρ οὐ συνήθως κοῦφος* (paa dens Ryg) ο: han var ikke saa let, som han plejede; det er altsaa Complexet *συνήθως κοῦφος* (let som sædvanligt), der er benægtet. At dette er Meningen, fremgaar af de følgende Ord: *ἅτε μὴ τῷ πνεύματι ἑαυτὸν ἐλαφρίζων*; men sprogligt vilde *οὐ συνήθως βαρύς* være naturligere, da man ved første Øjekast snarest vil forstaa *οὐ συνήθως κοῦφος* som: usædvanligt let. Ligesaa Philon, Quod deterius potiori insid. sol. 19 (om falske Asketer): *ἐὰν οὖν τινα θεάσῃ σῖτα καὶ ποτὰ μὴ ἐν καιρῷ προσιέμενον ἢ λουτρὰ καὶ ἀλείμματα παραιτούμενον*. Han lader være at spise, selv naar det er paa sin Plads. *μὴ* benægter *ἐν καιρῷ προσιέμενον*, ikke *ἐν καιρῷ* alene, hvad der umiddelbart ligger nærmere (han spiser i Utide).

I et af de *προοίμια* (24), som er overleverede under Demosthenes' Navn, læses: *ἴσως τούτοις μὲν εἴμαρται μηδέποτε εὖ πράττουσι εὖ φρονῆσαι*. Det kan baade betyde: »aldrig have det godt og aldrig være fornuftige« og »aldrig blive fornuftige, naar de har det godt«. Det synes at betyde det sidste, da man ellers maatte vente *φρονεῖν*.

Logisk af samme Beskaffenhed som de her behandlede Steder er følgende hos Aelian, Hist. animal. XI 33 (da Kongen af Ægypten har faaet en Paafugl forærende): *οὐκ ἀξιοῖ σὺν τοῖς ἀγελαίοις τρέφειν, ὥς οἰκίας ἄθυρμα αὐτὸν εἶναι ἢ γαστροῦ χάριν*, men han ofrer den til en Gud. Det svarer ganske til de anførte Exempler, hvor Hovedverbets Nægtelse ogsaa benægter det efterstillede Participium.

I et Sted som Philon, De special. legg. II 121 (sml. Levitic. 25,32): *τὰς οὖν ἐν ταύταις (Leviternes Byer) οἰκίας οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον ταῖς ἄλλαις, ὅσαι τειχῶν εἴσω τυγχάνουσιν, ἐβεβαίωσε τοῖς πριαμένοις, ἐντὸς ἐνιαυτοῦ τῶν ἀποδιδομένων κομίσασθαι μὴ δυναμένων, ἀλλ' εἰς ἅπαν ἐφῆκεν αὐτὰς λυτροῦσθαι* kunde *μὴ* være udeladt (han gav ikke de samme Regler, saaat Sælgerne — som ellers — kunde faa Huset igjen indenfor 1 Aar). Det er egentligt forkert stillet; der skulde staa: *μὴ ἐντὸς ἐνιαυτοῦ . . . δυναμένων ἀλλ' εἰς ἅπαν* (til enhver Tid), uden *ἐφῆκεν*.

Det ovenfor anførte Sted af Philon, Vita Mosis I 232, var det naturligere at opfatte saaledes: »forat der ikke, naar der kom forskellige Meninger tilorde og bragtes modstridende Efterretninger, skulde opstaa Splid«, saaat Nægtelsen hørte til det hele Complex (det, der skal forhindres, er, at der opstaar Splid ved, at der kommer forskellige Røster tilorde); men *μηδὲ* (ikke *καὶ*) viser, at Nægtelsen i Tanken ogsaa henføres til Participierne for sig.

Til Bibestemmelse + Hovedverbum som en Enhed, men ikke til hvert Led for sig, hører Nægtelsen hos Catullus LXIV 103—4: *non ingrata tamen frustra munuscula divis promittens tacito succendit nota labello*. Ariadne ofrer virkeligt Guderne de Gaver, hun har lovet, men hun ofrer dem ikke forgjæves, og de er ikke ukjærkomne.

Ligesaa tydeligt er Heliodoros, Aethiop. IV 6: *οὐ γὰρ δὴ μὴ* (der er ingen Fare for, man kan ikke sige) *ἀνάξιοί γε ὄντες τῷ Χαρίκλει κηδεύσομεν*. Hvad der benægtes, er ikke en eventuel Besvogring med Charikles, men at et saadant Svogerskab vilde opnaas, uden at den talende var værdig dertil.

Saaledes maa ogsaa Archidamos' Charakteristik af Spartanerne hos Thukydides I 84,2 opfattes: naar Folk ved at rose os vil bevæge os til at udsætte os for Fare mod vor Mening, lader vi os ikke forlede af Glæde (over Rosen): *καὶ ἦν τις ἄρα ξὺν κατηγορίᾳ παροξύνη, οὐδὲν δὴ μᾶλλον ἀχθεσθέντες ἀνεπείσθημεν*. Det er egentligt ikke Meningen at benægte, at de ærgrer sig over Daddel, men kun, at denne Ærgrelse har Indflydelse paa deres Beslutninger; de lader sig ligesaa lidt forlokke af Ærgrelse som af Glæde over Ros (*οὐκ ἐπαιρόμεθα ἡδονῇ*; her kunde ogsaa have staaet *ἡδόμενοι* paa samme Maade som i det andet Led; Rosen glæder dem, men forlokker dem ikke).

Naar det hos Iosephos, Archaeol. I 12,1 siges om Abraham og Sara: *μη γὰρ ἀδελφὴν οὖσαν ἐπάγεσθαι νόμῳ δ' αὐτῷ συνοικοῦσαν*, kan Nægtelsen i Analogi med de *lige anførte Steder opfattes som hørende til begge Led i Forening (»Forholdet er ikke det, at han har Sara med som sin Søster«); men Tilføjelsen *νόμῳ δ'* osv. gjør det naturligere at oversætte: »han har Sara med ikke som Søster men som sin retmæssige Hustru«, saaat Nægtelsen kun hører til Participiet.

Af ganske utvivlsomme Exempler paa dette Forhold har jeg foruden det hos Krüger l. c. anførte (Euripides Fragm. 112: *λάλος ἐστὶν οὗτος· οὐκ ἐρωτῶσιν λέγει*, Tiden taler selv til dem, der ikke spørger; iogforsig kunde det ogsaa betyde: svarer ikke dem, der spørger) noteret følgende:

Philon, Quod deterius potiori insidiari soleat 10 (om Ioseph, Genes. 37,13): *ἄχρη γε τοῦ παρόντος ἐπιμορφάζεις ὥς παιδείαν δεξάμενος τὴν ἀληθῆ· μήπω γὰρ παρὰ σαντῶ τοῦτο ὁμολογηκῶς ἔτοιμος εἶναι λέγεις ἀναδιδάσκεσθαι, ὅταν φῇς „ἰδοὺ ἐγώ“, ἐξ οὗ μοι δοκεῖς εἰκαιότητα καὶ εὐχέριαν ἀπελέγχειν σεαυτοῦ μᾶλλον ἢ πρὸς τὸ μαθεῖν ἐτοιμότητα μηνύειν*. Uden at du endnu har indrømmet for dig selv, at din Dannelses kun er et Skin, siger du osv. *μήπω* kan jo ikke henføres til Indicativen *λέγεις*.

Kallistratos, Ἐκφράσεις 890: *οὐ γὰρ ἐπὶ εὐθείας ἀνοιγόμενον εἰς εὐθυπόρους αὐλῶνας ἐσχίζετο*.

Nonnos, Dionysiaca XXXIII 228 (om den sørgende Chalkomede): *οὐ τότε ῥόπτρα φέρουσα καὶ εὖια κύμβαλα Πείης ὄργια μυστιπόλευεν ἀκοιμήτοιο Λυαίου, ἀλλὰ κατηφιόωσα καὶ οὐ ψάυνουσα χορείης εἶχεν ἀσιγήτοισιν ἀήθεα χεῖλεσι σιγῇν*.

Iosephos, Archaeol. XVI 9,4 (om Kejseren): *ὁ δὲ τῷ μὴ τὸν Ἀρέταν ἐπιστεῖλанта πρότερον αὐτῷ βασιλεύειν (i Arabien) ὠργίζετο*. Correctere havde været: *τῷ τὸν Ἀρέταν μὴ* (at Aretas regerede uden først at have sendt Kejseren Bud).

Bell. Iud. IV 7,4: *οὐ μέντοι πλεῖον τι τόλμης ἐπιδεικνύμενοι οἱ Ἰουδαῖοι διεφθείροντο*. De omkom under Angrebet paa Romerne uden at opnaa andet end at vise deres Dumdristighed.

Longos III 5: *τὸ μὲν οὖν μεταξὺ σταδίων ἦν οὐ πλέον δέκα, οὕπω δ' ἡ χιῶν λελυμένη πολὺν αὐτῷ κάματον παρέσχεν*. Ogsaa her vilde den naturlige Ordstilling være: *οὕπω δὲ λελυμένη ἡ χιῶν* eller *ἡ δὲ χιῶν οὕπω λελυμένη*.

Tvivlsomt er Phalaris, Epp. 68 (til hans Søn, som har bedt om Penge): *μὴ δὴ καταιδούμενός με τοιούτοις παρρησιάζου λόγοις ὥς οὐκ ἀσμένως ὀλίγα διδόντα νίῳ, δι' ὃν τὰ πάντα περιεποιήσάμην*. Lennep oversætter: *noli, quaeso, reverentia mei talibus uti verbis, quasi non libenter pauca dem filio, cuius causa omnia acquisivi*. Men derved forflygtiges Betydningen af *παρρησιάζεσθαι* (tale frit og aabent) ganske. Det betyder vistnok: tal du kun frit ud i saadanne Anliggender (Anmodninger om Penge) uden at genere dig for mig, som om jeg ikke med Glæde skulde give min Søn lidt, naar det er for hans Skyld, jeg har lagt tilside alt, hvad jeg ejer.

II.

I alle de anførte Exempler paa den sidst behandlede Sprogbrug staar det benægtede Participium foran Hoved verbet. Det kan naturligvis ligesaa godt staa bagefter (*λέγει οὐκ ἐρωτῶσι, ὠργίζεται τῷ Ἀρέταν βασιλέειν μὴ ἐπιστείλαντα* osv.); men denne Ordstilling frembyder ingen Vanskeligheder for Forstaaelsen, da den udelukker al Tvetydighed, og interesserer derfor ikke i denne Sammenhæng. Mellem Nægtelsen og Participiet kan Hoved verbet selvfølgelig ikke staa, naar Nægtelsen kun hører til Participiet.

Ved et Par af de sidst anførte Steder er der gjort opmærksom paa en Skævhed i Ordstillingen. Det er for Nægtelsernes Vedkommende et ikke ualmindeligt Phænomen. Bekjendt er saaledes Sammenblandingen af *omnino non* og *non omnino* paa Latin og svarende dertil *οὐδὲ πάνπαν* (aldeles ikke) Odyss. III 143, og maaske *μὴ συνόλως* for *συνόλως μὴ* Philon, De somn. II 131 (*ὁπότε τι τῶν ἐλπισθέντων . . . ἢ μὴ συνόλως ἢ μὴ ῥαδίως ἀποβαίνοι*). Forskydningen er undertiden næsten umærkelig, som f. Ex. Aelian, Hist. animal. VI 15: *οὐ μέντοι μετὰ μακρὸν καὶ οὗτος ὁ ἀντίρως ἠττήθη τοῦ φθόνου*, hvor *μετ' οὐ μακρὸν μέντοι* havde været correctere, eller Herakleitos, Quaest. Homeric. 44: *ὁ μὴ κάμνων* (Solen) *ἔοικεν ὄρους ἔχειν οὐκ ἀνατολὴν καὶ δύσιν ἀλλὰ τὴν αἰὲ περίδρομον ἀνάγκην*, hvor *οὐκ ὄρους ἔχειν* havde været bedre; *τὴν αἰὲ περίδρομον ἀνάγκην* kan jo strængt taget ikke betegnes som en *ὄρος*, og desuden viser Flertallet, at dette Ord kun er valgt med Henblik paa *ἀνατολὴν καὶ δύσιν*.

Noget stærkere mærkes Skævheden f. Ex. Laurentius Lydus, De magistr. III 25: *ἕως ἐνὸς ὀβολοῦ οὐκ ἀπὸ τοῦ πρίγκιπος, οὐκ ἀπὸ τῶν λεγομένων κομπλευσίμων οἶδα κομισάμενος* for *οἶδα οὐ κομισάμενος ἕως ἐνὸς ὀβολοῦ*, jeg ved, at jeg ikke har faaet saameget som en Obol af Kejseren; den anaphoriske Form forbyder at oversætte: jeg ved ikke af, at jeg har faaet saameget som en Obol.

Aelian, Hist. animal. IV 54: *λέγουσιν Αἰγύπτιοι, καὶ ῥαθύμως αὐτῶν οὐκ ἀκούουσιν ἄνδρες φιλόσοφοι* oversætter Gesner-Gronovius: id libenter sapientiae studiosi audiunt, og det er i Sammenhængen det nærmest liggende. Hvis det er rigtigt, er Stillingen af *οὐκ* ligefrem vildledende. Men Betydningen af *ῥαθύμως* kommer ikke til sin Ret ved denne Opfattelse. Ordene betyder vistnok: og det er en Forsemmelse af Philosopherne, at de ikke agter paa, hvad Ægypterne siger. Isaafald er Stillingen af *οὐ* rigtig.

En særlig Form antager denne Forskydning, naar der derved fremkommer en sammensat Nægtelse, hvis Bestanddele ikke hører sammesteds hen.

Theognis 482: αἰδεῖται δ' ἔρδων οὐδέν betyder ikke: »han skammer sig ved intet at bestille«, men »der er intet, han underser sig ved at gjøre«. Den negative Del hører til αἰδεῖται, den positive (nogetsomhelst) til ἔρδων.

Xenophon, Anab. II 4,6: ἡττωμένων δὲ οὐδένα οἶόν τε σωθῆναι, ο: det er ikke muligt, at nogen bliver reddet.

Demosthenes XL 13: ζῶντος μὲν τοῦ πατρὸς οὐδὲν ὥμην δεῖν ἐναντιοῦσθαι αὐτῷ, ο: mente jeg ikke paa noget Punkt at burde gjøre ham imod.

Philon, De sacrif. Abelis et Caini 28: ἵνα μηδὲν ἀγνοία τῶν συμφερόντων ἀπωσάμενος ἀβούλητον ἐμπορεύσῃ κακοπραγίαν, ο: forat han ikke, efter at have afvist noget af det gavnlige i Uforstand (eller: af Uvidenhed om det gavnlige).

Eusebios, Praeparat. evang. X 6,4 (om Ægypterne): ἐν ἱεροῖς γυναιξὶ μίσγεσθαι ἐκώλυσαν μηδὲ εἰς ἱερὰ εἰσιέναι ἀπὸ γυναικῶν ἀλούτους ἐνομοθέτησαν, ο: og de bestemte ved Lov, at man ikke maatte betræde Templer uden at have taget Bad. Sml. Madvig, Opusc. Academ. S. 279.

Herakleitos, Quaest. Homeric. 5: ἀλλ' οὐδ' αὐτὸς Ὅμηρος ἀμφιβόλοις ἔσθ' ὅτε καὶ ζητουμέναις ἔτι ταῖς ἀλληγορίαις εὗρίσκειται χρώμενος (der anføres saa Exempler paa allegoriske eller metaphoriske Udtryk hos Homer), kan saaledes kun betyde: ogsaa selve Homer viser sig undertiden at bruge ikke tvivlsomme eller endnu omdisputable Allegorier (Udtryk, hvis allegoriske Betydning er utvivlsom og ikke mere Gjenstand for Discussion). οὐδὲ er = καὶ οὐ, hvor καὶ hører til αὐτὸς Ὅμηρος, οὐ til ἀμφιβόλοις καὶ ζητουμέναις ἔτι.

Smst. 30: ὑπὲρ ἐκάστου τὸν λόγον ἀποδώσομεν ἡμεῖς οὐδεμιᾶς ἐκτὸς ὄντα φιλοσοφίας, synes at betyde: »en Betragtning, som ikke falder helt udenfor Philosophien, ikke er uden philosophisk Interesse«, altsaa = οὐκ ἐκτὸς ὄντα φιλοσοφίας τινός. Men selvom man opfatter det som: »ikke udenfor nogensomhelst Philosophi« ο: som enhver Philosophi kan være bekjendt, er οὐδεμιᾶς ἐκτὸς skævt for οὐκ ἐκτὸς οὐδεμιᾶς.¹

¹ En lignende unøjagtig Sammensmeltning finder Sted i de hos Madvig 124^a Anm. 3 tilsidst anførte Exempler, som Platons »Kriton« 44^b: οἶον οὐδένα μήποτε εὐρήσω, hvor οὐδένα maa opløses i οὐ (μήποτε) τινα.

Themistios, Or. XXV 310^a (om Pheidias): λέγεται οὖν, ἥνίκα ἐδημιούργει τὴν Ἀθηνᾶν, οὐδὲ εἰς τὴν κρηπίδα τῆς θεοῦ μόνην ὀλίγου χρόνου καὶ πόνου προσδεηθῆναι. Paa Grund af μόνην maa det oversættes: »at han endog til Fodstykket alene behøvede ikke saa lidt Tid og Møje«. Den negative Del af οὐδὲ hører logisk til ὀλίγον.

Philon, Quod deus sit immutab. 108 (om Gud): οὐδὲν δὲ κρίνας ἄξιον χάριτος ἀφθονα καὶ τῷ ὅλῳ καὶ τοῖς μέρεσι δεδωρηται τὰ ἀγαθὰ, ἀλλ' ἀπιδὼν εἰς τὴν αἰδίου ἀγαθότητα. Her maa οὐδὲν opløses i et οὐ, der hører til κρίνας (ikke fordi han ansaa . . . , men kun med Henblik paa osv.) og et τι (οὐδέν), der er Object derfor.

Paa samme Maade forholder det sig med μηδεμιᾶς Philon, Quis rer. divin. heres 274: ἐπειδὴν ἄνωθεν ἀπ' οὐρανοῦ καταβὰς ὁ νοῦς ἐνδεθῇ ταῖς σώματος ἀνάγκαις, εἴτα ὑπὸ μηδεμιᾶς δελεασθεῖς . . . τὰ ἡδέα ἀσπάσεται κακὰ, μείνας δὲ ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως . . . τραχηλίζειν μᾶλλον ἢ τραχηλίζεσθαι δύνηται. Det er sammensmeltet af et μὴ, der hører til ἀσπάσεται, og et τινος (μηδεμιᾶς), der hører til ὑπὸ . . . δελεασθεῖς. Nægtelsen gjælder, som i de ovenfor anførte Exempler, Participium + Hovedverbum.

Af samme Art er Iosephos, Archaeol. II 5,5 (Pharao til Ioseph om Drømmen): βούλομαι δέ σε μηδὲν ὑποστελλόμενον φόβῳ κολακεῦσαι λόγῳ ψευδεῖ, hvor den negative Del af μηδὲν benægter κολακεῦσαι, medens det positive deraf er Object for ὑποστελλόμενον, og det hele Complex er benægtet (du maa ikke, skjulende noget, smigre mig o: du maa ikke skjule noget og ikke smigre).

En lignende Forskydning maa man vistnok antage hos Philon, In Flaccum 139: τοῦ Φλάκκου ἀπ' οὐδεμιᾶς προφάσεως κατηγοροῦν . . . ὥς καταπεπληχθαι μὴ μόνον Φλάκκον ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ἐπὶ τῷ παραλόγῳ καί, ὅπερ ἦν, συμβαλεῖν, ὅτι πάντως ἐστὶ τις, ᾧ χαρίζονται μήτ' αὐτοὶ τι πεπονθότες ἀνήκεστον μήτε τὴν ἄλλην πόλιν εὖ εἰδότες πλημμεληθεῖσαν. Det sidste Led kunde maaske tilnød opfattes som: eller med Sikkerhed vidste, at der var begaaet Overgreb mod den øvrige By. Men det passer ikke rigtigt med ἀπ' οὐδεμιᾶς προφάσεως og heller ikke med den almindelige Brug af εὖ οἶδα. Det betyder vistnok: »og meget godt vidste, at heller ikke den øvrige Del af Borgerskabet havde lidt nogen Overlast«, saaat den negative Del af μήτε hører til πλημμεληθεῖσαν, altsaa = εὖ εἰδότες τε μηδὲ τὴν ἄλλην πόλιν πλημμεληθεῖσαν.

Paa en noget anden Maade er Nægtelsen ulogisk voxet sammen med et andet Ord, naar det hedder hos Aelian, Hist. animal. IV 24: οἱ Ἴνδοι τέλειον μὲν ἐλέφαντα συλλαβεῖν ῥαδίως ἀδυνατοῦσιν ο: de er ikke let istand til, = οὐ ῥαδίως δύνανται. At henhøre ῥαδίως til συλλαβεῖν giver et skævt Udtryk.

I Genesis 18,14: μὴ ἀδυνατήσῃ παρὰ τῷ θεῷ ῥῆμα; er der intet paafaldende; men naar Philon, De Abrah. 112 citerer det: μὴ ἀδυνατεῖ παρὰ τῷ θεῷ πᾶν ῥῆμα; mener han: mon ikke ethvert Guds Ord staar ved Magt? (eller: mon noget Guds Ord er afmægtigt?).

Selv i Epicharmos' Vers ἀδυνατεῖ δ' οὐδὲν θεός (Eusebios, Praeparat. evang. XIII 13,25) vilde οὐκ ἀδυνατεῖ οὐδὲν være mere i Overensstemmelse med almindelig Sprogbrug, og naar Themistios (XXXIV 11) roser sig af, at han i de faa Maaneder, han har været Præfect, οὐκ ἀτιμοτέρους ἀπέφηνα μῆνας πολλῶν ἐνιαυτῶν, mener han egentligt ikke »ikke mere ringeagtede«, men »ikke mindre ærede«.

Naar Iosephos (Archaeol. XVI 10,7) fortæller, at Herodes sender Archelaos' Søn Alexandros til Γλαφύρα ἢ Ἀρχελάου for at spørge hende, εἰ μηδὲν ἡγνόει τῶν εἰς ἐπιβουλήν Ἡρώδου γιγνομένων, er det dog vel ikke Meningen, at han skal spørge, om hun intet var uvidende om (o: vidste alt), men, om hun ikke vidste noget.

I det sidste Exempel maa man antage en ligefrem Begrebsforvirring; Forfatteren er løbet sur i Nægtelserne, som naar Folk siger »der kan ikke være Tvivl om andet end at« eller »man kan ikke nægte andet end at« eller, som jeg engang hørte en højstæret Collega sige ved en Doctordisputats: »jeg savner, at de ikke har benyttet« osv.¹ Sml. Usikkerheden i Brugen af

¹ Jeg kan ikke nægte mig den Fornøjelse at anholde endnu et Par danske Exempler paa mislig Omgang med Nægtelser. »fordi jeg hverken før eller siden aldrig havde anset det for tilladeligt« (o: aldrig hverken før eller siden, eller: hverken før eller siden nogensinde), Tilskueren 1921, S. 291. »Den simple Soldat saa lidt som Underklassen overhovedet eksisterer i det hele taget kun... som en sjælden Anledning til en Anekdote«, Politikens Chronik 9/III 1921. »William Bloch, som Hr. Fabre og for den Sags Skyld ingen Scene i Verden har Mage til«, Politiken 9/IX 1921. »At man først og fremmest og paa ingen Maade maatte forringe de danske Arbejderes Levekaar«, Har. Nielsen i København 27/IX 1921. »De fleste, heller ikke Lønudvalgets Formand, havde næppe tænkt forud over« osv., Politiken 12/VIII 1919. »Hendes egne Sindskræfter, end ikke hendes forfriskende Lattervæld og Selvkritik, vilde næppe alene

endsige (o: endmindre —, men: »i Tyskland op til den nyeste Tid, endsige i Czardømmets Rusland, blev de, som ikke talte Rigssproget, betragtede som Borgere af anden Klasse«, G. Brandes i Politiken ⁹/IX 1921, »Enhver Administration har godt af fra Tid til anden at blive gaaet efter i Sømmene, endsige en saa stor og kompliceret Administration som Københavns Kommunes«, Politiken ¹¹/V 1921), den gamle Strid om langt fra og langt fra ikke (»den nye og kunstig opdrættede Industri var paa langt nær naaet frem til den Foretagendernes Koncentration, som« osv., Sigurd Ibsen i Politiken ²⁷/II 1921, er dog vel ikke Dansk) og den dermed beslægtede Vaklen i Brugen af *non modo* (*non*) paa Latin (Madvigs lat. Gram. 461 b). Udfra denne kan man vistnok forstaa Philon, De Gigant. 37 (om de materielle Goder): *μὴ θανάμαζεν αὐτὰ καὶ ἀποδέχεσθαι πλέον τοῦ μέτρου κρίνοντας ἕκαστον αὐτῶν οὐκ ἀγαθὸν μόνον ἀλλὰ καὶ μέγιστον κακόν* (et enkelt Hs. udelader *μόνον*, og Wendland foreslaar *οὐ μόνον οὐκ ἀγαθόν*, begge Dele ganske usandsynligt). Hos den samme Philon, Quod deterius potiori insid. sol. 101: *πολλὰ γὰρ τῶν οὐ τροφίμων μόνον ἀλλὰ καὶ περιττῶν νόσους μετὰ χαλεπῆς ὠδίνος ἔτεκε, staar τῶν οὐ τροφίμων μόνον* aabenbart i Betydningen »det ikke blot ikke nærende«, altsaa = *τῶν οὐ μόνον οὐ τροφίμων*.

En virkelig Forvirring i det nægtende Udsagn foreligger fremdeles hos Iosephos, Archaeol. XVI 5,4 (om Herodes): *διὰ μὲν γὰρ εἰς τὰς φιλοτιμίας καὶ τὰς εὐεργεσίας ἀπιδώμεν, αἷς ἐκέχρητο πρὸς ἅπαντας ἀνθρώπους, οὐκ ἔστιν ὅπως οὐκ ἂν τις αὐτὸν καὶ τῶν ἑλαττον τετιμημένων ἡρνήθη μὴ συνομολογεῖν εὐεργετικωτάτῃ κεχρηῆσθαι τῇ φύσει*. Ernesti vilde slette det andet

---

have været i Stand til her at vise Vej«, Troels-Lund, »Bakkehus og Solbjerg« I S. 257. »Men vogt dig dog for ikke ofte at hengive dig til dit Spotteri«, S. Kierkegaard, Saml. Værker² II S. 83 (i Concepten: »men jeg vil raade dig, lad ikke din løse Tanke for ofte gaae af disse Veie«). »Mit Ønske var nu, at hun vilde gaae først og derved undgaae, at vi ikke kom til at følges ad«, smst. ¹VI S. 198. »Der er intet i Vejen for, at man ikke en skønne Dag skulde kunne løbe paa et andet Eksempel af Arten«, Chr. R. i Politiken ²⁸/VIII 1921. »Man maa gjøre alt for at hindre, at det ikke sker«, Politiken i et Referat ²⁹/X 1920. De sidste 4 Exempler er vist en gammel, af Latin paavirket Sprogbrug. »af Fortvivlelse over sin daarlige økonomiske Stilling og manglende Evne til ikke at kunne give sit Barn et Hjem«, Politiken ²⁸/XII 1920. »Erzberger har vist sig i Besiddelse af Mangel paa Vederhæftighed«, Nationaltidende efter Politiken ¹⁴/III 1920. »Man kan nødvendigvis ikke tale om disse Bestemmelser uden først at gjøre nogle Bemærkninger«, Politiken ⁹/X 1920.

οὐκ, og Meningen er jo utvivlsomt: det er ikke muligt, at nogen vil nægte.

Aristeides XXXIX 492: οὐ γὰρ οὕτω γε ἀναίσιθτος οὐδείς οὐδ' ἔξω τοῦ φρονεῖν, ὅστις ἐνὸς μὲν ἔθνους . . . ἀγάλλεσθαι κρατοῦντ' αὐτὸν ἡγεῖται, τῆς δ' Ἑλλάδος . . . οὐτ' ἐπιθυμεῖν βασιλέα κληθῆναι οὐτ' ἂν πράττει πρὸς ἄλλο τι τῶν πάντων ἔχειν τὴν ἀναφορὰν ἢ ταῦτ' ἐφεξῆς τὰ ῥήματα συνθεῖναι· βασιλεὺς Ἑλλήνων Φίλιππος, ο: intet fornuftigt Menneske kan tro, at Philip af Makedonien ikke ønsker Kongetitlen, og at hans Handlinger gaar ud paa andet end at blive Hellenernes Konge. Altsaa skulde der istedenfor οὔτε — οὔτε staa οὔτε — τε eller οὐκ — ἢ.

Hos Eusebios, Praeparat. euang. V 10,4 er overleveret: τὸ γὰρ λέγειν ὅτι τὸν οὐρανὸν προσαράξει, . . . τίνα οὐχ ὑπερβολὴν ἐμπληξίας μὲν τῷ ἀπειλοῦντι, ἂν μήτε οἶδε μήτε δύναται, καταλείπει, ταπεινότητος δὲ τοῖς δεδοικόσιν οὕτω κενὸν φόβον; Hvis Eusebios har skrevet saaledes, skyldes οὐχ en Forvirring i Tanken; Meningen er jo: hvilken Mulighed for at drive det videre i Forrykthed lader dette tilbage?, der er ingen Mulighed levnet for at drive det videre.

Med disse Exempler for Øje vil man betænke sig to Gange paa at befri Sophokles for den bekjendte, med saamange Coniecturer efterstræbte Forsnakkelse i »Antigone« 4: οὐδὲν γὰρ οὐτ' ἀλγεινὸν οὐτ' ἄτης ἄτερ οὐτ' αἰσχροῦν οὐτ' ἄτιμον ἔσθ', ὅποιον οὐ τῶν σῶν τε καμῶν οὐκ ὅπως ἐγὼ κακῶν. Lass die Bestie stehen!

III.

Stedet i »Antigone« indeholder tillige et Exempel paa den i Madvigs græske Syntax 209^a Anm. 1 omtalte »anakoluthiske« Gjentakelse af οὐκ, endda ikke efter en »Mellemsætning«, men efter kun et Par Ord. Den forekommer, ofte endda i endnu grellere Former, ligesom Homer (Od. III 27: οὐ γὰρ οἶω οὐ σε θεῶν ἀέκητι γενέσθαι) til Byzantinerne (f. Ex. Anna Komnena I praef. 1: οὐ γραμμάτων οὐκ ἄμοιρος). I disse Exempler er den uregelmæssige Gjentakelse ikke fremkaldt ved Løshed i Sætningsbygningen, men ved Bestræbelsen for at gjøre Benægtelsen rigtig kraftig, ligesom i det hos Madvig 209^a Anm. 2 omtalte Tilfælde: οὐ μὰ τὸν Δι' οὐ. Specielle Former af den sidstnævnte Sprogbrug findes f. Ex.:

Longos IV 18: οὐ μὰ τὸν Πᾶνα καὶ τὰς νύμφας οὐδ' εἰ μέλλω βοῦς, φασίν, ἐν αὐλίῳ καταλείπεσθαι, τὴν Δαφνίδος τύχην, ἥτις ἐστίν, οὐ σιωπήσομαι.

Synesios, epp. 95, 233^c (til hans Broder; en paalidelig Mand har fortalt Synesios, at en Person, han har gjort vel imod, har talt ondt om ham): οὐτ' οὖν ἀπιστεῖν εἶχον ἀνδρὶ καλῷ καγαθῷ καὶ πιστεύων οὐ μὰ τὸν ὁμόγνιον τὸν ἐμὸν τε καὶ σόν, οὐ μετενόουν, ἐφ' οἷς εὖ πεποιήκειν τὸν ἄνθρωπον. Den besynderlige Forbindelse οὔτε — καὶ (οὐ) for οὔτε — οὔτε er øjensynligt anvendt for at give Benægtelsen af andet Led særligt Eftertryk. Det er naturligvis overhovedet Ønsket om at indskærpe den vigtige Nægtelse, der har foranlediget den nævnte Unøjagtighed. Som i Sophokles' Vers staar de to Nægtelser saa tæt ved hinanden, at ingen »Mellemsætning« har kunnet bringe Forfatteren til at tabe Traaden, ogsaa i følgende Steder:

Aristeides, Rhetoric. 407 (Poesien fortæller Følgerne af Achilleus' Vrede): οὔτε γὰρ οὐχὶ φαῦλα οὔτε ὀλίγα, ἀλλὰ τοῦτο δὴ τὸ βαρύτερον τῶν τοῦ πολέμου συνέβη τοῖς Ἀχαιοῖς.

Smst. 421 (om Begyndelsen til Xenophons Apomnemoneumata): τίσι ποτὲ λόγοις — οὐ γὰρ εἶπεν οὐ κατηγορίαις οὐδὲ συκοφαντίαις, ὁ πολιτικῷ ἥρμοζεν, ἀλλὰ τίσι ποτὲ λόγοις Ἀθηναίους ἔπεισαν.

Paa lignende Maade forholder det sig med det hos Madvig 89 Anm. 2 omtalte οὐ μᾶλλον ἢ οὐ (Exempler hos Lhardy til Herodot IV 118; Demosthenes XLIX 3, 47, 53; Dionysios Halic. VI 81,3 osv.). Lobeck t. Sophokles' Aias 1237 gjør opmærksom paa, at, hvis Herodot IV 118 istedenfor ἤκει γὰρ ὁ Πέρσης οὐδέν τι μᾶλλον ἐπ' ἡμέας ἢ οὐ καὶ ἐπ' ὑμέας (ligesaa meget mod jer som mod os) havde skrevet οὐδέν τι μᾶλλον ἐπ' ἡμέας ἢ ἐπ' ὑμέας, kunde det opfattes som: ligesaa lidt mod os som mod jer. Dog vilde i dette Tilfælde καὶ vistnok udelukke en saadan Misforstaaelse, selvom οὐ manglede.

Beslægtet med denne Sprogbrug er det, naar det hedder hos Euripides, Herakles 183 (Amphitryon): ἐροῦ, τίς ἄνδρ' ἄριστον ἐγκρίνειαν ἂν ἢ οὐ παῖδα τὸν ἐμὸν. Spørgsmaalet (τίνα sc. ἄλλον) repræsenterer en Benægtelse af, at man kunde foretrække nogen anden.

Ligesaa Aristoteles, Hist. animal. VI 18,2 (om Soen): οὐ δεῖ εὐθὺς βιβάζειν, πρὶν ἂν μὴ τὰ ὦτα καταβάλλῃ (ehe nicht).

Omvendt udelades paa Græsk en Nægtelse, hvor Dansk kræver den i Vendinger som følgende:

Galenos, Thrasyb. 33 (871): τοιοῦτοι πάντες ἐγένοντο μήτ' ἀρόσαι μήτε σκάψαι μήθ' ὁδὸν ἀνύσαι μηδ' ἄλλο μηδὲν εἰρηναῖον ἔργον, ἔτι δὲ μᾶλλον πολέμιον, ἐργάσασθαι καλῶς δυνάμενοι. Meningen er, at de i endnu højere Grad ikke kan gjøre Krigens Gjerning; ἔτι δὲ μᾶλλον maa altsaa oversættes: og endnu mindre.

Philon, De Cherub. 82: τοῦτο μὲν οὖν τὸ πάθος μήτε σώματι μήτε πολὺν μᾶλλον ψυχῇ δεξώμεθά ποτε, οἷ: eller endnu meget mindre paa Sjælen.

Themistios V 67^c: εἰ γὰρ οὐδέ σοι, βασιλεῦ, δυνατόν κατὰ διάγραμμα εὖνουν εἶναι τὸν μὴ τοῦτο ἔνδοθεν προαιρούμενον, πόσῳ μᾶλλον εὐσεβῇ εἶναι καὶ θεοφιλῇ γράμματα ἀνθρώπινα δεδιότα; hvor meget mere umuligt er det da οἷ: hvor meget mindre da.

Artemidoros, Oneirocrit. IV 18 (at drømme): πένεσθαι οὐδενὶ συμφέρει, μάλιστα δὲ ῥήτορι καὶ πᾶσι φιλολόγοις, οἷ: især ikke, allermindst.

IV 14 (at drømme): κολακεύεσθαι δὲ ὑπὸ οὐδενὸς οὐ συμφέρει, μάλιστα δὲ ὑπὸ γνωρίμου. Hvis man med Reiske sletter οὐ, bliver Udtrykket analogt med det foregaaende (især ikke af en Bekjendt); men man kan vistnok godt beholde οὐ, saaat der til μάλιστα δὲ i Tanken suppleres οὐ συμφέρει. Stedet er yderligere compliceret derved, at den positive Del af οὐδενός hører til κολακεύεσθαι, den negative, som altsaa gjentages ved οὐ, til συμφέρει: det varsler aldrig godt, at man i Drømme smigres af nogen, allermindst af en Bekjendt. Forsaavidt slutter Stedet sig til de ovenfor anførte Exempler paa ulogisk Sammendragning af Nægtelser.

Ogsaa den græske Sprogbrug, ifølge hvilken en sammensat Nægtelse fortsætter en foregaaende Nægtelse, kan undertiden antage paafaldende Former:

Iosephos, Bell. Iud. II 14,1 (om en grusom Statholder): οὐ μόνον γοῦν ἐν τοῖς πολιτικοῖς πράγμασιν ἔκλεπτε καὶ διήρπαζε τὴν ἐκάστων οὐσίαν οὐδὲ τὸ πᾶν ἔθνος ἐβάρει ταῖς εἰσφοραῖς, ἀλλὰ καὶ κτλ. Vi maa oversætte οὐδὲ med »og« (»eller«).

Smst. IV 7,6: Ἰουδαίοις μὲν οὖν οὐδὲν ἐλάττων ἦδε ἡ πληγὴ προσπεσοῦσα καὶ μείζων ἔδοξεν ἑαυτῆς διὰ τὸ μὴ μόνον τὴν χώραν ἅπασαν, δι' ἧς ἔφευγον, πληρωθῆναι φόβου μηδὲ

νεκροῖς διαβατὸν γενέσθαι τὸν Ἰορδάνην, ἐμπλησθῆναι δὲ τῶν σωμάτων καὶ τὴν Ἀσφαλιτῖν λίμνην, fordi ikke blot Landet var fuldt af Blod og Iordan til at gaa over med Lig som Bro, men ogsaa osv. (δέ staar istedenfor ἀλλά).

I disse to Steder var det ogsaa paa Græsk naturligere at sammenfatte de to Led under οὐ (μὴ) μόνον med et καὶ for οὐδέ (μηδέ) i Modsætning til ἀλλὰ (δὲ) καί.

Ogsaa hos Philon, De somn. II 88 (naar man møder en Bjørn eller en Løve, gaar man afvejen for den): εἰ μὴ καὶ φαλαγγίοις καὶ ἀσπίσι ταῖς Αἰγυπτίαις . . . οὐδενὶ λυσιτελὲς ἀνθίστασθαι, var τινί naturligere end οὐδενί (sml. Madvig 209^b Anm.). Nægtelsen er gjentaget for at betone, at det ikke er hensigtsmæssigt, som Fortsættelsen viser: ἀγαπητὸν γὰρ μηδὲν ἀπ' αὐτῶν δεινὸν παθεῖν.

I Analogi med disse Steder kan man maaske opfatte Heliodoros, Aithiop. IV 8: ὥς μὲν οὐδὲν ἀδικοῦσα, παιδίον, ὅτε σε γενομένην ἐξεθέμην, οὐδὲ πατέρα τὸν σὸν Ὑδάσπην τὴν σὴν θέαν ἀπεκρουσάμην, ἐπικεκλήσθω μάρτυς ὁ γενάρχης ἡμῶν Ἥλιος, ο: at jeg uden at gjøre Uret endog skjulte dig for din Far. Korais vilde rette ὅτε . . . οὐδὲ til οὔτε — οὔτε; men Fortsættelsen af οὐδὲν med οὐδὲ er ikke haardere end i de anførte Exempler.

En lignende Gjentakelse af Nægtelsen, her den, der ligger i et Verbum med nægtende Mening, er det, naar Eusebios, Praep. euang. XIV 6,1 skriver: τοῦ . . . Ὀμηρικοῦ Τυδείδου, ὁποτέρους μετεῖη, ἀγνοουμένου, οὔτε εἰ Τρωσὶν ὁμιλέοι οὔτε εἰ καὶ Ἀχαιοῖς, eller Iosephos, Archaeol. VI 7,4 (om Iehova): δεινὸν γὰρ ἡγεῖτο νικᾶν (Jøderne) μὲν καὶ περιγίνεσθαι τῶν ἐχθρῶν ἐκείνου (Gud) τὴν ἰσχὺν διδόντος αὐτοῖς, καταφρονεῖσθαι δὲ καὶ παρακούεσθαι μηδὲ ὥς ἄνθρωπον βασιλέα, hvor μηδὲ knytter sig til παρακούεσθαι = ikke lystres, ligesom i det foregaaende Exempel οὔτε — οὔτε til ἀγνοουμένου = det vidstes ikke.

Beslægtet med den hos Madvig 210 Anm. 2 omtalte Sprogbrug (ἀγνοῦμαι, ὥς οὐ ο. l.) er

Aristeides XLV 42: ἐμοὶ μὲν γὰρ τοῦναντίον πάν (modsat Platon) φαίνεται μήτ' ἐν τῇ τῆς ῥητορικῆς φύσει πλεῖον εἶναι μηδὲν ἢ τὸ μὴ τὰ δοκοῦντα τοῖς πλήθεσιν εὐθὺς εἶαν γίνεσθαι, μήτ' οἱ ῥήτορες ἄλλο τι μᾶλλον σκοπεῖν ἢ τὰ βέλτιστα, μήτε τοὺς δῆμους αὐτοὺς τοῦτό γε ἐκφυγεῖν, ὥς οὐκ ἀμείνους σφῶν οἱ ῥήτορες λογίσασθαι περὶ τῶν πραγμάτων. Meningen er, at Folkene anser Talerne for dygtigere, og Reiske bemærker meget

rigtigt: videatur οὐκ esse delendum, sed post μὴ ἐκφεύγει redundat apud nostrum.

Det er da underligt, at samme Reiske vil stryge et »overflødigt« οὐκ af ganske samme Art hos samme Aristeides, XLVI 286: ἀλλὰ γὰρ, ὥς μὲν οὐκ ἄριστος τῶν Ἑλλήνων Πλάτων, κάκιστος ἂν εἴη καὶ βαρβάρων, ὅστις οὐκ ἐθέλει λέγειν. Men her ligger unægteligt den skæbnesvangre Misforstaaelse nær, at man maatte være en elendig Barbar for at benægte, at Platon ikke er den bedste af Hellenerne.

Ogsaa Themistios (XV 190*) har været uheldig med Nægtelsen, naar han skildrer Kejser Theodosios' Huldsalighed saaledes: εἰσφοιτᾷ δὲ εἰς τὰ βασίλεια πατάσων οὐδεὶς τὴν καρδίαν οὐδὲ τοὺς ὀδόντας ἀράσων οὐδὲ χλωρὸς ὑπὸ δέους . . . . οὐδ' ἂν προσιδῶν σέ τις μὴ ἅπαν ἐκβάλῃ τὸ δεῖμα ἐκ τῆς ψυχῆς. Den sidste Sætning betyder jo efter almindelig Sprogbrug: »og der er ingen Fare for, at den, der stedes for Maiestæten, skal frigjøre sig for al Frygt«; Themistios mener naturligvis, at der ingen Fare er for, at han ikke vil gjøre det.

9/v 1921.

Varia.

Scrpsit

S. Eitrem.

36. Ad papyrum Leidensem magicam J. 384, quae vulgo nota V insignitur, emendandam atque illustrandam quae invenisse mihi videor, dum in papyris magicis versor atque editionem talium papyrorum a Preisendanzio Abt ceteris promissam, ab omnibus multos iam annos exoptatam expecto, haec viris doctis examinanda proferre libet. Editione scilicet utor ab Albr. Dieterichio tam bono cum fructu confecta quae inserta est in Fleckeisenii annales vol. suppl. XVI (a. 1888) 793 sqq.

Pag. I 15 Ἐρωτος τελετή, καὶ ἀφιέρωσις καὶ κατασκευή fortasse interpungendum, quia vocabulo τελετή, cuius vis latius patet, et κατασκευάζειν (*conficere*) et ἀφιερῶν (*consecrare*) continetur, cf. v. 36 ποιῶν τὴν τελετήν, quo loco τελετή idem ac ἀφιέρωσις valet. V. 20 vero τελεῖν — ψυχὴν τέλει — haud aliter ac κατασκευάζειν accipiendum. Utique in v. 15, sive ἡ τελετή de confecto sive de consecrato Amore accipis, ordo verborum inversus esse videtur.

V. 16 ποιεῖ δὲ πράξεις ταύτας· καὶ ὀνειροπομπεῖ καὶ κ. τ. λ.; πράξεις nimirum actiones sunt magicae sive id quod res iam consecrata ratione magica perficere valet. V. 17 vero προᾶξιν significat, sensu leviter immutato, facultatem ipsam arte magica conficiendi quae volueris. Tamen mihi quidem non persuadetur lacunam papyri παιδ . . . . αξιν a Dieterichio recte suppletam esse, quamquam ipse aliud non inveni. V. 20 forsitan verius scribas εἰ[τα τοῦτο] ἀποτελέσας, nam litterarum et εἰ et ο vestigia plane incerta esse videntur (cf. v. 23 εἶτα ταῦτα ποιήσας).

V. 24 ὥς ὑπόκειται — ὥς fortasse ὅσα eiecit, cf. v. 25 ubi ὅσα προγράφεται legendum esse videtur, haud aliter ac col. II 6 πάντα τὰ προγεγραμμένα extat. Ib. [ἐπιθήσεις] pro

ποιήσας, quod in papyro exaratum est, restituit Dieterich, attamen mihi parum probatur, nam v. 26 ἐπιθέντος σου αὐτὸν ἐπὶ τὴν τράπεζαν et v. 34 ἐπιτίθει εἰς τὸν βωμόν legitur. Hic animadvertas licet quot res propriae Amoris ad rem divinam faciendam sint necessariae: στρόβιλοι, μῆλα φοινίκεια, τράπεζα πάγκαρπος (omnis enim fertilitas vim Amoris praedicat), κάρπιμα ξύλα (v. 29), tum vero aves enumerantur v. 31 sqq. dei Amoris adaeque proprii: ἀλεκτρονών, ὄρνιθες etc. Nempe haec προᾶξις praecipue est ἀγωγή quae amorem alicuius hominis mago supplici conciliet (v. 16 ἀγρυπνία alia), quamquam ad omnia alia conficienda valet, haud aliter ac ceterae πράξεις amatoriae. V. 26 ὥστε πείθειν τὸν θαυμασιὸν Ἔρωτα antecedentibus subiungenda esse videntur (δ pro τ, vide Dieterichii indicem p. 822; contra in pap. Par. 2798 Περσεφόνη Δημήτρα καὶ Ἀλλήκτω legendum pro ἱεμετερα).

V. 28 ποιήσον βωμόν καθαρὸν, τοῦτ' ἔστιν· πλίνθους [γητ]νας κ. τ. λ., cf. pap. Paris. 30 ποιήσον ἐπὶ δύο πλίνθων . . . πυράν, quae πυρά deinceps itidem βωμός audit. Πλίνθοι ὠμαί commemorantur in lychnomantia pap. Paris. 900. Ara pura igitur ita definitur ut laterculis γηῖνοις constet. V. 29 [ἐπιθ]ῆς, quod posuerunt Leem. et Dieter., pro [ἐπί]θες accipiendum esse videtur, si η falso scriptum pro ε suspiceris.

V. 33 αἷμα Dieter. scripsit, quamquam apparet sanguinem avis, alicuius, cuius fauces magus iam eliserit, deo tribui non posse; cf. insuper v. 32 ταῦτα δὲ πάντα μὴ θύε: »haec omnia non licet mactare«, sc. quia comburenda sunt tamquam ὀλοκαυτώματα (v. 36 ὀλοκαύσκει). Nempe hoc loco idem dicitur ac v. 35 [πρὸ]ς τὸν Ἔρωτα ἀποπνίγε καὶ ὀλοκαύσκει; tum etiam [καὶ τὸ πνεῦ]μα periclitari licet, cf. pap. Leid. J 395 (W) ἀλέκτορα θῦσον ἵνα ὁ Φθόνος λάβῃ πνεῦμα. Tum v. 36 τῇ δὲ γ' ἡμέρᾳ ἕτερον νοσσάκιον βίαιον (sc. ἀποπνιγέντα), ποιῶν τὴν τελετὴν, κατάφαγε [[τὸν νεοσσόν]] μόνος, nam quod »totum comburitur« utique postea edere non licet. Primo igitur die septem aves sacrificantur, postero die unus avis, tertio die — unus avis: tota igitur magi actio ἀντικλῖμαξ est, tamen tertio die ipse edit quale sacrificium secundo die ipse deus. Igitur magus postremo die divinus vel deus ipse factus est: θεὸς θεῶν ἀπάντων (col. III 1)! W. Kroll (Philol. LIV 560) νοσσάκιον θηλυκόν exaratum fuisse suspicatur, qua in re viro doctissimo suffragari non possum. — V. 38 λόγος ὁ λεγόμενος σὺν τῇ α' ἡμέρᾳ i. e. σὺν τῇ τελετῇ τῆς α' ἡμέρας.

Pag. II 3 λέγων πάντα τὰ ὑπογραφόμενα — ἢ λεγόμενα — καὶ παρατιθέμενά σοι; aut sic scribendum aut, quod mihi magis arridet, v. 3 et v. 18 καὶ pro ἢ restituendum, nam hic ut alias in papyris magicis eadem preces et scribuntur et dicuntur. Sic etiam v. 13 τὰ ὑπ' ἐμοῦ γραφόμενά τε καὶ λεγόμενα. Ceterum idem iam dixit v. 2: ἀπάγγελον αἰεὶ ὅ τι ἂν σοι εἴπω (sc. somnianti apparens). Certe in v. 6 κἀνθάρος . . . ἀπεκεφαλίσθη καὶ μελίσθη corrigendum.

V. 8 ὥς σὺ διακονήσης μοι, nam totus rerum ordo vexatus est hoc solum consilio ut tu mihi oboedias.

V. 11 ἤκέ μοι ὁ δεσπότης τῶν μορφῶν, nam variae deorum figurae (μορφαί) simulandae sunt deo qui somniantibus apparet (v. 2), sicut pag. III 6 quoque ὁ ἔχων μορφὴν legimus (cf. Dieter. l. l. p. 772). V. 13 ποιῆσαι [ὅσα ἂν θέλω], quae ultima verba ante θεός (pap. της) evanuisse videntur (cf. v. 32). Tum vero scribas θεός αἰεὶ ἰσχυρὰ καὶ κρατα[ιὰ καὶ] δυνατὰ πάντα . . . (cf. e. g. col. IV 31 τῶν τοῦ θεοῦ μεγάλων καὶ κραταιῶν ὀνομάτων). V. 23 φιλίαν δός μοι τοῦ Δ — ἢ τῆς Δ —, ἀφ' (οὔ — ἢ ἀφ') ἧς — ἀναγκάζομαι (cum Leem.), similiter ac v. 29 — ἢ τῇ Δ —. W. Kroll l. l. παραφίμω quod papyrus praebet retinuit, tamen equidem non satis perspicio cur hoc loco commemorandum sit φιμωτικόν: silentium quidem certe non vult imperare magus.

V. 25 χάρις — ἀνάγκη — δεσμός: omnes tres res scilicet ad amatum amore et necessitate summa vincendum imprimis valent.

V. 27. Unoquoque trium dierum sacrificium fit precesque dicuntur — sacrificium tenuius, preces severiores quotidie fiunt, tertio vero die omnes coelicolae invocantur ab eo cui iam ipsi divina vis ascita est.

V. 28 sine dubio vere suspicatus est Dieter. scribendum esse ὑπόγειοι pro ἐπίγειοι; inspicias velim pag. VII 6 ὧ θεοὶ οὐράνιοι, ὧ θεοὶ ὑπὸ γῆν, ὧ θεοὶ ἐν μέσῳ μέρει κυκλούμενοι, et v. 11 ubi similiter exaratum est ἐπιτάχται pro ὑποτάχται.

Pag. III 2 οὔτοι <οἱ> λόγοι γίνωνται, sc. conscribantur in tabula? V. 4 λέγε μόνον τοῦτον τὸν λόγον, sc. nullo sacrificio facto, ἄρας τὸν Ἑρωτα ἀπὸ τῆς τραπέζης καὶ τὰ παρακείμενα, quae et ipsa una cum Amore a mensa tolluntur, quo facilius avolet Amor quo mittitur. V. 7 Σαλαμ (Salomon) — Οὔσειρι — Ἰσις (v. 8)? φθα νουθ = Ptah Nuth? V. 6 ὁ ἔχων

μορφὴν Σαμμωθ κ. τ. λ. quae nomina propria iam insequuntur casu genetivo ponuntur.

V. 6 sqq. verborum conexum sic intelligas: σὺ εἶ . . . ασηηαη· πορευθεῖς . . . παρομοιωθεῖς . . . θεά· ἀνάγκασον . . .

V. 16 ὥς γὰρ ἔφης τῇ ἀληθείᾳ ἰω ἰω . . . ἱαριωνθ, ἡκέ μοι — κλῦθί μου — ἐπεὶ τήνδε τὴν χρεῖαν etc.

V. 19 ἐγὼ εἰμι ὁ συνηντήσας <συ> ὑπὸ τὸ ἱερὸν ὄρος; scilicet συ pro σοι scriptum fuit, sicut etiam in col. VIII 14.

V. 27 sqq. De ovo quod ad Ammonem pertinet — Ammon deus intelligi etiam in v. 29 ἄμουν videtur (de πι = τετραγράμματος? inspicias velim quae modo protuli ad amuletum Christianum novum illustrandum in Vidensk. selsk. forhandl. 1921, no. 1, p. 3, v. 2) — vide Brugsch, Rel. und Myth. der alt. Aeg. 169. Hic vero τὸ ὦδον τὸ ἅγιον ἀπὸ λοχίας audit. V. 28 post οὐδὸν sic interpungendum: οὐδὸν· σὺ εἶ τὸ ὦδον χφυρις (quae vox etiam in pap. Osloensi magica iam extat) etc.; nam quae sequuntur, ad ἐπίγραφε referenda. V. 31 δός μοι χάριν προᾶξιν, quae duae voces eandem fere vim habent (eodem modo in pap. Par. 2437 δός μοι οὖν χάριν ἐργασίαν coniunguntur, cf. e. g. pag. IV 30 φοβερός τρομερός sine copula); tum καὶ τόπω τούτῳ verbum suum non adjicitur antequam in v. 33 ἐπαπόστειλον τῷδε τῷ τόπῳ iterum τόπω τούτῳ post parenthesin interjectam ponitur. Interpungatur igitur hunc in modum: δός μοι χάριν προᾶξιν, καὶ τόπω τούτῳ ὅπου κεῖται τὸ ὦδον, ἐν ᾧ οἶκῳ πραγματεύομαι ἐγὼ δ. σε . . . πηλθεωηφ (vox magica sc.) καὶ δαίμων ἀγαθός, ἐπαπόστειλον τῷδε τῷ τόπῳ πᾶσαν προᾶξιν καὶ εὐπορίαν καθημερινήν. V. 34 σὺ εἶ ἡ ἐργασία μου, »tu enim fortuna mea es«, sc. qua actio mea magica per bonum ad finem perducitur; ἐργασία eodem fere sensu etiam in pap. Par. 2437 (vide supra) usurpatur: δός μοι οὖν χάριν ἐργασίαν εἰς ταύτην μου τὴν προᾶξιν, ubi ἐργασία felicem eventum actionis magicae (τῆς πράξεως) significare videtur.

V. 31 ιιιι ; quinquies repetitum ι etiam in amuleto Osloensi nuper a me edito, socio operis A. Fridrichsen adiuncto, (Vidensk. selsk. forhandl. 1921, no. 1, Christianiae) extat.

Pag. IV 3 καὶ ὃν θέλεις ὄνειρον π[έμπειν] vel π[έμψ]αι, sc. ἐνγράφας. Iniuste igitur Dieterichius Leemansii coniecturam priorem inrisit; [[καὶ]] ἐνθες. Nam e. v. 8 χρημάτισον τῷ Δ περι τοῦδε apparet, quod χρηματισθῆναι vult somnianti magus, post vocem τοῦδε ascribi oportere. Tum vero etiam v. 3 ἐνθες κ. τ. λ. aliter intelligi non potest. Ceterum observandum est καὶ ἐνθες tam male dicitur quam VII 2 καὶ ἐπίθνε — sic exaravit igitur

scribae rectae orationis parum memor. Neque tamen nego *sermonem vulgarem talia* aequae abundantia *dicere potuisse*, si contuleris pap. Paris. 2180 ὁ δὲ λείψας τὸ γλυκὺ φῶς καὶ ὑπηρέτει μοι (sic corrige) κ. τ. λ.

V. 5 τὸ ἄγιον <ὄνομα> ιαου κ. τ. λ. V. 6 ακραμμ(α)χαμαρι αβρας (aut ἀβρασασξ intelligendum aut conferendum est e. g. v. 11 αβρα ναζουχηλ). V. 8 ὁ δὲ ἐπάναγκος (sc. λόγος)· δεῦρό μοι κ. τ. λ.

V. 14 χρ(ημάτισον) τῷ δὲ κύβρε θε(οῦ) τὸ ὄνομα τοῦτο, cf. V 14 τοῦ θεοῦ ὄνομα μέγα, XV 25 σου τὸ μέγα ὄνομα.

V. 22 sic corrigendum esse videtur: ξίφος ἐκτεταμμένον (Eur. Phoen. 1421 ἐξέτεινεν εἰς ἥπαρ ξίφος). Tum sequatur: εἰς τὸν τοῦ δὲ οἶκον. V. 28 ἐπακούσατέ μου, καὶ σὺ, ἀγαθὲ δαίμων, οὗ κ. τ. λ., ἐπάκουσόν μου.

V. 31 καὶ λέγε αὐτῷ τάδε-. ἐξορκίζω σε. Scilicet post τάδε is qui somnum mittit commemorare debet quae videre vult somniantem, sicut etiam in v. 25 καὶ λέγε αὐτῷ τάδε- hand aliter accipiendum est. Etiam pag. III 10, ut aliud exemplum afferam, legitur eundem in modum: ἀνάγκασον αὐτὸν ποιῆσαι τόδε πρᾶγμα; hic vero aperte additur: ὅσα θέλεις, γράφε εἰς τὸ πιτάκιον. Tamen pag. II 29 nude ponitur ἐπιτελέσαι μοι . . . τόδε πρᾶγμα.

Ceterum suspicor in v. 23 [[καὶ ὀνόματα ζ']] secludendum esse, ut oratio recte procedat: χαλαμανδριωφ κ. τ. λ. ψαμοριχ, ὑμῖν λέγω, καὶ σοὶ, μέγα δυναμένῳ δαίμονι· πορεύθητι κ. τ. λ. Ratio interpungendi quam mavult Dieter. parum mihi probatur.

Pag. V 1. κ(ρατ)είσας (pro κρατήσας) fortasse legendum si spatium lacunae a Dieterichio indicatae consideres, sensu quidem »si te arripuerit«. V. 4 scribatur Ὀνείρου αἵτησις, ἀκριβῆς εἰς πάντα (»ex omnibus partibus perfecta«). Γράψον κ. τ. λ. Eundem in modum praedicatur »nomen magnum« col. IV 14 ὄνομα τὸ κατὰ πάντων τῶν χρειῶν.

V. 11 χρη(μάτισον) — scriptum χρεῖ — περὶ τοῦδε, περὶ πάντων <ῶν> πυνθάνω (cf. pap. Par. 951). Krollius quidem (l. l. 561) aliter qui χρη(μάτισον) εἶπεν <πε>ρὶ τοῦδε mea quidem sententia abundantius quam verius proposuit.

V. 13 sqq. ὄνομα μέγα ἐπικάλεσαι etc. . . . εἰ μὴ, σεαυτὸν αἰτιάσῃ, sc. »si hoc nomine ad res parvas vel inutiles perficiendas abusus eris, te ipse accusabis vel tua culpa erit«. Tum plene interpungatur ante προσεπίλεγε τρεῖς τὸ ἰαῶ.

V. 19 ὅταν δὲ ἀπολύσῃς (sc. daemonem), ἐπίθνε etc.

V. 29 ib. fortasse leg. *δὸς αὐτῷ ἔξοδον ἐξ οἴκου?* Ad v. 26 *Ἀδωναί αρμωθ*, cf. III 17 *Ἀδωναί . . . ἱαρμωονθ* (primum *ι* ex antecedente *Ἀδωναί* demptum). V. 30 scribendum, quod suspicatus est Dieter., *σεσενγεν βαρφ.*, quod ex locis papyrorum magicarum similibus elucet. V. 33 *συριζ γ' = τρίς* cf. v. 14] *προσεπίλεγε γ' τὸ Ιαω.*

Ceterum ad v. 20 sqq. moneo quam turbata sit hic, sicut alias interdum, memoria remediorum a mago commendatorum. Nam primum dicendum est »vincula solvantur foresque aperiantur«, tum *ὁ πανδέτης* (ratio nodum ligandi incomparabilis) laudatur, tum quae prima esse debebat deorum vel daemonum invocatio sequitur — denique (v. 27) invocatio »quae fores aperiet«, etiam *τὴν λύσιν τοῦ Δ* continet. V. 33 gratias agit magus solum de vinculis solutis neque de foribus apertis.

V. 34 [*ἤκουε*] pro [*ἔλυσεν*] propter antecedens *μοι* magis placet.

V. 35 *ἄστρα[παῖε] θεέ κεραννομεγαλοκλόνε; μεγαλοκλόνος* de strepitu magno apud Clem. Al. 90 (Potter) extat. Conferas etiam col. II 21: *σὺ [εἰ δ] ἀστράπτων, αὐτὸ εἰ δ βροντῶν . . .* In pap. Paris. 1363 *βυθοκλόρους* extat.

Pag. VI 12 legendum: [*καὶ*] *ἀκουσάτω μου.* V. 14 separandum est: *ωηι ηια ηαι ηων οει δώσει [δέ σοι καὶ πάντ]ως ὁ ἐὰν βούλῃ.* V. 16 *τὰ ὀνόματα [τὰ ὑποκείμενα].* V. 27 *ἡγεμόνας, λίαν ἐνεργές* interpungendum. V. 30: *ἥλιον [ὃ ὄνομα] αβρασαξ?* an *ὦ[νομασμέν]ω?*

V. 32 sic fortasse legendum: [*κλείσ*]ας *τὸν λίθον ἐν χρυσῷ δακτυλίῳ, φόρει ὁπόταν ἦ σοι χρεία, ἀγνὸς ὢν, καὶ κ. τ. λ.* Si spatium sufficit — videat qui papyri inspiciendae habet potestatem —, [*εἰτα κλείσας*] praeferendum est. Quod pag. VIII 29 legitur: *τελέσας φόρει καθαρείως*, ad nostrum locum minus quadrat propter additamentum quia hic legimus: *ἐν χρυσῷ δακτυλίῳ.* V. 35 in papyro extat: *τελετή δὲ ἡ κατασκευή;* pro *ἡ* videtur *καὶ* esse scribendum, cf. I 15.

Pag. VII 2 sacrificio sollemni anulus sancitur, nam tria avium genera atque ternae aves una cremantur, quo etiam libatio ter profusa accedit (nam *κρόκον* sine dubio magus ipse addidit). Tum etiam tria deorum genera atque tres Soles (oriens medius occidens? an sacrificium primitus fuit tribus diebus conficiendum?) invocantur. Tum scribatur v. 5 *Τελετή*, v. 10 *Μοίρα*, v. 17 *Πίστις*.

V. 14 *ὦ πυρὸς κομισται κατὰ πάντα καιρόν* — nam *τινα*

quoque corrigendum esse videtur. V. 15 ἐπικαλοῦμαι, ἐπί: sic interpungendum. V. 18 <ἐγώ> εἰμι ὁ ἅγιος . . . ἐγώ εἰμι ὁ κραταιός; etiam in v. 20 sic legatur! V. 20 ὁ κραταιὸς ὁ ἅγιος sine particula copulativa legatur, sicut etiam e. g. IV 30 παραστάθῃ αὐτῷ φοβερός τρομερός extat. V. 21 Ἀφροδίτη <ῆ> προσαγ. V. 24 ἐγώ εἰμι εἰδώλοις, τοῖς κατ' ἀλήθειαν εἰδώλοις, ὁμοιωμένος.

V. 32 lego: Ἀγαθὸς δαίμων σὺ εἶ, κύριος κ. τ. λ., cf. v. 35 εἷς θεὸς ἀθάνατος πάντων γενέτωρ σὺ πέφυκας; quod Dieter. <σὺ εἶ> ante Ἀ. δ. addidit, non desiderat oratio.

Pag. VIII 3 ordo versuum aliter ac Dieter. l. l. p. 779 refinxit, restitui debet:

οἷ δυνάμει στοιχεῖα πέλει, καὶ φύειθ' ἅπαντα
ἀέρι καὶ γαίᾳ καὶ ὕδατι καὶ πυρὸς ἀτμῷ.

Nam elementis quattuor quorum fit mentio omnia et constant et aluntur. Qui vero versus interpositus est, ex eo loco quo iam legitur, seiungendus est.

Pag. IX 2 κρατῶν τὸν λίθον <λέγε· κρατῶ τὸν λίθον> τὸν εὖμετρον κ. τ. λ. V. 4 τὸν εὐπρεπῆ. Θεὸς μέγιστε, ὃς ὑπερβάλλεις τὴν πᾶσαν δύναμιν, ἐπικαλοῦμαί σε . . . V. 10 haec Ephesia grammata quae leguntur etiam in pap. Paris. 2753 et 3175 (vide Wünsch, Ant. Fluchtaf. no. 1,6), iam supplentur et corriguntur nova papyro Osloensi quae mox in lucem prodibit, col. V. 20: ὀρκίζω ὑμᾶς τοὺς κατὰ τοῦ πυρὸς τεταγμένους μασκελλί μασκελλῶ φνουκενταβαωθ ορεοβαζαγρα ῥηξίχθων ἐπίχθων πυριπηγᾶναξ (i. e. dominus fontium igniferorum), ib. in charta aversa v. 50 ὀρκίζω κατὰ τῆς κραταιᾶς καὶ ἀπαραιτήτου Ἀνάγκης μασκελλί μασκελλῶ φνουκενταβαωθ ερεοβαζωρας ῥηξίχθων ἱππόχθων πυρίχθων πυριπηγᾶνυξ (quae etiam leguntur in tabella Alexandrina literis paululum immutatis, Rhein. Mus. IX 370). Ἐπίχθων ex ἱππόχθων fortasse depravatam, πυρίχθων nova et sana appellatio addi videtur (de ὑδροπερίβολε Dieter. Abrax. 203,14 vide infra); πυριπηγᾶναξ quoque vere appellatur deus (neque dea) inferorum. V. 15 σεσενγεν βαρφαραγγης, etiam pag. V 30 legitur. V. 19 τὸν Χειταῖον, τὸν Ἑλυμαῖον de populis notis intelligenda.

Pag. X 4 τὸν μέγιστον Οὐφωρα εἰπὼν ἐπίτασσε καὶ τελεῖ, quae vox ultima temporis praesentis = futuri est (cf. pap. Par. 2054, v. infra): »iube et iussa faciet« (sic etiam Plato loquitur: τὰ προστάγματα τελεῖν).

V. 6 τὸ ἱερὸν <ὄνομα> Οὐφωρ, τὸ ἀληθές, διὰ πάσης συντομίας ἀληθῶς ἀναγράφεται, sicut etiam in v, 22 scribendum esse videtur: κρύβε, κρύβε τὸ ἀληθινὸν<ὄνομα> Οὐφωρ, ἐν συντομίᾳ περιέχον τὴν ἀλήθειαν. Signum quadratum, quo ὄνομα repraesentatur, evanuit, vel potius litterae ον iterum repetitae damni causa fuerunt.

Pag. XI 23 ἀηδιαν (ἔχθραν) — scilicet αἰδίων intelligendum. Thucydides quoque, ne alia exempla afferam, αἰδίων ἔχθραν dixit l. IV 20,1. Id solum dubitari potest, sitne scribendum ἀηδιον an ἀήδιαν. Videant quibus occasio datur papyri adeundae. In pag. XVI 10 [παι]αθναξ legendum est.

37. Jam vero transeamus ad alteram papyrum Leidensem J 395 W quam edidit idem Albr. Dieterich, Abraxas p. 169sq. Pag. 171 (numeri paginarum sunt editionis Dieterichianae), 7 (= pag. papyri I 21) καὶ τὰ <α>ὕτὰ δὲ ὁ Μανεθὼς ἔλεγε; p. 170,16 vero interpungendum sic est: ἵνα, οὗ ἐὰν βούληται, εἰσελθὼν ὁ θεὸς πνεῦμα λάβῃ. Redeo ad p. 171,8 ubi interpungendum ἐν-τεῦθεν βασιτάσας . . . ῥόδιον, ταῦτα τὰ ἄνθη etc. Pag. 171,10 ἐπιθύειν »postea et ipse sacrificare«, sicut verbum ἐπιθύειν etiam alias in papyro audit.

P. 175,16 ἄτερ γὰρ τούτων ὁ θεὸς οὐκ ἐπακούσεται, ἀλλ' ὥς ἀμυστηρίαστον οὐ παραδέξεται (sc. σε) [emendationem hanc, ut iam video, praeoccupavit Krollius l. l. 562].

P. 176,8 μερίσας pro ἐμέρισας. V. 12 ὁ μεταμορφούμενος εἰς πάντα[[ς?]], ἐν ταῖς ὁράσεσιν ἀόρατος. Ib. 176,21 οὗ ἡ δόξα ααα ηηη ωωω, quod sequitur ιι ααα ωωω utique Ἰαὼ (in eadem vocales dissolutum nomen v. p. 178,1) repraesentat, sc. cohaerent Ἰαὼ Σαβαὼθ Ἀρβαθιαὼ Ζαγούρη. In pap. Osloensi (verso l. 26) legitur Ἰαὼ Σαβαὼθ Ἀρβαθιαὼ Ζαγούρη Πατούρη, neque aliter ib. 67 Ἰαὼ Σαβαὼθ Ἀδωναὶ Παγούρη Ζαγούρη Ἀβρασάξ Ἀρβαθιαὼ etc. quocum conferenda haec pap. Leidensis p. 201,20.

P. 177,7 σύρισον μέγα, τουτέστιν ἐπὶ μῆκος, Σ (interpungendum sc. ante Σ quod συριγμὸν solum valet). Ib. 21 ἀγαθή σου μορφὴ quod pap. praebet, in ἀληθινή σ. μ. corrigendum esse videtur, cf. p. 176,14 ἐπικαλοῦμαι σε, κύριε, ἵνα μοι φανῇ ἡ ἀληθινή σου μορφὴ.

P. 178,6 ὕμνω σου τὸ ἅγιον κράτος (nam κράτος hic nihili est). Ceterum observandum est quae series vocalium hic profertur (cf. supra l. 2) α ε ε η η η etc. potentiam dei invocati semper crescentem significare, sicut alias series vocalium magicarum iten-

tidem repetita atque ubique una vocali dempta decrescens (e. g. in pap. Osloensi. col. IV 14: $\iota\alpha\epsilon\omega$ — $\iota\alpha\epsilon$ — $\iota\alpha$ — ι) ruinam et verbi et hominis incantati significare solet (quae explicatio certe ad p. 178,1 Ἰαω ιααω certum in modum solum cantatas pertinere non videtur).

P. 178,9 $\text{διαφύλαξόν με ἀπὸ πάσης τῆς ἰδίας μου ἀστρικῆς (τύχης) (vel (μοίρας), cf. p. 196,5), ἀνάδυσόν μου τὴν σαπρὰν εἰμαρμένην, sicut in pap. legitur. Ib. l. 14 κύριε ἔνδοξε, κοσμοκράτωρ μοιρικώτατε, μέγιστε τροφεῦ, μεριστὰ Σάραπι — ubique igitur substantivum cum adjectivo profertur.$

P. 179,1 $\text{θεῖς τὸ δεξιὸν γόνυ}[[\alpha']]$, nempe α' hic delendum ut ἐννεάμορφος novies salutetur, novies aer inhaletur.

P. 179,7 quae verba pap. utrobique praebet hunc in modum consarcinanda sunt: $\text{καὶ σπονδὴν, κεράμιον ἄγγειον οἶνον καὶ μέλιτος μεστόν (sive καὶ (εἰς) σπονδὴν). Ib. l. 19 τὸ ἀναγραμματιζόμενον (ὄνομα) τοῦτο}$ in exemplari quo usi sunt scribae exaratum fuisse videtur.

P. 180,7 $\text{κατὰ πρωϊαν (ἀν)ιστάμενος τὸν ἥλιον χαιρέτισον, cf. pap. Par. 784 πρωϊας. P. 184,86 (κατὰ)λαβοῦσα. P. 185,133 τὸ δὲ μέγιστον αὐτοῦ ὄνομα, ὃ ἐστὶ τοῦτο (τὸ) μέγα καὶ ἅγιον; in sequenti linea ἀρβαθ}[[\omega]]ιαω}$ sicut paullo infra scribendum. P. 186,20 $\text{σου pro σοι exaratum.}$

P. 188,5 $\text{ἐ(ἀ)ν δαιμονιζομένῳ εἴπῃς, τὸ ὄνομα προσάγων . . . ἄσφαλον· εὐθέως λαλήσει . . .}$

P. 189,23 $\text{τὸν μόνον ἐν κόσμῳ διατάξαντα (τὰ πάντα) θεοῖς καὶ ἀνθρώποις. P. 190,17 ὅτι ἐγὼ εἰμι — τίς, λέγε τὸ ὄνομα; sic etiam pap. Par. 253 ἐπιτάσσει ὁ μέγας θεός — τίς, λέγε τὸ ὄνομα καὶ ἀπελεύσεται. V. 8 πυριπατεῖτω sine dubio recte iam Leem. in περιπατεῖτω correxit.}$

P. 191,1 $\text{λυθῇτω πᾶς δεσμός, πᾶσα βία . . . πᾶσα ἄλυσις — ἀνοιχθῇτω καὶ μηδεὶς . . . l. 7 προστάγματι αὐτοῦ (τοῦ) ἀεὶ ὄντος. P. 194,5 προτέθειμαι ἤδη σοι . . .? V. 12 ἕτερα ὀνόματα δ', τό τε θ' γρ. καὶ τὸ }[[δε]]ιδ' γρ. καὶ . . ., in pagina insequenti v. 1 (καὶ) τόδε τῶν κς' γρ. De forma τόδε = τότε vide Dieter. l. l. 822. V. 23 distinguendum ita: υσα υσια υσ (neque νε) ιαω υσ , quo fit ut nomen maximum Ἰαώ paullatim prodeat. Haud aliter eundem in modum p. 200,10 nomen «magnum» Ἰαώ concluditur. P. 196,17 $\text{ὃ ἂν εἴπω (ita fere iam Krollius), ἀεὶ (δεῖ) γενέσθαι. P. 200,11 γενοῦ μοι λύγξ, ἀετός, ὄφις κ. τ. λ. (aquila et serpens iam in arte vel potius scriptura Minoica coniunguntur, tum apud Homerum cett.). P. 202,14 ωτκ}$$

= ω τ(ά) κ(οινά)? P. 203,14 ὑδροπυριβόλε (v. s.), sicut etiam p. 202,11. P. 200, 4 sq. . . . τὰ ὄρη καὶ <ῆ> θάλασσα . . .

P. 205,8 ad ἄνοιξιν illustrandam ubi videmus herbas animalium locum tenere (vide Dieterichii adnotationem) nonnihil valet quae in papyro Osloënsi iam in lucem proditura traduntur (in charta aversa l. 30—38): ἄνυξις (l. ἄνοιξις, conferas e. g. pap. Par. 1104 ἄνυξον) θύρας· λαβὼν πρωτοτόκου κριοῦ ὀμφάλιον μὴ πεσὼν (l. πεσὼν) χαμὲ (l. χαμαὶ) ζμυρνίσας ἔχε καὶ, ὅτε βούλει ἀνοῖξε (l. ἀνοῖξαι), πρόσφερε τοῖς κλίστροις λέγων τὸν λόγον τοῦτον, καὶ ἀνύγεις (l. ἀνοίγεις) εὐθέως. ἔστι δὲ ὁ λόγος· »αυωννηῖ αυωννηῖ τελλῖ ἀνίγητι (l. ἀνοίγηθι) ἀνύγητι κλειστρον, ὅτι ἐγὼ εἰμι Ὡρος ὁ μέγας ἀρχεφρενεψου φιοιγχ, υἱὸς τοῦ Ὁσίρεως καὶ τῆς Ἰσιδος, βούλομαι δὲ φυγεῖν τὸν ἄθεον Τυφῶνα. ἦδη ἦδη ταχὺ ταχύ«. — In fine insuper per saturam addo in p. 203,11 σολβοσεφηθ ad vocem magicam βολχοσηθ redire videri, v. 18 falso Dieterichium αβουο, quod papyrus praebet, in ἄκουε mutasse; v. 20 ὅταν μὴ ἐνῇ ἐν . . . legendum esse. In pag. 204,12 signum lunae notum ante οὔσης omisisse scribam; v. 8 τέλει δέ μοι; v. 25 . . . μέγαν θεόν, κύριον μεγασθενῆ . . . (cf. supra v. 7). In pag. 205,8 sicut etiam p. 198,11 τόδε pro τὸ & corrigendum est; de τόδε ita usurpato vide quae supra ad pap. V pag. IV 3 adnotavi.

38. Quae ad papyrum Parisiensem magicam, quae magna appellatur, illustrandam vel emendandam contuli, iam proferre libet. Editione a C. Wessely confecta atque in Denkschr. Acad. Wien 1888, 44 sqq. edita utor.

V. 262 σε τῶν (neque τὸν) ἐπουρανίων σκῆπτρον β. ε. V. 274 ὅτι (neque ὅτις) σε ἐξορκίζω. V. 288 sq. καὶ φέρω παρ' ἐμαντῶ, ἵνα μοι ἐνεργήσης εἰς ἡντινα χρεῖαν (cf. e. g. 287 ἦτις βοτάνη, 236 ὅτις θεός). ὀρκίζω σε κατὰ τοῦ ἀμιάντου ὀνοματος τοῦ θεοῦ <οὔ> ἐὰν παρακούσης, ἥ σε τεκοῦσα γαῖα [[τε]] οἰκέτι βρεχθήσεται . . . V. 342 καὶ δαίμοσι, καταχθονίοις θεοῖς, ἀώροις τε καὶ ἀώραις (pro δὲ scribendum). V. 349 καὶ ἄξον [[καὶ]] κατάδησον, sine particula copulativa, sicut revera extat v. 395; quod sequitur ἄξον repetitum, exstirpandum est. V. 357 κατὰ τοῦ (ὀνόματος) τοῦ φοβεροῦ καὶ τρομεροῦ οὔ (neque δν) ἡ γῆ ἀκούσασα τοῦ ὀνόματος ἀνοιγήσεται, οὔ (hic recte scriptum) κ. τ. λ. V. 359 ἐκ φόβου φοβηθήσονται. V. 360 οὔ οἱ ποταμοὶ καὶ αἱ πέτραι ἀκούσαντες(!) τὸ ὄνομα ῥήσσονται (cf. v. 1022, 2672; ῥηξίχθων pap. Osl., pap. Leid. V, VII 31 αἱ πέτραι ἀκούσασαι ῥήγνυνται). V. 384 ἐὰν hic, sicut iam V. 232 ἐὰν δὲ εἴπη, con-

junctionis temporalis munere fungi videtur. V. 386 <δ> οὐρανοῦ κρατῶν. V. 348 οὐπερ ἀπὸ σκήνους κατέχω τόδε λίπανον idem est ac V. 435 οὐσία τοῦ μνημείου, . . . προστάγμασι σοῖς ἐπ' ἀνάγκαις, ἵνα, ὅσα θέλω κ. τ. λ. Poeta fortasse scripsit τάδε λίπανα χερσίν (cf. καταλίπανα v. 1405). V. 514 fortasse μυστικώτερον sunt haec verba accipienda: ἐγὼ ω ἔχω, οὐχὶ ἔχω α, de fine et principio formulae mysticae dictum? V. 680 ὑπὸ <ἐν> ἐνκέλευσμα? (iam Dielesius ὑπὸ ἐν κελευσμα emendavit). V. 704 sq. σὺ δὲ εὐθέως <μυκῶ> μύκωμα μακρόν, tum vero solum μακρόν εἰς ἀπόθεσιν μυκῶ, sicut etiam v. 712 μακρόν μυκώμενος (cf. Abrax. 202, 13 et 15). V. 854 ἐπὶ <πράγματος> εὐχεροῦς? V. 856 μή πῶς σοι μῆνις τηρῇ θείῃ, cf. v. 3124 ἵνα συντηρηθῇ τὸ πᾶν.

V. 1037 legendum est τῆς θεαγωγίας neque τῆς θεολογίας, si V. 985 θεάγωγος λόγος contuleris. V. 1055 καὶ οὐ μὴ ἀποχωρήσει, <εἰ> μὴ βαστάξεις τὴν πτέρναν ἀπὸ τοῦ δακτύλου. V. 1133 χαίρετε τὰ πάντα κ. τ. λ. V. 1184 κανθιεπερ suspicor esse intelligendum κάνθαρος *hpr*, sicut V. 1185 fortasse *ntr* e κενθῆρ erni potest (cf. pap. Paris. 1284 ωχρὶ ενθῆρ; ib. 1643 νιν(νεν)θῆρ; Abrax. p. 202,22 ωνθῆρ; p. 201,18 ενθῆρ). V. 1183 ita vocales scribendae sunt ut semper binae una copulentur: αω ευ ηο ιαι οη νε ωα (palindromus est!). V. 1365 κρημνοβάμονες: quis est qui hic non sibi in mentem revocet illos Apollinis sacerdotes prope Magnesiam a. M. habitantes, qui per praecipitia se in flumen dejecerint atque impavidi per praeruptissimos montes versati sint. Ad ea quae praecedunt, γαληνοβάτας, ἀεροδρομούς, οὐρανοφοίτους (V. 1370) conferas pap. Leid. W, Abrax. p. 190,13 ἐγὼ εἰμι ὁ ἐν οὐρανῷ σχολὴν ἔχων φοιτώμενός τε ἐν ὕδατι καὶ ἐν πυρὶ καὶ ἐν ἀέρι καὶ γῇ (sc. »in quattuor elementis versor«, sicut mystae quoque).

V. 1405 b ὁ Δ ἐκ τῆς τροφῆς ἑαυτοῦ καταλείπανα τράχυσιν ἔμιξεν καὶ στενάγμασιν πικροῖς, sc. τράχυσιν < δρᾶχυσιν < δάκρυσιν intelligendum est (δράκνα = δάκρυα etiam pap. V pag. XII 29 extat). De exemplis talis commutationis consonantium vide Mayser, Gramm. p. 176 et 171 (2a). V. 1410 τὸν Δ καρπίσασθε, τὸν πονοῦντα καρδίαν, ἔνεκεν κ. τ. λ. V. 1413 εἰοντ., i. e. ιωταβαωθ, ιωτακερβα, cf. Ant. Fluchtaf. no. 5,38 Αωθ Αβαωθ; no. 4,20 Αω Αβαωθ. V. 1423 corrig. in οἱ ἐπὶ ταῖς μυρίαις ὥραις (pro †μυρινοῖσι σεραῖς). V. 1429 τῶν ἐμῶν τόπων scribendum videtur. V. 1442 ἔστι δὲ τὰ λεγόμενα <ἐπὶ τοῦ> ἐπιθύματος ταῦτα . . . V. 1583 intellige *Ptah aḥi*.

V. 1634 *χουφρι* cf. pap. W Abr. p. 178,2 *χφουρι*; pap. V 3,8 *χφυρις*; 2,8,16 falso *χρουρις*. V. 1596 <ῆ> *κατὰ πάντων τελετή*.

Ad v. 1648, ubi *ῶρα* = *binae horae*, conferas Boll, *Sphaera* 295 sqq., 311 (*dodecaorus*). V. 1702 *τά<δε> διὰ . . .*; *τα* ejicit Reitz. Poim. 28 sqq. V. 1782 sq. iam antea correxi, vide »Ein christl. Amulett auf Papyrus«, *Vidensk. selsk. forh.* no. 1, 1921. V. 1867 *πέμπε καὶ ποιήσει ἀπαραβάτως* (sc. ὁ Ἔρωσ). V. 1870 *animadvertas γὰρ primitus falso scriptum καρ fuisse*, v. supra quae dicta de *δ* = *τ*. V. 1910 *λέγε οὖν τὸν λόγον?* V. 1949 *τοῦ* Δ pro *τῷ* Δ; paululum aliter Wessely quidem restituit.

V. 2054 *λέγων ὁ θέλεις ἐπίταξον καὶ ποιεῖ*, simile iam legimus supra pap. Leid. V 10,4 (v. 2078 item repetitur *ταῦτά ἐστιν, τὰ [= ᾱ] ἐπιτελεῖ*). V. 2077 sq. *καὶ ὀνειραιτηεῖ ἅμα* (pro *ἐμά*). V. 2120 <ἐκ δὲ> *δεξιῶν μερῶν* etc. V. 2115 (*τῇ δὲ ἀριστερᾷ χειρὶ αὐτοῦ ὄλη*) et v. 2137 (*τὸ Γοργόνειον ἐνδεδραγμένην κάρα*) Dieter. sine causa ulla mutavit (*Abraxas* 53); *κύκλω τὰ ὀνόματα ταῦτα* (sc. *scribantur*). V. 2132 *δακτύλιον*. V. 2156 *ἀκούση*. V. 2163 *καὶ μονόμαχος δὲ ταῦτά φορεῖτω . . . ἄψάμενος* (sed v. 1995 legimus *τὰ αὐτά*). V. 2180; de *καί* abundanti post participium aoristi vide supra ad cod. Leid. V. 4,3; delendum, ut mihi quidem potius videtur. Tum vero lege: *ὑπηρέτει μοι εἰς ὃ ἂν χρεῖαν σου ἔχω*; sine iusta igitur causa Wessely de *ὅ* dubitavit, conferas insuper velim v. 2185 ubi eadem fere sententia extat. V. 2206 *ἐπὶ χρηματισμοῦ*. V. 2222 *ἡλίω* emendandum, cf. *διαμετρεῖν τινι* apud Maneth. IV 74. V. 2230 *καθαρίως*, in pap. Leid. V 8,30 *τελέσας φόρει καθαρείως* legitur. V. 2232 scilicet *ῥόδα καιροῦ* legendum est, nam sarta seruntur et sacrificia fiunt imprimis iis rebus quae sunt temporis anni cuiusque, cf. e. g. 1862, 2189; 334 *τὰ τοῦ καιροῦ ἀνθῆ*; Pap. Lond. XLVI 24 *ὅσα ἀκμάζει τῶν ὀπωρῶν*.

Jam ad invocationem Lunae quae a Wessely restituta (p. 31) etiam nunc lectoribus interpretibusque summas difficultates praebet, convertamur. Attamen multa obscura vel incerta in medio relinquenda sunt. Scilicet v. 2244 *βουλαῖς ἀστόχοις* passivo sensu accipiendum atque interpretandum est »consilia numinis quae nemo intelligere neque divinare potest«. V. 2248 *λίνα* — (deest una dipodia, ut versus recte concludatur). / *νεῦσον κ. τ. λ.* V. 2225 *πρὶν ἢδε λυσσῆ(?) ἰσοπαρῶ. κ.* V. 2252: *ὅτι οἶδά σου τὰ φῶτα πρὸς στιγμῆς μέτρον*. Magus si vim numinis invocati — hic vero omnia momenta Lunae, ut cum Horatio loquar — penitus noverit, etiam numini imperare valet. V. 2254 *μυσταγωγὸς πραγμάτων / ὑποδρῶν* (vel sim.) *εἰμι καὶ συνίστωρ, παρθένε* (*ὑποδρῶν τῷ*

θεῶ Ael. n. a. IX 33). V. 2255 τὸ (= δ, ut saepenumero in papyris magicis) δεῖ γενέσθαι, τοῦτ' οὐκ ἔξεστιν φυγεῖν; etiam e. v. 2299 et 2321 haec emendatio elucet. V. 2261 ἡνέωχε = ἡνέωγε, passivo sensu accipiendum, »patet«. V. 2267 θυμαντρία in θυμανδρεία melius quam in σημαντρία (v. 2338) corrigitur; ἀνδρείη etiam v. 2275 extat, cf. θυμάγροικος Aristoph. frg. 707. V. 2269 νύσσα ad νύσσοις = χωλός (v. lexx.); tum ποδάγρη; v. 2273 ἰνδαλμία. V. 2285 Θηβαία ἀτλητή (sc. Semele vel Antiope); v. 2287 δόλον γέμουσαν. V. 2289 ἀρχηγέτης voci ἀρχηγένης videtur esse praeferendum, cf. v. 2330 de eodem Mercurio. V. 2999 δ δεῖ ποιῆσαι, τοῦτο κ. τ. λ. V. 2309 σφιγγὸς μελαίνης ἢ φύσις (de cunno dictum) τοροουμένη? V. 2318 sqq. Μοῖραι ῥίπτουσι τὸν ἄ. μ., / ἄν μὴ μαγείης τῆς ἐμῆς ἀναγκάσης / βέλος πετεινὸν ταχύτατον τέλος δραμεῖν, quae verba Wess. sine iusta causa immutavit. V. 2322 σε delendum. V. 2333 εἶτα κἀγὼ σοι / ἐρῶ σημειῶν. —.

Iam invocationem Lunae eam quam Wünschius edidit praetereuntes¹ ad ultimas papyri partes convertamur. V. 2944 ζῶσαν αὐτήν coniungenda, v. 2956 αἰρεῖν, v. 2965 Ἰωή pro ἰωπη, v. 2966 διὰ παντὸς φιλεῖν? (pro ἄ). Tum v. 2976 ἀνιέρωται scilicet una legendum, v. 2981 ἐτράφης (ὑπὸ τοῦ) ὀμβρίου Διός, v. 2982 (σὺ εἶ) ἢ δρόσος κ. τ. λ., σὺ (εἶ) ἢ καρδία τοῦ Ἑρμοῦ κ. τ. λ. V. 2996 aliter ac Deissmann (Licht vom Osten¹ 181 sqq.) intelligo, nempe ita: ἐγὼ νίζω σε ῥητεῖν ὥς καὶ τοὺς θεοὺς (sc. νίζω), quod v. 2970 satis explicatur. Nullus igitur versus periit quod vult idem auctor. V. 3004 μέλιτι δεύσας καὶ ἐμβαλὼν καὶ τ. ἄ. γ. ἐνχώσας ἄ.; τῆς δὲ ῥίζης (εἰς) τὸν τόπον ad ἐμβαλὼν trahendum. V. 3017 παντὸς δαίμονος φρικτὸν (ὄνομα) . . . ὄρχιζε. V. 3054 καὶ (ἢ) Ἑ. θ., sicut etiam v. 3062 periit articulus: τὸν περιθέντα (τὰ) ὄρη (iniuste igitur ὄρια coniecit Deissm., ad Hiob. 38,10 et Ierem. 5,22 provocans), neque aliter v. 3046 ἀδάμαστον, (τὸν) τὰ ἐν καρδίᾳ κ. τ. λ. V. 3075 ἐκδρομα accipiendum, vide supra de confusione literarum τ et δ (ἐντρομος extat, neque tamen ἐκτρομος quantum video). V. 3103 κράτος ἔχεις pro κατέχεις, quod quantum scio nusquam cum genetivo coniungitur, periclitandum est; tum παιδόλης lege (v. 3108 μαινόλης). In v. 3105 χοιράψα = χοιρόθλιψ, sicut etiam in v. 3120, legendum; tum vero in versu sequenti ὀχεῦτα (cum Dieter.) ἀναιδές. In versibus 3119 sqq.

¹ Inspicias velim quae de hac διαβολή adnotaturus sum in Beitr. zur gr. Religionsgesch. IV.

eadem leguntur, tamen ordine inverso, sicut etiam mola iam retro circumagitur; denique vocales quae v. 3103 leguntur, iterum reperiuntur, tamen sic corrigendae *ιοεια*. V. 3127 *ὅπου γὰρ ἄν τοῦτο τεθῇ, εἰ μὲν . . . εἰ δὲ . . .* Ad v. 3145 *ναῖσκάριον* conferas pap. London XLVI 164 *χαρτάριον*, pap. Par. 2378 *ἐπαιτητάριον*, Act. apost. 5,15 *κλινάριον*, Ps. Callisthenes I 1 *πλοιάρια καὶ ἀνθρωπάρια* etc.; cum pap. Par. 1119 *κιβώριον* compares pap. Osl. XI 14 *σουδάριον*, quod etiam in Act. apost. 19,11 extat. V. 3191 *λαβών* pro *λαβον* corr. V. 3148 *ὀλοκαύστ(ησ)ον*, cf. pap. V 1,36 *ὀλοκα[ύσ]τει*.

In fine animum attendas velim ad fragmentum papyri Mimaut, a L. Fahz in Arch. f. Rel. XV (1912) 410 sqq. editum. Hic leve mendum editoris corrigas velim; sc. v. 190 ubi legendum: *ποίησον τροχίσκους ὅσους εἰς ἐθέλης; εἰς = ἄν* saepenumero e. g. in pap. Paris. magna invenitur.

39. In Nachr. d. Ges. Göttingen 1889, 129 sqq. E. Ziebarth in tabella Cretica conscriptum amuletum publici iuris fecit, quam tabellam Wunsch et Hoffmann in Rhein. Mus. 1900, 73 sqq. (cf. 85) egregie emendatam et explicatam iterum ediderunt. Hujus tabellae v. 5 talis exaratus est: *αι αι εγ ὧδ' ἔλκει Τέτραγος πνξυταιγαγαις*, quod postremum verbum mihi quidem videtur nomen Ἀκακάλλης, nymphae Creticae Minois filiam, continere. Filios nymphae, quos ab Apolline compressa pepererat, ipsa capella aluit — capellae vero hoc ipso amuleto a malis defenduntur. Etiam in pap. Paris. 2615 *Μινωίη κραταιή* extare videtur (v. Wunsch ad l.) quam et ipsam Acacallida neque Pasiphaen esse suspiceris. Tum in tabella Cretica v. 3 lego: *Ἡράκλεα πολίπορθον ἱατρὸν καλέω καὶ Νίκην*, sc. Hercules ἀλεξίκακος et καλλίνικος appellatur (Robert, Heldensage 645; Gruppe, Realenz. Add. 1013); ib. v. 20 legendum: *ὅς με καταχρίστω δηλήσεται*.

Ad Wünschii Seth. Fluchtaf. no. 3,24 <p>ectoris <je>cor<is>; no. 16,18 (cf. no. 49,55) *συνεργεῖν* mea quidem sententia Latinum verbum *conficere* graece reddit. Eiusdem auctoris Die laminae literatae des Trierer Amphitheaters (Bonn. Jahrb. fasc. 119) no. 31, v. 4 *dekigo* exaratum est quod sine dubio *dedico* intelligere debes.

40. Apud Wessely, Stud. zur Paläogr. und Papyr. XV nr. 250 (»Gebet bei der Nilschwelle«) — cf. Schnbart, Einführ. 179 — hunc in modum emendare velim: *ἅγιος ὁ θεὸς . . . γένος ἀνθρώπων μὴ θανατώσης μηδὲ πόλεις ἐρημώσης*.

41. Ad ea quae ad Philostrati Heroicum supra (»Varia« no. 30) conscripsi, p. 210 sq. edit. minoris Kayser, iam a H.

Dielesio, cujus mortem praematuram atque acerbam iam omnes literarum antiquarum studiosi dolemus, amice admonitus haec addere velim: opinione enim Dielesii memoria codicum *λίθοι οὖν ἐπικρέμανταί σφισιν* sana est, *λίθοι* idem quod germanice »Hypothekensteine« significare opinati. Quam viri doctissimi opinionem sic recto talo stare arbitror si consideraveris, solius iam esse fisci lanam purpuream conficere atque vendere; avaritia igitur inducti Thessali huic legi non paruerunt et iam, ut poenas solvere valeant lapidibusque in finibus fundorum positae liberentur, omnia quae possident vendere coguntur. Illa ratione Achilles »e mari« Thessalis mala atque incommoda omnis generis misit.

42. Soph. Ant. versus 576 sq. memoria codicum tales praebet:

Ισμ. δεδογμέν', ὥς ἔοικε, τήνδε κατθανεῖν.

Κρ. καὶ σοί γε κᾶμοί. μὴ τριβὰς ἔτ, ἀλλὰ νιν κομίζετ' εἴσω, δμῶες κ. τ. λ.

Solus Aug. B versum 576 choro tribuit. Scholium ad v. 577 ascriptum duplicem affert explicationem versuum conclamatorum: *οὐ μόνον ταύτῃ ὄρισται τὸ ἀποθανεῖν ἀλλὰ καὶ σοί· μηκέτι οὖν μοι τριβὰς ἐμβάλλετε· ἢ καὶ ἐμοὶ καὶ σοὶ δέδοκται μηκέτι διατρίβειν ἐν τοῖς λόγοις.* Apparet igitur secundum priorem scholii explicationem verbis *καὶ σοί γε* Ismenam appellari — Creontem igitur furibundum mortem Ismenae quoque destinare. Tum vero, quod non videntur adnervitisse editores qui talem explicationem amplectuntur, sequentia verba *κᾶμοί* Ismenae danda sunt quo fit ut talem in modum versus distribuendus sit:

Ισμ. δεδογμέν', ὥς ἔοικε, τήνδε κατθανεῖν;

Κρ. καὶ σοί γε . . . Ισμ. κᾶμοί; Κρ. μὴ τριβὰς ἔτ, ἀλλὰ νιν κ. τ. λ.

Si post v. 576 signo quaestionis sententia Ismenae concludatur, oratio recte procedit; nam Creon sententiam (*καὶ σοί γε*, sc. *ὄρισται ὁ θάνατος*, sec. schol.) ad finem non perducit, ab Ismena interpellatus valde laetata quod iam sociam se mortis esse futuram sorori expectat.

Etymologiserende Notitser. XIV.

Ved

E. Jessen.

»Aorist-Præsentia« opstilles (f. Ex. af Noreen), med væsentlig Ændring af Etymologi, for Verber som *holfa*, *horfa*, *koma*, *sofa*. Ved dem vil man altsaa nu helt tilbage til Urindoeuropæisk. Men man har ikke engang Brug for Urgermanisk. Islandsk er nok. De staa simpelthen for *hoelfa*, *hoerfa*, *koema*, *soefa*, som *Søon* af *Soeon*, *sofna* af *soefna*, *sá* af *soá*, *órir* af *várir*, Præt. Pl. *óru* af *váru*, &c. Videre vil man nu derivere fra Aorister *lúka*, *súpa*, svensk *buga*, og *strýkja*, *spýja*, uden saa meget som Spørmaalstegn, uden Bevis for, at *ú* behøver her at forholde sig anderledes end f. Ex. i *út*, *lút*, *strút*, norsk *Gút* (laant til Dansk med Forkortelse af Vocalen); item *skúta*, *rúta*, &c. Ligesaa behandles *vega*, som ubevist gjøres til Omdannelse af *víga*, med *víg* (Drab). — Lutter indbildte Præterito-Præsentia. Anderledes staa de virkelige, hvilke ere Perfect-Præsentia, gamle Perfecta, der nu tænkes som Nutider, f. Ex. *veed* = *foiða*, *vidi*, har seet; ligeledes *kan*, *skal*, *maa* &c. Noreen vil tilføie et nyt Slags, »die meisten« i Aflydsclassen *fara fór*, desuden *oraka*, *fata*, *frata*, beraabende sig paa de antrufne Former *drega*, *grefa*. Men heller ikke de have at ty tilbage til Urindoeuropæisk; de forstaaes ud af Islandsk selv som Overførelse af Vocalen i *grefr*, *dregr*, *dre-ginn*. Etymologi fra Aorister er helt ubeføiet, og til at undres meget over. Træffes ogsaa hos Torp og Falk (f. Ex. i Ficks etymol. Lexicon, B. 3, P. 408).

»betød«, moderne Barbarisme for *betydede*, findes neppe hos de gamle Grammatikere. Opkom vel for Løier, da *tød* er Præt. til det gamle *tyde* (*þjóta*); nu *tude*. Syv bruger *betydde*.

Bevilling, ucorrect Gjengivelse af *Bewilligung*; hører til *villig*, ikke directe til Verbet *ville*.

Bæst for *Beest*; har endnu paa Holbergs Tid ikke været københavnsk Udtale. Thi Høysgaard, der levede i København (ed. Bertelsen, P. 388), siger »*bæst* for *bést* er grovtlydende Jydsk«. At denne Jydskhed senere optoges i Almenudtale, kom vel af, at *æ* syntes at passe bedre til Hæsligt. Den rette Udtale er dog ikke uddød og bør ikke ignoreres i Lexica. Tydsk *Bestie* af *bēstia*. Nedertydsk ændrede Genus til Neutrum, hvilket ved Laan er gaaet ind i Høitydsk (*Beest*) og Dansk.

daalig (svensk *dålig*) gjelder aldeles urigtigt for slet Udtale af *daarlig* (svensk *dåraktig*). De ere to Ord af helt forskjellig Etymologi: *daarlig* af *Daare*, paa Daares Maade; *daalig* paa Vei til at *daane* eller *dø* (Rod *dan-*). Da man siger baade *daalig* og *daarlig*, have Lexica at opføre begge, hvilket maaske endnu kunde bidrage til at gjenoplive den legitime Betydningsforskjel, hvilket nutildags besværliggjøres ved, at de nu ofte passe begge ifølge begges Overgang til Betydning ringe, slet, f. Ex. om Fødevarer, Veir, Belysning, Klædningsstykker, &c. Nonsens som *daarligt* Veir, Syn &c. har vel sin Fremtid sikkert. Norsk har *daaleg* og *daarleg*, hvert med sin rette Betydning, og Gammelnorsk Neutrum *dá* Dvale.

- d d - i Præteritum af Stammer paa -d er oftest ældgamelt, bevares endnu i Norsk og Svensk, men ikke i Dansk, som nu bruger -te, -ede, f. Ex. *fødte, klædte, tydede*. De gamle Grammatikere bevarede -dde, Particip -d(d) ret vel, om end med nogle opkommende moderne Former. Kock har *traadde*, Pontoppidan (ed. Bertelsen 202 f): *nødde, fødde, klædde, klæd, glædde, raadde, traadde, lydde, tydde, lidde* (o: led). Syv: *betydde, fryddes, opfødde* (Part. Pl.), *fødde* (ligl.). Gerner: *Indføddis, fødde* (Part. Pl.). Høysgaard (ikke saa fattig paa Angivelser som de andre): *klædde, nødde, stridde, traadde, fødde*. Efter -d- gik det med -de som efter andre Consonanter: det veg efterhaanden for endnu gjeldende -te og -ede, dog ikke i *lagde, sagde, havde, gjorde, torde, burde, skulde, samt kunde*. Høysgaard har fler Moderniteter, end de foregaaende. Pontoppidan har allerede *fylde, »bekjendde vel bekjendte», styrede, sørgede*, men ellers Former som *hørde, rørde, førde, lydde, tydde, fulde* (o: fulgte), *spurde* (d. v. s. spurgte), *smurde*. Men *fuldte fuldt* (o: fulgt), *soeldte soldt* allerede hos Kock. Hos Syv (der har *krevede, værgede* ved Siden af *kravde, vaarde*) har jeg kun bemærket -te for ældre -de i *næfnte, tæfle* (Bertelsen I. 92). Sjelden hos Gerner: *tilsendtis; forvændte* (Part.) (hos Bertelsen III, P. 52, 53); *bekjendte* (Part.

262). Levninger af de gamle Former med *-d-* ere Adj. *lærd* (oprindelig Particip), og de to endnu forefaldende indeclinable Participia *fød*, *klæd* (item *nød?*), der nu udtales med spireret *-d*, i Følge med, at Fordobling *-dd* ikke skreves i Udlyd. — Lydefterligning *dd* efter Vocal opkom allerede før Reformationen, sparsommere i Dansk end i Svensk og Norsk, i Præterita som *flydde*, *bodde*, hvilke nu ere forsvundne i Dansk, ikke i Svensk og Norsk. De vare ikke eneraadende hos de gamle Grammatikere, der endog langt tiere have enkelt *d*, og ikke skrive Fordobling i Udlyd. Pontoppidan: *naadde*. Syv: *strødde* (I, 184). Gerner: har neppe dette *dd*. Høysgaard vel neppe heller; idetmindste opfører han det ikke i sin Liste over Verba. Grammatiske Former hos Holberg fortjene ikke at citeres, 1) fordi han ikke var dansk; 2) paa Grund af hans forkerte lingvistiske Raisonnements; 3) ifølge slet Correctur, neppe eller sjelden besørget af ham selv. Hans 'ortographiske Anmærkninger' have baade *same* og *samme*, hvoraf *same* er Holbergs Udtale, *samme* Sætterens. Dog kan Metrum tildels vise Udtalen. Particip *»kalden«*, *»saakalden«* er sikkert Holbergs eget. Sin Usikkerhed i indfødt Dansk viser han i 'Anmærkningerne': »Da jeg skulde . . . skrive Dansk, kunde jeg ikke hitte paa Ordene . . . Naar jeg f. Ex. ikke kunde hitte paa det Ord *iagttag*, skrev jeg *beobagte* . . . Naar jeg ikke kunde erindre *dens* eller *dets«* (danske Genitiver for ældre *des*, *dis*) skrev jeg *dessen«* (der, som han bemærker, var i Mode hos Contorister). *-dd-* efter Stamme paa Vocal veg tidligere end *-d-* efter Consonant. Høysgaard foretrækker *-ede* (*troede*, *flyede* &c.). I Dansk opkom ikke *dødde*, *skedde* som i Norge og Sverrig (*dödde* i svensk Dialect). De gamle Grammatikere ere enige om at opstille kun *døer døede døed*, Ntr. *døet*, *skeer skeede skeed -et*. I egen Praxis negligere de Forskjel mellem *-ed* og *-et*, men anerkjende den theoretisk: Pontoppidan (Bertelsen II, 274): naar jeg er bleven *døed*; naar jeg faar *døet*; (P. 214:) jeg er *døed*; de ere *døede*. Høysgaard: (jeg) blev *fæsted*; vi er blevne *fæstede*; haver, havde *fæstet* (IV, P. 347—48). *døde* i Præt., det instabile *-e-* uskrevet, fremkaldtes af Adj. *død*, hvormed man, allerede i hedensk Tid, behjælp sig, da det oprindelige Præteritum *do*, **daæn* gik af Brug (*do* findes dog endnu i ældste skrevet Dansk); man sagde da *warth død*, senere (som i Rimkrøniken) *blev død*. Det yngre Præt. *døede døed -et* lykkedes det kun lidet at komme i Brug. *døede* corrigeredes til *døde* for at se ud ligesom Adjectivet i Pluralis, efter andre »svage« Verbers Forbillede, der jo have Præt. Part.,

Formen med *-e*, udseende ligesom Præt. Indicativ; man ansaa nemlig urigtigt Adjectivet *død* for et Participium. *skeede skeed -et* lykkedes det derimod at holde sig længere i Brug, da lignende Anledning til Misforstaaelse ikke fandtes. Det helt moderne »*skete*« er en enestaaende barbarisk Udanskhed, ligesaa sprogstridig som *døte* vilde være. Det Falske er gjerne i Dansk, ved »Modersmaalsundervisnings« Hjælp, livskraftigere end det Rigtige.

døde omtalt i nærmeste Stykke ovf.

Dønning. Da *dønne*, der betegner Lyd (»hører du, det *dønner?*«), maa have haft sit Verbalsubstantiv, kan spørges, om *Dønning* i Betydning Hævelse, Svulmen nær Strand er at anse for directe Laan af nedertysk *doning* (*ö*), *duining*, *dining*, eller om det indfødte *Dønning* har indoptaget det fremmede Ords Betydning.

-e- instabilt, anerkjendes phonetisk correct af de gamle Grammatikere og øvrige Forfattere, idet de baade skrive og udelade det, baade lade det lyde og tie i Vers, og i Verba ens i Præsens og i Præteritum, ikke kjende til den plumpe Raskianske Modsætning mellem de to Tempora, lige saa pervers, somom man i Fransk vilde udelade *-e-* i *aimes aiment*, holde paa det i *aimerai*, eller bevare det i *bonne*, stryge det i *j'aime*. De gamle Poeter levere Mængde af Exempler paa *-e-* dannende udtalt Stavelse. »Jeg *tro-er* Phoebus primer«, men »Jeg *troer*, at Phoebus primer« (begge Steder hos Reenberg). »Jeg *tro-er* ingenlunde« (Wadskiær i Alexandrinere) (islandsk *trúir*). Jeg har i min Grammatik leveret lang Række af Exempler fra moderne Digttere; hos de gamle, ældre end Raskianismens Paavirkning, kunde Exempler ikke blive sparsommere. — Som Begynder maatte jeg jo raskianiseres endel, indsaa dog allerede Grimms Overlegenhed (især i islandsk og oldgermanisk Lydlære, hvori Rask storligen feilede), hvorpaa Rasks Prestige gradvis helt forsvandt for mig.

Ebbi (med Femininum *Ebba*); at erklære det for »Laan af tydsk *Ebbo*« er uforanlediget (cf. det før omtalte *Anti*, der ikke er Laan af tydsk *Otto*).

-en &c. i Præt. Participia. De gamle Grammatikere bevare alle Fælleskjøns *-ed*, *-d*, som i *elsked*, *fulgd*, Pluralis og bestemt Form *elskede*, *fulgde*, og, forstaaer sig, i »stærke«

Verber Genusforskjel *-en -et*, med Pluralis og bestemt Form *-ne*. Dog er deres egen Praxis mindre bestemt end deres theoretiske Forskrifter og Paradigmer (»Participia declineres aldeles som Adjectiver«). Kock (1660) opfører i sin Verbumliste stupide Neutrum som Hoved- eller Grundform, uden dermed at ville modvirke de andre Formers Anvendelse. Høysgaard opfører i sin Liste stærke Verber med Formen *-en*; og det kunde i Hast se ud, som om han vilde fortrænge Neutrum, da han tillige angiver, om *har* eller *er* skal anvendes til Hjelpeverbum, saa at der staaer f. Ex. *har baaren, bunden*. At det ikke er Meningen, men at han blot vilde angive to Ting paa en Gang, sees af, at han udtrykkeligt opfører f. Ex. *har faret, er faren*. Havde han naaet saadan skadelig Indflydelse som Rask og dennes Efterfølgere, er det vel muligt, at Skoleuvsænet havde faaet modsat Udseende til det nuværende, og at Form *-en* var bleven henimod eneraadende. Positiv Skade afstedkom de gamle Grammatikere ikke, men bevirkede heller ikke Stansning af opvoxende Unoder, og burde have i egen Praxis overholdt deres egne Lærdomme bedre. — I jyske Lov udelades meget ofte det ubetonedes Slutnings-*e* ifølge jydsk Udtale, og det ikke blot for at undgaa Hiatus (hvor det efter Aarhundreders Brug nu er gaaet af Mode og treffes meget sjelden: »da svinder Heimdal selv som Farv' i Natten«). Pluralis- og Bestemthedsformer blive altsaa i jyske Lov ofte ukjendelige. Dette har bredt sig noget til de to sjællandske Love, altsaa ved Skrivere fra jyske Klosterskoler. Hertil kommer den i hele den gamle Literatur almindelige nordentlige Brug af *d, t, dh, th*, hvorved især Neutrumformer miste deres Tydelighed for Øiet. Stærke Verbers Genusforskjel mellem *-æn* og *-æt* (*-in* og *-it*) overholdes i Lovene; ganske sjeldne Afvigelser (»thet ther i logen ær skriuæn«) turde komme af uordentlig Redaction og Skrivning; Skrivers kan glemme Subject, før han naaer til Prædicat. — Rask har ikke mere Participia paa *-ed* og *-d*, hvorved fremkommer den Besynderlighed, at f. Ex. i *elsket elskede -de* seer ud som svækket af *-te*. Da han endnu har Indicativ *kvalde, solgde, spurgde*, burde han have sagt, hvad han vil have i Particips Pluralis og definit Form (om *-ded* der skal taales). Skade anrettede Rask, og Efterfølgere, ved sin ubegribelige antietytologiske Caprice, ligesom gamle Kock, at opstille Adjectivers og Particips Neutrum som Grundform, og i stærke Verber at ignorere Fælleskjen paa *-en*. Det førte tilsidst til, at der saa godt som ikke er til at finde hos visse »nordiske« Philologer og »folkelige«

Aviser, der tillige udelukke Pluralis, anden Form end paa *-t*: »Flygtningene blev paagrebet; Damerne var imponeret; 70 Officerer er flygtet«; »Vore Kyllinger er naaet den Udvikling«; det er demokratisk Lingvistik. Naar i almindelig Tale *-en* og *-et* af Mange tit forbyttes, kunne de ikke generes ved stadig rigtig Anvendelse, hvilken de ikke vilde mærke. — Holberg omtaler maaske ikke gamle Grammatikere, men roste og præmierede Wadskiærs Sprog (og »artige Paafund«), og kunde have præmieret hans Versification, saa langt overgaaende Holbergs. Gamle Grammatikere rose især Sproget i gamle clericale Stæder, Roskilde, Odense, og sætte Roskildesprog over Københavnsk (Høysgaard, hos Bertelsen IV 368—69). — Af endnu ældre Poeter overgaaer Lyschan-der (ialtfald i 'Grønlands Chronica') alle andre, og burde optrykkes i billig og diplomatisk aldeles nøiagtig Udgave. I catholsk Tid maa Michaels Sprog roses (Syv hos Bertelsen III 221).

I 19de Aarhundrede er det især clericale Forfattere, som Mynster, Martensen, S. Kierkegaard, der befindes upaavirkede af den opvoxende Pseudonordiskhed.

er, var som Hjelpeverbum har hos de gamle Grammatikere endnu ikke begyndt at trænge sig ind i activisk eller endog transitiv Anvendelse (Pontop. hos Bertelsen P. 197: *haver løbet, er løben*). De tilstede endog *har, havde* i reneste inactiv Betydning: »havde Mennesket ikke faldet« (Syv hos Bertelsen IV 437). Sætninger som nuværende Avissprogs »Nu da vore Kyllinger er naaet den Udvikling . . .«; »han er begyndt at arbeide«, »er begyndt sit Arbeide«, »ophørt med sin Virksomhed«, »er endt med dette Arbeide«; »Klokken er slaaet 12«; »efter at den er ophørt at tage Føde til sig«; høre ikke hjemme hos de Gamle. — Som Hjelpeverb, og ellers, bruge de Gamle *være* (og andre Verber) ved ubetonet *der* correct i Pluralis ved pluralt Subject (Syv: »der ere gjorde Franske Grammatiker«). Den forkerte Skoleanalyse at antage Adverbiet for »indledende Subject« kom først senere op.

-es i Genitiver som *Hanses, Jenses, Huses* &c. fordres enstemmigt af gamle Grammatikere, og vrimler i Literatur til nu. Saadant som 'her er *Hans* Bog, hvor er *Jens*' hidrører fra Rasks og Efterfølgeres antidanske keitede Islandiseringen. Tilsat Apostroph bekjender Endelsens Uundværlighed.

fiørd, iørdh, omtalte i No. XIII, P. 119—20. Jeg undgaaer ikke at ansees for dreven for vidt af Mistillid til gammel

Stavning. *flørdh*, *iørdh*, *giørth* ere gamle Former, maaske endog ældre end *fiordh*, *iordh*, *giordh*, maaske den oprindelige Omlydsform. Cf. *Kiortel*, *Skiorte*, af ældre *Kyrtel*, *Skyrte*.

gide. De Gamle anerkjende udtrykkelig kun Construction med Particip (jeg gider ikke *gaaet*, ikke *giort* det), etymologisk rigtigt: *gide* ∴ *faae*, engelsk *get* (*forget*, tysk *ver-gessen* altsaa egentlig blive af med). Construction med Infinitiv (gider ikke gjøre det) er senere, selv om muligvis allerede hørt dengang.

- *g* - i Præs. *vælge*, *sælge*, *spørge*, *dølge* skrive de gamle Grammatikere, som den øvrige Literatur; om man udtalte det som *g*, eller endnu som *i*, sees ikke af Stavningen. Det falske *g* i Præt. *valgte* &c., og i *Valg*, *Salg*, kjendtes ikke, men beskyttedes af Rask (Gram. P. 31). Kun mod rigtige Ting reiste hans Islandiseren sig.

» *kigge* «. Denne Sprogfeil kjende de Gamle endnu ikke, men kun de to Former *kikke* og *kige*. *kk* og *g* kunne vexe (*vække*: *vaagen*). *kk* hører ikke sammen med *gg*. Forsøget *tægge* er falskt (*tække*: *Tag*).

luxurios bør naturligvis udtales latinsk i 4de Stavelse som i de tre første. Nuværende Fransk giver ingen Anledning til Andet.

- *n* - i Fordobling i Participformer *rundne*, *fundne*, omtalt i No. XII, P. 83, hvortil endnu maa føies *standne* (*op*-, *over*-, *ud*-, *be-standne*), er at forbinde med den i No. XIII, P. 115 omtalte Consonantforlængelse i Ord som *samle*, *Almagt*, *vidne*, &c., hvilket sees ved at sammenholde *rundne* &c. især med *sungne*, *toungne*, *stungne*, *gangne*, *faldne*, *komne*; i dem alle giver -*n*- Overlængde sammen med den forudgaaende Consonantforlængelse. Ingen Forlængelse f. Ex. i *drukne*, *trukne*, *sunkne*, *frosne*, *slupne*, *trufne*. Heller ikke ved Stødtone, f. Ex.: *forbundne*, *forkomne*, *forgangne*. Lang Vocal holder sig ellers, som i *baarne*, *dragne*, *grave*, *stjaalne*, *svorne*.

» *skete* « omtalt ovf. i Stykke -*dd* -.

Sten (som *Træ*) kan bruges collectivt, men kan ikke uden Pluralendelse construeres pluralt. Exempler som »*disse Ligsten*«,

»endel skaanske Sten« (o: Runestene), »alle bevarede Runesten«, »har . . . paa hans Gravsted ladet reise to Sten« ere nordisk Philologdansk. Kunne maaske i Lexicon ventes citerede som Beviser for, at *Sten* ingen Pluralisendelse behøver.

»vigte« finder jeg i Lexicon for Alvor opført med Betydning »gjøre sig rigtig«. Det er Skolepigesprog. Ammestuesprog savnes endnu i Lexica.

v - udtalt som f- angiver Pontoppidan (Brtl. P. 83) i *Voget*, *Fioler*, og »vulgo« *Valentin*, *Venedig* (*fixere* deriverer han fra *veære*). Syv skriver *Fiol* (Brtl. III 166). Lexica med Udtale maa nutildags opgive dobbelt Lyd ved *Fiol*, *Fiolin*.

I Lexicon, der optager græske Ord, maa eftersees, om laant er lige fra Græsk, eller, som i hele Vesteuropa almindeligt, gennem Latin, hvormed følger latiniseret Udtale, Accent, Stavning, Declination. Nogle her i Landet ville delatinisere, regræcisere, men nøies villigt til, med extrem Beskedenhed, at rette c til k (og maaske -us til -os). Først og fremmest have de at rette Accenten, f. Ex. til *Christòs*, *Socràtes*, *Aristotèles*, *Euripides*, *Periclès*, *Themistoclès*, *Heraclês*, *Hermès*, *Telèmachos*, *Diònysos*, *Thermopylæ*, *Telamòn*, *Poseidòn*, *Dàctylos*, *Thèatron*, *Aithér*, *Tragodia*, *Comodia* (men svensk *tragedí*, *komedí* er fra Fransk). k eller c er tildels saa ligegyldigt for Vesteuropæere. Ogsaa andre Regræciseringer kunne i Ro vente paa Hovedsagens Rettelse.

Anmeldelser.

Jarl Charpentier, Die verbalen *r*-Endungen der indogermanischen Sprachen (Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala, 18, 4). Uppsala 1917. 120 sider.

Det latinske deponens og passiv med sine ejendommelige *r*-endelser er en av de hårdeste nødder, som den sammenlignende sprogvidenskab har haft at knække. Man har søgt problemets løsning ad to veje: dels ved at antage *-r* for et tilføjet enklitisk element, dels ved at gå ud fra nedarvede böjningsendelser med *r*, som da i latin måtte have gennemløbet en ejendommelig udvikling. Spesielt latinsk er spørgsmålet imidlertid ikke; man har forlængst været opmærksom på, at de andre italiske sprog og keltisk har tilsvarende former, som på flere måder kompliserer problemet. Bl. a. er passiv og deponens ikke identiske i keltisk.

Bopp forklarede *-r* som et suffigeret refleksivt pronomen uden at have øje for de vanskeligheder, som for en senere tid måtte blive en alvorlig anstødssten: en overgang fra *s* til *r* kendes der intet andet eksempel på hverken i oskisk eller i de keltiske sprog, og ikke alle *r*-formerne kan analyseres med samme lethed som det latinske *sequitur*; der gives både i italisk og keltisk visse former, i hvilke man foran *-r* ikke kan opdage noget spor av en personendelse: umbr. *ferar* 'feratur', irsk *berir*, *-berar* 'fertur', imperativ *berar* 'skal bæres'.

Trods disse vanskeligheder har jeg, først i en avhandling i KZ XL (1905), senere i min keltiske grammatik (1913), søgt at hævde, at Bopps forklaring alligevel er den rigtige. En hel række morfologiske og syntaktiske grunde, især hentede fra keltisk, synes nemlig at tyde på, at *-r* virkelig er et suffigeret element og nærmere bestemt et refleksivt pronomen. Hvad den lydlige forklaring angår, gjorde jeg opmærksom på »die auf Schritt und Tritt zu beobachtende und für das ganze Wesen der lautlichen Entwicklung der Sprache charakteristische Tatsache, dass die im Wortinnern waltenden Lautgesetze nicht mit den Lautgesetzen des Sandhi identisch sind«. Der er ingen fælles-italisk-keltiske eksempler på en overgang fra *s* til *r* i ordets indre; men derav følger ikke, at en sådan overgang ikke har kunnet finde sted i sandhi. Umbr.

ferar tænkte jeg mig opstået av **bherād se*, irsk *berir* forklarede jeg av **bhered se*, idet jeg gik ud fra, at den indoeuropæiske sekundærendelse *-t*, der i de italiske sprog bevislig er blevet til *-d*, havde haft samme skæbne i keltisk (**bhered* altså av **bheret*, sml. osk. *fakiiad* 'faciat' o. s. v.).

Det er meget lidet vel overlagt og kun vidnesbyrd om egen mangelfuld lydhistorisk forståelse, når Charpentier s. 16 i den bog, hvis titel står ovenover disse linjer, om dette uangribelige ræsonnemang udtaler, at det betegner »einen Rückschritt von der jetzigen lautgeschichtlichen Betrachtungsweise«. ¹ Og selv om Charpentier følte sig nok så overbevist om, at han ved dette slag i bordet tog livet av mine lydformler, burde han ikke derfor have forsømt den pligt at forsøge at bortforklare hele den lange række av morfologiske og syntaktiske træk, der indenfor *r*-systemerne tyder på suffigering av et enklitisk element. Kun hvis dette lykkedes, kunde han være sikker på, at suffigerings-teorien ikke opstod påny i en eller anden modifieret skikkelse. Men i den henseende har Charpentier intetsomhelst gjort.

Charpentiers angreb er altså mislykket. Men derfor kan det naturligvis godt tænkes, at Bopp og jeg har uret. Problemet har ikke blot en lydlig og en morfologisk-syntaktisk side, men også en side, der vender mod teorierne om de forskellige indoeuropæiske folks indbyrdes slægtskabsforhold. Da jeg skrev derom, syntes der ikke fra denne side at true nogen fare; der er utvivlsomt et specielt slægtskab mellem italisk og keltisk. Men som forholdene nu ligger, kan der være grund til at opkaste det spørgsmål, om min teori i sin hidtidige form ikke vilde forudsætte et specielt slægtskab mellem forskellige indoeuropæiske folk, der i virkeligheden ikke kan antages at have haft nogen særlig udvikling tilfælles. Sagen er, at det efterhånden har vist sig, at de deponensiale og passive *r*-endelser har haft en langt større geografisk udbredelse, end man tidligere havde anet. Den første overraskelse var påvisningen av *r*-former i det mærkelige indoeuropæiske sprog tokharisk, som har været talt i egnene omkring Kuča og Karašar i Kinesisk-Turkestan til henimod slutningen av det første årtusende av vor tidsregning. Men dette sprog viser så tydelige tilknytningspunkter netop til de vestligste indoeuropæiske sprog, at vi ikke kan forklare dets geografiske position uden antagelse av vandrin-

¹ Charpentier mener i det hele taget (s. 15), at jeg har begået en række frygteligheder, som ganske strider mod nutidig sprogvidenskabelig metode. Forskellige omstændigheder gör imidlertid, at jeg ikke er utrøstelig over denne dom. Et lille brudstykke av listen over mine forbrydelser meddeles av Charpentier s. 106, og det viser sig da bl. a., at en av disse består i, at jeg har talt om »präidg. Vokalschwund«. Hvis dette går over Charpentiers forstand, er det virkelig værst for ham selv. Hr. Charpentier burde endnu en gang overveje, om han med hensyn til sprogvidenskabelig teori står på den nutidige erkendelses tinde. Om hans praksis bliver der tale i det følgende.

ger; man kunde derfor let beslutte sig til at anerkende det som tidligere deltager i det fjærne forhistoriske italisk-keltiske fællesskab, og i så fald gav de tokhariske *r*-endelser ikke anledning til nye bekymringer. Langt mere sjenerende var det, at W. M. Calder i 1911 og J. Fraser i 1913 mente at finde mediale *r*-endelser i phrygisk. Man har faktisk i de phrygiske indskrifter ved siden av hinanden i omtrent samme betydning verbalformerne *aððakετ*, *aððakετορ* (etymologisk at sammenstille med lat. *afficiō*) og *αββερεται*, *αββερετο* (etymologisk til lat. *afferō*), og tydingen av *aððakετορ* som en medial form ligger altså snublende nær. Den største overraskelse kom dog i 1916, da Hrozný på grundlag av Bogazköj-fundene hævdede tilstedeværelsen av mediale eller passive *r*-former i hittitisk (f. ex. 3. sing. *ki-it-ta-ri* 'lægges', sml. gr. *κείται*, 3. plur. *ki-ja-an-ta-ri*, sml. gr. *κείνται*). Kan Bopps teori i min udformning bringes i anvendelse på dette nye materiale? Har italisk-keltisk nogensinde været nabo til hittitisk (om hvis slægtskabsforhold vi endnu langt fra har fuld klarhed) og til phrygisk (som utvivlsomt med stærke bånd er knyttet til de østlige indoeuropæiske sprog), således at disse sprog (og tokharisk) kunde få en dialektisk særudvikling tilfælles? Eller tvinges vi til at lægge det enklitiske element *r* tilbage til selve grundsproget, bl. a. som en fakultativ tilføjelse til medialformerne, der ved et rent tilfælde har holdt sig på vidt adskilte punkter av det indoeuropæiske område? Spørgsmålet er uavvendeligt, men tiden er ikke inde til at drøfte det tilbunds, så længe studiet av hittitisk er så lidet fremskredet. — Mærkeligt nok véd Charpentier i sit i 1917 udkomne skrift absolut intet hverken om de phrygiske eller om de hittitiske *r*-former.

I modsætning til Bopps analyse av de deponensiale og passive *r*-former står den lære, at alle disse former er opstået ved krydsning av de sædvanlige personendelser med visse nedarvede endelser uden anden konsonant end et *r*. Man har først og fremmest søgt tilknytning til de *r*-endelser, som i indisk og iranisk optræder i 3. plur. (aktiv og medium) i visse tempora, og som ganske særligt synes at høre hjemme i perfektum (sansk. *vid-úr* 'de ved', sml. lat. *venēre* 'de kom', *scrip-s-ēre* 'de skrev', tokhar. *weñāre* 'de sagde', *sāk-š-āre* 'de sagde'; man kan også minde om hittitisk *pa-a-ir* 'de drog', 3. plur. til *pa-a-un* 'jeg drog').

Denne teori hævdedes 1887 av Windisch i Abhandl. d. phil.-hist. Cl. d. königl. sächs. Ges. d. Wiss. X 447—512 (han havde antydnet sin anskuelse allerede 1875). Men Windisch har slet intet gjort for at forklare betydningsudviklingen. Havde de indisk-iraniske *r*-endelser for 3. plur. været specielt mediale, kunde man jo nok tilnød have tænkt sig, at *r* fra 3. plur. kunde trænge ind i de andre personer og ende med at blive et almindeligt kendetegn for medium, ikke blot for 3. plur. medium. Men de indisk-iraniske

r-endelser er ikke specielt mediale; tværtimod står deres ælde langt mere fast for aktiv end for medium, idet de mediale *r*-endelser i stor udstrækning synes at være nydannelser. Windisch's fremgangsmåde overfor denne vanskelighed er den for ham så yderst karakteristiske: at væve frem og tilbage. S. 456 finder han, at det vilde være rart, om man kunde se bort fra det aktive *r*, »aber gänzlich los würden wir die Activformen mit *r* doch nicht« (ordet *gänzlich* er godt; Windisch har overhovedet slet ikke rokket ved aktivformerne). Alligevel betragter han s. 466 *r* som medialt, men »es wäre nicht undenkbar«, at det ikke var medialt. En yderligere vanskelighed, som Windisch angriber med samme slags våben, er den, at de italisk-keltiske former, der mest ligner de indisk-iraniske pluralformer, er singulariske (umbr. *ferar*, irsk *berir*). Det hele er altså værdiløst.

Av en ganske anden art er en avhandling av Zimmer i KZ XXX (ligeledes skreven 1887, men tidligere end Windisch's). Den er ligeså klar og fastbygget som Windisch's er svævende og ubestemt. Zimmer går ud fra det forhold, at passiv i keltisk i et vist omfang konstrueres med akkusativ, og at det i de moderne sprog tildels opfattes som en »man«-form (de indfødte bretonske grammatikere oversætter f. eks. *karer* med 'on aime' og kalder det »verbe impersonnel«, medens de anvender betegnelsen »passif« om en omskrivning i lighed med fransk *il est aimé*). Støttet hertil identificerer han den keltiske 3. sing. passiv med den indisk-iraniske 3. plur. aktiv; irsk *berir* var altså efter hans mening oprindelig 'de bærer', men blev indskrænket til at betyde 'man bærer'. Så vidt er teorien meget bestikkende; men den kan ikke gennemføres uden ved hjælp av metoden »hug en hæl og klip en tå«. Til det, som Zimmer på en eller anden måde må klippe bort, fordi det ikke forklares av hans teori, hører: det forhold, at det keltiske passiv foruden akkusativkonstruktionen (der altid bruges for 1. og 2. person) også kender en nominativkonstruktion (i oldirsk regelmæssig i 3. person) og har haft en 3. plur. (oldirsk *bertir*, *-bertar* 'feruntur'; opgivet i nyirsk og britannisk); fremdeles det irske deponens, som flekteres gennem alle personer (*midir*, *-midethar*, *-midemmar*, *-midetar* 'jeg, han, vi, de dömmes', sml. lat. *medeor* o. s. v.).

Som et tredje forsøg, der endnu delvis bevæger sig indenfor den samme ramme, kan man nævne Thurneysens avhandling i KZ XXXVII 92—111 (1900). Denne avhandling havde sin store betydning ved de mange fine enkeltiagttagelser; men helhedsforklaringen, der forevrigt kun er antydning, er utilfredsstillende. I modsætning til sine forgængere skiller Thurneysen fuldstændig passiv fra deponens. Det er i passiv, at vi i keltisk og oskisk-umbrisk fra først av har haft former for 3. sing. uden synlig personendelse foran *-r*. Disse former skal ifølge Thurneysen være udgået fra infinitiver på *-r*, som blev brugt opfordrende (irsk *berar* 'han skal bæres')

og efterhånden indordnedes således i böjningssystemet, at de ved siden av sig fremkaldte en pluralisform med personendelse foran *-r* (irsk *bertar* 'de skal bæres') og derefter også en indikativ, en konjunktiv, et futurum på *-r*. Hertil er at sige, at selv om det ikke er nogen sjælden ting, at en infinitiv bliver brugt imperativisk, er det dog meget påfaldende, at en sådan infinitiv netop skulde have fået betydning av 3. sing. passiv og have indført den i forvejen ukendte kategori passiv i sproget. Med hensyn til deponens vandrer Thurneysen et lille stykke vej hånd i hånd med Windisch, idet han går ud fra de indisk-iraniske *r*-endelser for 3. plur., men uden at forklare, hvorfor disse endelser skulde have gjort større lykke i medium end i aktiv. Men han vandrer ikke vejen til ende; han lader vel 3. sing. blive smittet av 3. plur. (lat. *sequitur* skal altså være dannet efter *sequuntur*; hvori to forskellige endelser for 3. plur. skal være kontaminerede); men han gör holdt ved første person; *sequor* vil han ikke forklare ved smitte fra *sequuntur* og *sequitur*, men spørger, om det ikke ligefrem kunde være en nedarvet Form for 1. sing. medium, som derefter havde smittet 1. plur. (*sequimur*). Dette er et i og for sig meget prisværdigt første skridt til en emansipasjon fra Windisch's teori; men at en endelse *-ōr* for 1. sing. medium skulde kunne passe sammen med de fra græsk og indisk bekendte medialendelser, er det ikke lykkedes Thurneysen at gøre sandsynligt. En personendelse for første person med *r* som karakteristisk konsonant svæver i luften.

I den bog, som her skal anmeldes, opstiller Charpentier den teori, at man i grundsproget ved siden av medialendelserne 3. sing. **-tai*, **-to*, 3. plur. **-ntai*, **-nto* har haft en ligeledes medial endelse, som kun indeholdt konsonanten *r*; denne *r*-endelse gjaldt for 3. sing., muligvis dog også for 3. plur. (s. 86, s. 84). Ved kombinasjon av *r*-endelserne med de sædvanlige personendelser opstod de historiske *r*-systemer.

Denne teori har en stor svaghed tilfælles med alle böjningskontaminasjons-teorierne: i langt højere grad end suffigeringsteorien bringes de i fare ved de nyeste opdagelser (*r*-endelserne i phrygisk og hittitisk). Iøvrigt har den mest tilfælles med Windisch's teori. Den har så meget tilfælles med den, at jeg virkelig ikke véd, hvori forskellen skal bestå. Ved første øjekast kunde man måske tro at finde originaliteten i den stærke betoning av, at den forudsatte indoeuropæiske *r*-endelse var medial. Man kunde heri, ligesom i Thurneysens tydning av 1. sing. *sequor*, se begyndelsen til en forståelse av, at *r* fra først av må have tjent netop samme formål, som det tjener i de historiske deponens- og passiv-systemer (en forståelse, som iøvrigt med logisk nødvendighed måtte blive det første skridt bort fra böjningskontaminasjons-teorierne over imod suffigeringshypotesen). Men i virkeligheden er det kun hos

Thurneysen, ikke hos Charpentier, at en sådan forståelse dæmrer og har ført til en delvis emansipasjon fra den ulyksalige sammenkobling av det genusbestemmende *r* i deponens og passiv med det personbestemmende, men genus-indifferente *r* i 3. plur. perf. Charpentier vader fuldstændig i det Windisch'ske morads. Med den mangel på respekt for syntaktiske kendsgerninger, som er en hovedskavank ved hele bogen, bygger han sine morfologiske slutninger ligeså meget på det indisk-iraniske materiale som på det italisk-keltiske («metoden» minder i allerhøjeste grad om Windisch; ligesom Windisch véd Charpentier meget godt — s. 31 —, at det indisk-iraniske *r* ikke har noget med verbets genus at gøre, men undser sig dog ikke for den tilsnigelse — s. 56 — at betegne det som medialt).

Det nye hos Charpentier i sammenligning med Windisch skal vel da nærmest bestå i, at han, om end ret ubestemt, betegner den antagne indoeuropæiske mediale *r*-form som singularisk, medens Windisch (s. 476), ligeledes ret ubestemt, betegner den som pluralisk. Forskellen er minimal, da både Windisch og Charpentier er meget villige til at bære kappen på begge skuldre. Grunden til, at Charpentier hælder mere til singularis end Windisch, ligger vel idetmindste tildels deri, at han har udvidet Windisch's sammenligningsmateriale ved at inddrage armenisk i undersøgelsen og derved ment at få et vidne mere i samme retning som de italisk-keltiske singularformer (umbr. *ferar*, irsk *berir* o. s. v.). Men denne inddragelse av armenisk er i virkeligheden en urimelighed. Det er rigtigt nok, at der i den armeniske konjugasjon optræder *r*-endelser (*r* er jo i det hele taget ikke belagt hverken med tabu eller med patent; selv heroppe i det høje nord har vi jo fået lov til at gøre brug av denne konsonant i vor smule konjugasjon). Men de armeniske *r*-endelser har en funksjon, som er helt forskellig fra både de indisk-iraniske og de italisk-keltiske endelsers funksjon. *-r* optræder i armenisk 1°) som et tegn for 2. sing. i de verbalformer, der i indoeuropæisk ikke havde primærendelse: *berer* 'du bar', *mi berer* 'bær ikke'¹; 2°) i 3. sing. *ēr* 'var' og i 3. sing. av det armeniske imperfektum, der overhovedet i sin bøjning fuldstændig har rettet sig efter verbet 'at være'. Det er med urette, at Charpentier s. 117 betegner nogle av imperfektumsformerne som mediale. Der findes intet medium i armenisk, men derimod et tilløb til passiv, idet visse intransitive verber fungerer

¹ Efter dette *-r* i 2. sing. er et udlydende *u* bortfaldet; dette fremgår av, at der ved siden av 2. sing. på *-r* i visse tilfælde eksisterer former for 2. plur. på *-ru-k'*, der, som Charpentier s. 114 selv bemærker, er dannede med pluralisendelsen *k'*. Endelsen var altså oprindelig **-ru*; og hvad enten Charpentier vil tro eller ikke vil tro, at dette **-ru* ved den armeniske overgang fra *δ* til *r* er opstået av *du* 'du' (plur. *duk'* 'I'; sml. KZ XXXVIII 231—234), burde han altså under alle omstændigheder have avholdt sig fra at ansætte grundformer på **-rai* (s. 118).

passivt. *r*-formerne er imidlertid fælles for transitive og intransitive verber, så at man ikke ad den vej kan bygge nogen syntaktisk bro over til de italisk-keltiske passivsystemer (tilmed er det rimeligvis *ēr* og ikke imperfekterne, hverken de transitive eller de intransitive, som er det oprindelige hjemsted for *-r*). Der er altså ingensomhelst berettigelse til at benytte de armeniske *r*-former som grundlag for slutninger om de medial-passive *r*-endelsers oprindelige beskaffenhed, og Charpentier har ikke krav på nogen påskønnelse for sit armeniske tillæg til de Windisch'ske teorier.

Men det var jo muligt, at Charpentier bedre end Windisch havde forstået at udnytte det italisk-keltiske materiale, og at han derved havde givet hypotesen om en indoeuropæisk medial *r*-form en fastere støtte, end Windisch havde formået. Dette kan jeg dog ikke indrømme. Charpentier er kun nået til sin indoeuropæiske mediale *r*-form for 3. sing. (eller plur.) ved — stadig i overensstemmelse med Windisch — at gå meget let hen over forskellen mellem deponens og passiv. De italisk-keltiske former på *-r* uden foregående personendelse har, at dømme efter umbr. *ferar*, irsk *berir* o. s. v., ikke været mediale, men passive. Dette kan ikke tilsløres ved Charpentiers beråbelse på osk. *loufir* 'eller' og irsk *-fitir* 'han ved', cymr. *gwyr*. *loufir* anses almindeligt og formodentlig med rette for at være en verbalform, som hører til lat. *lubet*, *libet*, *libitum est*; Charpentier påstår gentagne gange, at det var en deponent verbalform (dette er et af Charpentiers absolut originale bidrag til drøftelsen); men det er klart, at det mindst ligeså godt kan forstås som passiv; og den stivnede form bør under alle omstændigheder bedømmes efter de levende oskiske former. Hvad irsk *-fitir* og cymr. *gwyr* angår, skal jeg først anholde Charpentiers bemærkning s. 90, at han med hensyn til den lydlige forklaring ikke har noget at føje til, hvad Thurneysen (KZ XXXVII 96; i året 1900!) har sagt derom.¹ Der er i virkeligheden nutildags ikke nogen tvivl om bedømmelsen af det lydlige forhold; den irske form er identisk med den cymriske; begge forudsætter en grundform begyndende med **widr*. Herav følger atter, at det kan betragtes som fuldstændig sikkert, at vi her har at gøre med en form, som hører til det gamle perfektum sanskr. *vēda*, gr. *oīda*, oldn. *veit*. Allerede derved står irsk *-fitir*, cymr. *gwyr* i et andet plan end de præsentiske former som irsk *berir* o. s. v. og kan ikke bruges som målestok for dem; de vedbliver med deres passive betydning at protestere mod Charpentiers konstruktion af en indoeuropæisk medial *r*-form.²

¹ Aldeles overflødigt var det at overtage Thurneysens urigtige udtaleangivelse ved *gwyr*; sirkumfleksen skal stå over *w*, ikke over *y*.

² Den nærmere bestemmelse af *-fitir*, *gwyr* er i denne sammenhæng ligegyldig; efter min mening, som jeg har begrundet i min keltiske grammatik II 406, er det en oprindelig pluralform kelt. **widri* af **widr* = sanskr. *vidúr*. (Anderledes Wackernagel IF 39, 220 ff.).

Også med hensyn til den nærmere udformning af kontaminationshypotesen følger Charpentier ret nøje Windisch. De irske endelser i det usammensatte *sechithir* 'han følger', *sechitir* 'de følger' og det sammensatte *-sechethar* 'han følger', *-sechetar* 'de følger' forklarer Charpentier s. 88 ved hjælp av grundformer som 3. sing. **seque-trai*, 3. plur. **sequo-ntrai* og 3. sing. **seque-trō*, 3. plur. **sequo-ntrō*. Denne forklaring beror ganske simpelt på Windisch s. 477, s. 480 og s. 483. Den vokal, som Windisch ansatte mellem *t* og *r*, måtte jo nemlig nutildags av sig selv forsvinde ved den simpleste iagttagelse av lydlovene eller ved hjælp av Thurneysens (og håndbøgernes) pegepind. Det eneste nye er det lange *-ō*, som Charpentier regner med, og som han ovenikøbet (både s. 88 og s. 24) giver Thurneysen ansvaret for. Hos Thurneysen (KZ XXXVII 95) står det naturligvis ikke, og det kunde overhovedet ikke stå hos nogen keltisk-kyndig forsker, da det strider mod velbekendte lydlove. Man kan heller ikke sige, at Charpentier har ydet noget nyt til støtte for anskuelsen om **-trai* og **-tro* som den oprindelige keltiske endelse henholdsvis i de usammensatte og i de sammensatte verber. Han har ikke gjort det virkelig forståeligt, at de velbekendte mediale endelser **-tai* (primærendelse) og **-to* (sekundærendelse) ved kontaminasjon med *r*-endelsen kunde blive til **-trai* og **-tro*; »infigering« (s. 90) er et fælt udtryk i denne sammenhæng. Heller ikke har han gjort det sandsynligt, at forskellen mellem de irske usammensatte og de irske sammensatte verbers endelser skulde bero på den indoeuropæiske forskel mellem primære og sekundære personendelser. Hvor megen uklarhed der end kan være med hensyn til fordelingen av de to sæt endelser i indoeuropæisk, tyder dog alt, hvad vi véd, på, at den stod i betydningens tjeneste. Vi har derfor ikke lov til at slå en stor streg over betydningen for med Charpentier at antage, at fordelingen avhang av eller i keltisk kunde komme til at avhænge av ordets længde. Og hvad det irske system av simpleks- og kompositalendelser angår, så stemmer det formelt slet ikke med det gamle system av primær- og sekundærendelser. Charpentier ofrer et helt afsnit (s. 102—113) på at påvise en sådan overensstemmelse; men han fremfører heri absolut intetsomhelst nyt; han gentager kun alle de gamle vildfarelser, forklarer mod lydlovene irsk 2. sing. *-bir* av **bheres*, opfører i 1. plur. **mos* som sekundærendelse o. s. v. (Den rigtige forklaring, at forskellen på de usammensatte og de sammensatte verbers endelser beror på, at simpleksformerne har været udsat for en sammensmeltning med pronominer, som kompositalformerne var beskyttede imod, har allerede Stokes fremsat, *Beiträge zur vergl. sprachf.* VI 462 og 466; derimod er det Windisch, samme tidskrift VIII 450, der er ophavsmand til den umulige primær- og sekundærteori, som vi har måttet plages med

i en lang årrække, og som Charpentier gerne fremdeles vilde plage os med).

Det er altså tvivlsomt, om der kan siges at være noget-somhelst nyt i Charpentiers teori om de italisk-keltiske deponens- og passivsystemer, og i hans bevisførelse er der ikke andet nyt end så tvivlsomme ting som henvisningen til armenisk og påstanden om osk. *loufir* som medialform (egentlig er det endda kun denne sidste påstand, som er absolut ny). Man kan vanskeligt væрге sig mod en vis forundring over, at han har anset det for nødvendigt at skrive en hel bog i den anledning. En bog er det iøvrigt kun blevet ved, at Charpentier har tilføjet en indledning på 56 sider, hvori han dels giver et referat av de foregående forskeres anskuelser, dels fremfører det materiale fra de forskellige sprogklasser, hvorpå der skal bygges. Referatet er dog meget lidet tilfredsstillende. Charpentiers hovedfejl, at han ikke tager tilbørligt hensyn til de syntaktiske forhold, øver sin indflydelse allerede her og har sin store del av skylden for, at for-gængernes anskuelser kun antydes uden nøjagtig angivelse av den begrundelse, som har været avgørende for de pågældende selv, hvorav atter følger, at der heller ikke bliver tale om en gendrivelse, men kun om en afvisning. Av sin mangel på virkelig fordybelse i argumentasjonen føres Charpentier tilmed i stor udstrækning til en skæv bedømmelse av de refererede arbejder. Han er således s. 18 ikke langt fra at give Windisch fortrinet fremfor Zimmer. Han tillægger endogså Windisch's fremstilling prædikatet »klar«. Av Zimmers avhandling refereres alt muligt udenværk, men selve den bærende tanke nævnes ikke (gendrives derfor heller ikke); Charpentier forveksler i den grad årsag og virkning, at Zimmers nødtvungne holdning overfor det irske deponens bliver »ein Leitmotiv der ganzen Darstellung«: en forlegenhed, som Zimmer er bleven bragt i av sin grundtanke, og som han kun meget dårligt klarer sig ud av, udgives af Charpentier for det ledende princip i hans udvikling. Ligeså lidt har Charpentier formået at anvise Thurneysens avhandling dens rette plads. Som eksempel på uordenen i hele Charpentiers første afsnit kan det anføres, at han i sit unødigt detaljerede referat av Thurneysens indlæg også medtager polemikken mod den hovedsætning hos Zimmer, som han selv har glemt at meddele. For den læser, som ikke i forvejen véd besked, vil dette være ganske uforståeligt. Overhovedet er det ikke let at se, hvilke læsere der skal have nytte af Charpentiers referat. Det ligner mest av alt en samling tilfældige optegnelser, som forf. har gjort til støtte for sin hukommelse under læsningen af de pågældende arbejder, og som han derefter, løst sammenkædede, tillader sig at forelægge for det internationale videnskabelige publikum. Tilmed er disse optegnelser så unøjagtige, at de gentagne gange tillægger ansete

keltiske forskere anskuelser, som ingen keltisk-kyndig person vilde kunne udtale. Således giver Charpentier s. 21 et aldeles urigtigt referat av Dottin, *Les désinences verbales en r*, s. 373. Dottin siger meget rigtigt, at det irske passiv har *r* uden foregående *t*-lyd i singularis av de stærke verber, men ikke i de svage verber (*berir*, *-berar* 'han bæres', men *car-thir*, *-car-thar* 'han elses' o. s. v.). Men Charpentier tillægger ham en frygtelig bommert ved at sætte »absolut« (usammensat) og »konjunkt« (sammensat) istedenfor »stærk« og »svag«. Også den konfusjon, der s. 26 tillægges Thurneysen, er Charpentiers ejendom.

Den efter referatet følgende fremstilling av *r*-materialet fra de forskellige sprog er intet andet end et mangelfuldt og ikke altid fejlfrit uddrag av gængse håndbøger og andre av de allerlettest tilgængelige kilder. Mangelfuldt er uddraget bl. a. for keltiskens vedkommende ved sin ganske utilstrækkelige redegørelse for syntaksen. Et enkelt punkt av det forsømte optager Charpentier ganske vist i det følgende afsnit, som skulde indeholde hans egne undersøgelser og resultater, idet han dér anvender 12 sider på at bevise, at det latinske og irske deponens er arvtager efter det indoeuropæiske medium. Dette er både rigtigt og vigtigt. Men Charpentier behøvede ikke at bevise det. Thi det er forlængst bevist og anerkendt og står at læse i alle håndbøger. Der står ovenikøbet mere i håndbøgerne end hos Charpentier. Han kunde f. eks. ved at skrive av efter min keltiske grammatik II 394 have undgået den mærkelige påstand s. 81, at »zu siss-*'stehen'* fehlen mediale Gegenstücke in anderen Sprachen« (Charpentier har oversat gr. *ἵσταμαι*). Ufuldstændighed er imidlertid ikke det eneste, man kan udsætte på Charpentiers fremstilling av materialet. Der er fejl i selve böjningsmønstrene for det keltiske deponens og passiv s. 53 og 55 (Charpentier påstår at have taget deponens-paradigmet fra min grammatik, men dér står fejlene ikke). Og s. 54 udtaler Charpentier følgende mærkelige sætning med hensyn til irsk: »Vom Passivum wird eigentlich nur eine einzige Form, nämlich eine 3. Pers. Plur., gebildet, die dann weiter unverändert als 3. Sing. in Gebrauch genommen wird«. Charpentier vil måske have dette betragtet som en forvrøvelse; men kan man forvrøve sig så frygteligt, hvis man har nogen-
somhelst kundskaber i keltisk? S. 70 erklærer Charpentier selv, at han har for ringe kundskaber i keltisk; men efter de her og i det foregående anførte prøver (og andre prøver, som jeg ikke vil spille læsernes tid med) må man åbenbart nærmest antage, at han overhovedet ingenting har kunnet av denne sprogklasse, da han skrev sin bog.

Jeg kan overhovedet ikke tilbageholde min forundring over den ringe ballast av viden, hvormed Charpentier har vovet sig ud på en så farlig sejlads. Hans kundskaber i tokharisk fremtræder gentagne gange i et højst ejendommeligt lys; således siger han

s. 93, at der i tokharisk ikke er fundet nogen 2. pers. (sing.) med *r*-endelse; sml. hertil *latmaslar* 'du fødes', Journal Asiatique 1911, 448, *westr* 'du siger', MSL XIX 158, øst-tokharisk *wleštār* 'du sollst ansüben', Sieg & Siegling, Tocharisch s. 932.¹ Ikke mindst mærkværdigt er Charpentiers forhold til armenisk. Han tilstår selv s. 118, at han ingen kundskaber har i dette sprog. Alligevel inddrager han det uden nogensomhelst nødvendighed i undersøgelsen og doserer nu i kapitlet om armenisk bl. a. (s. 117) sådanne ting som, at *e-tu* 'jeg gav' skulde bero på **e-dōm*; han ved altså ikke, at den sidste indoeuropæiske stavelses vokal falder bort i armenisk. Endnu værre er hans forklaring av *e-ki* 'jeg kom', der sættes lig gr. *ἔ-βην*; han ved altså heller ikke, at den fællesgræske form var *ἔ-βᾶν* (armenisk *i* kan være ievr. *ē*, men ikke ievr. *ā*). Man spørger uvilkårligt, hvad det egentlig er for sprog, som hr. Charpentier kan. At han heller ikke er stiv i latin, fremgår av s. 82, hvor han til et *labrum* 'læbe', som han fandt på et siteret sted, har føjet »*labrium*« (det kommer i sammenhængen an på *r*-lyden; en simpel trykfejl er altså udelukket). Og s. 16 søger Charpentier ligefrem at slå kapital av sin uvidenhed i slavisk.

Bogens form er ualmindelig sjusket. Alle slags trykfejl eller skrivfejl eller, hvad det nu er, er bleven stående. Al skarphed i tankegangens udformning mangler. Charpentiers bemærkninger om avgment og »konjunkt« fleksjon (kompositalendelser i irsk) s. 111—113 er i den henseende typiske. Han siger først s. 111 om det irske imperfektum, at det »sich m. E. durch seine ausschliesslich konjunkte Flexion als Fortsetzung des alten augmentierten Imperfekts kundgiebt«; derpå udvikler han på samme og den følgende side, at italisk og keltisk formodentlig aldrig nogensinde har haft noget avgment; og endelig »forklarer« han s. 113 »den Ursprung der konjunkten Flexion, dessen direkte Verbindung mit den Augmenttempora ich nicht zu entdecken vermag« (udhævelserne er Charpentiers)². Det kalder man at væve. Når

¹ Charpentiers svaghed i tokharisk hindrer ham ikke i ganske umotiveret at sætte sig i dommersædet over en ung norsk sprogforsker, hvis skobånd han ikke er værdig at løse. S. 61¹ erklærer han om Emil Smiths »Tocharisch«, at »fast die ganze Arbeit« er »wertlos«. Måske vil jeg i anledning av et arbejde om tokharisk få lejlighed til at vise, at Charpentier ved denne summariske dom har overset noget ganske væsentligt. Men kunde Charpentier ikke have ladet sig nøje med at udtale sig om de punkter, som vedkom hans egen undersøgelse?

² Med hensyn til sagens realitet skal jeg bemærke, at det irske imperfektum ikke kender nogen adskillelse mellem simpleksendelser og kompositalendelser, og det av den ganske simple grund, at det altid er sammensat, om ikke med andet, så med det betydningsløse præverb *no*. Herav følger, at imperfektums-problemet ikke lå på Charpentiers vej. Hvorfor han alligevel har villet tage det op, er ikke klart. Var det for også her at gentage Windisch's gamle fejltagelser (om 1. sing.)? Eller var det for at advare keltologerne mod min tydning? Dette sidste var måske

han så endda havde vævet på godt tysk. Men bogens tyske sprogdragt er skrækkindjagende; tysk hører ikke til de sprog, som hr. Charpentier kan. Han skriver »das Deponenz« (umiddelbart efter at have læst flere lange avhandlinger på tysk om deponens og passiv), »die beträchtlichen Formen« istedenfor »die in Rede stehenden Formen« (s. 56, sml. s. 7), »die Besprechung des hiesigen Gegenstandes (= 'drøftelsen af denne bogs æmne'; s. 11), »unterscheidete sich« (s. 7) o. s. v. o. s. v. Og han tvinges av sin mangel på beherskelse av sproget til en stadig stilistisk ubehjælpssomhed, der kan nærme sig til det komiske (ja 'jo' står vistnok flere hundrede gange hos Charpentier, s. 117 endogså foran *nicht*, hvor det nødvendigvis må misforstås; s. 68: »obwohl ich leider keinen etymologischen Vorschlag zu machen habe«; s. 70: »Sehr verwickelt scheinen die Verhältnisse in den italischen und keltischen Sprachen zu liegen; leider kenne ich auch letztere zu wenig, um eine durchgreifende Untersuchung veranstalten zu können«; havde Charpentier skrevet »auch kenne ich leider ...« vilde sætningen i det mindste ikke have lydt som en ufrivillig bekendelse med hensyn til italisk).

D. 23. juli 1921.

Holger Pedersen.

Die antike Kultur in ihren Hauptzügen dargestellt von *Franz Poland, Ernst Reisinger, Richard Wagner*. Mit 118 Abbildungen im Text, sechs ein- und mehrfarbigen Tafeln und zwei Plänen. Leipzig und Berlin 1922 (Teubner). X + 242 SS., 8vo.

Das vorliegende Buch soll nach der Vorrede die beiden umfangreicheren Werke von Baumgarten, Poland und Wagner: »Die hellenische Kultur« und »Die hellenistisch-römische Kultur« ersetzen, die vergriffen sind und wegen der »Ungunst der Zeiten« nicht neu aufgelegt werden können. Jeder, der ähnliches versucht hat, weiss, wie schwer es ist eine solche Uebersicht eines grossen Gebietes auf so engem Raum zu geben ohne entweder in trockne

ikke helt overflødig, da nogle af dem har vist en tendens til at følge mig i det mindste et stykke vej (Thurneysen, IF Anz. XXXIII 30, kalder min grundtanke en »gute Bemerkung«; sml. også Vendryes, Revue celtique XXXII 479); de trænger altså måske til en advarsel fra autoritativ side, og Charpentier vil vel nok gøre lykke med den gode idé, han har haft, at gendrive mig ved at sitere mine formler uden at meddele deres betydning eller den forskellige sikkerhedsnyangsering av formlernes enkelte dele.

Aufzählung oder in »geistreiche« Oberflächlichkeit zu verfallen. Jedes Wort muss sorgfältig gewählt sein, für leere Phrasen und nichtsagende Adjective bleibt kein Raum übrig. Die Verfasser haben sich noch dazu die schwere Aufgabe doppelt schwierig gemacht dadurch, dass sie sowohl die »Anforderungen des Gymnasiums« als »jeden Gebildeten« befriedigen wollen. Die Verschiedenheit dieser Zwecke ist vielleicht in Deutschland weniger fühlbar als hier zu Lande, und wenn sie sich nur darin zeigte, »dass griechische und lateinische Bezeichnungen und Zitate durchweg auch in deutscher Übersetzung dargeboten werden« (S. IV), wäre es nicht schlimm; es scheint mir aber, dass sie zwischen den verschiedenen Abschnitten im Ton und in der Form der Darstellung einen fühlbaren Zwiespalt bewirkt hat, der auch dadurch nicht verkleistert wird, dass alle drei Verfasser programmässig (S. IV) »die Beziehungen zwischen Altertum und Gegenwart« hervorheben, übrigens ohne tendentiöse Aufdringlichkeit.

Der Stoff ist so unter den Verfassern vertheilt, dass Litteratur (I), Philosophie und Wissenschaft (II), Religion (III) von Wagner behandelt sind (S. 1—118, mit Ausnahme von S. 30—34, 101—106), Kunst (IV) von Reisinger (S. 113—164, nebst Topographie S. 165—174), Privatleben (V), Heerwesen (VI), Staatsrecht (VII) von Poland (S. 175—242), der auch die kleinen Abschnitte über Bühnenwesen (S. 30—34) und Kultformen und Spiele (S. 101—106, 108—112) beigezeichnet hat. Am besten gelungen ist der Abschnitt über die Kunst; das war aber auch die verhältnissmässig leichteste und dankbarste Aufgabe, und ihr dienen gewissermassen sämtliche Abbildungen, auch solche, die zunächst zu anderen Zwecken da sind; sie sind übrigens in etwas unbequemer Weise über das ganze Buch zerstreut. Die Bilder sind gut gewählt und meist recht gelungen. Besonders dankbar muss man sein für Taf. I die neue sitzende Göttin in Berlin, Taf. III das Mädchen mit der Haube in München, und Taf. V Kopf des barberinischen Fauns; dagegen sind einige der Reproductionen nach Photographien unscharf und verwischt, so namentlich der Hermes des Praxiteles (Fig. 65) und der Apoxyomenos (Fig. 68). Für die Malerei hätte man noch ein paar Bilder gewünscht, z. B. das entzückende blumenpflückende Mädchen aus Stabiae und eine der feinen Zeichnungen auf Marmor aus Pästum. Die auf dem Titelblatt erwähnten 2 Pläne sind Stadtpläne von Athen und Rom und werden in dem kurzen Abschnitt über Topographie besprochen nebst Priene und Pompei.

Die von Poland verfassten Abschnitte geben kurzen und bündigen Bescheid, werden aber wegen der gedrängten Darstellung manchem »Gebildeten« etwas trocken vorkommen, namentlich VI und VII.

Am wenigsten einverstanden bin ich mit den von Wagner verfassten Theilen (I—III). Ueber ästhetische Werthurtheile kann

man ja immer streiten; es ist doch aber z. B. viel zu viel gesagt, wenn es (S. 61) von Ciceros philosophischer Schriftstellerei heisst, dass sie noch heute ihren Zweck erfülle, »die Laien und namentlich die Jugend unvermerkt in die Anfänge dieser schwierigen Wissenschaft einzuführen«; hier führt doch wohl Rücksicht auf die Gymnasiasten die Feder. Unbegreiflich ist mir auch die Ueberschätzung des Isokrates (S. 40—41), und von Xenophon und seinen Schriften geben die vielen Worte (S. 38—39) kein rechtes Bild; dass die Apomnemoneumata »inhaltlich eine wertvolle Ergänzung« zu Platons Dialogen bilden, ist ganz schief, ebenso die Zusammenstellung von Platons Phaidon mit »Schlichtheit« der Evangelien. Es ist auch irreführend, wenn Aristoteles als »Schöpfer« auch der Physik und Mechanik gepriesen wird (S. 84). Die exacte Wissenschaft kommt überhaupt schlecht weg; Archimedes hat »Umfang und Fläche des Kreises mit dem 96-Eck« berechnet, was ich gar nicht verstehe, und »den Schwerpunkt der Kugel und des Zylinders« berechnet (S. 92)! Die griechische Heilkunde wird falsch beurtheilt (S. 93); Herophilos und Erasistratos hätten wohl verdient mit Namen genannt zu werden, ebenso (aus anderen Gründen allerdings) Galenos. Gegen die Auswahl wäre überhaupt allerlei einzuwenden; so fehlt Sextus Empiricus, Gellius hätte wohl auch ein paar Zeilen verdient, und Varro kommt mit den wenigen Worten S. 94 lange nicht zu seinem Recht. Von den Komödien des Aristophanes werden die Acharner und die 3 Weiberstücke übergangen (S. 29—30), letzteres um so unangenehmer, als Poland (S. 193) direct auf sie hinweist. Plutos hätte auch erwähnt werden sollen wegen des Unterschieds von den übrigen Stücken¹. Aber auf die Komödie ist der Verf. überhaupt schlecht zu sprechen (vgl. über Menandros S. 48, über die römischen Nachahmungen S. 55, wo dieses fremde »Gift« beschuldigt wird »nicht unwesentlich zu der Sittenverderbnis« in Rom beigetragen zu haben. S. 49, wo von der Nachwirkung des Menandros die Rede ist, hätte auch unser Holberg genannt werden können.

Bei der Uebersicht über die Philosophie verhehlt sich der Verf. die Schwierigkeit der Aufgabe nicht (S. 77); aber ein wirklich Sachkundiger hätte doch besseres und klareres leisten können. Klarheit vermisst man auch im höchsten Grade in den Abschnitten über griechische und römische Religion, die nur als Folie für das Christenthum behandelt wird ohne Verständniss für ihre wirklich religiösen Werthe, die wahrlich nicht in der My-

¹ Geschmacklos ist die Bemerkung zu den »Vögeln«, dass darin alle Menschen vom Fliegen schwärmen *wie heutzutage*. S. 12 steht Klytämnestra, S. 24 Klytämestra. S. 83 wird der alte Irrthum wiederholt, dass Aristoteles »umherwandelnd« zu lehren pflegte, obgleich die *περιπατοί* des Lykeions, woher der Name Peripatetiker ja her stammt, in derselben Zeile genannt sind.

thologie liegen, vollends nicht in der homerischen. Der Heroscultus wird kaum berührt (dagegen von Poland S. 101).

J. L. Heiberg.

Diedrich Fimmen, Die kretisch-mykenische Kultur. Leipzig u. Berlin 1921 (Teubner). VI + 226 S.

Fimmens Dissertation, *Zeit u. Dauer der kretisch-mykenischen Kultur* (udkommet som Bog hos Teubner i 1909), er kendt af alle, der beskæftiger sig med Studiet af Grækenlands Forhistorie. I hvilken Grad den imødekom et Savn, viser bedst den Omstændighed, at den i Løbet af faa Aar blev udsolgt. En ny Udgave af det fortræffelige og nyttige Arbejde har længe været i høj Grad ønskelig. Fimmen har imidlertid ikke villet lade det blive ved et revideret Optryk. Under langvarigt Ophold i Syden med den rigeste Lejlighed til at erhverve det Førstehaandskendskab og det Selvsyn af hele det omfattende Stof, som savnedes i Dissertationen, har han om denne som Kerne skabt et nyt og videre spændende Værk. Paa faa Sider nær forelaa det færdigt før Verdenskrigens Udbrud. Men først nu har det kunnet udkomme, udgivet af Professor Karo, — fire Aar efter at dets Forfatter faldt under de tyske Hæres Fremmarsch mod Bukarest. En saadan Forsinkelse vilde i de lykkelige Arbejdsaar før Krigen have været skæbnesvanger for en Bog om det forhistoriske Grækenland. Men Fimmens Værk har ikke tabt sin Aktualitet i disse sidste Aar, i hvilke det arkæologiske Forskningsarbejde i Marken har været dømt til hel eller næsten hel Uvirksomhed. Udgiveren har i skarpe Klammer tilføjet Henvisninger til det nye, der er fremkommet; det er kun meget lidt. Saaledes kommer Bogen nu, just da der igen tages fat paa Udgravningerne, netop i rette Øjeblik, paa en vis Maade som et afsluttende Opgør med den tilbagelagte Periode i Udforskningen af Grækenlands Urtid, idet den i Virkeligheden i stærkt sammentrængt Form giver en kritisk Synthese af næsten hele det Stof og den Forskning paa dette Omraade, som forelaa, da Krigen satte et foreløbigt Stop.

I sin nuværende Skikkelse falder Fimmens Værk i to Dele, af hvilke den første: *Das Verbreitungsgebiet der kretisch-mykenischen Kultur* er ganske ny. Den har til Hovedformaal at trække de geografiske Grænser op for den kretisk-mykeniske Kulturs egentlige Omraade (*das heimische Kulturgebiet*) i Modsætning til *das Ausland*, hvortil mykeniske Produkter kun naar ved Import. Mykeniske Bosættelser, mykeniske Huse og mykeniske Grave er indskrænkede til et ganske bestemt, snævrere Gebet.

Mykenske Vaser er spredte vidt omkring. Det hjemlige Omraades Periferi betegnes ved Kreta, de joniske Øer, Thessalien, Øerne i Ægæerhavet og som yderste Forposter mod Øst Rhodos og Milet, det eneste Punkt i Lilleasien, hvor mykenske Husrester og Grave yder Bevis for mykensk Bosættelse. Til Udlandet hører foruden fjernere Lande som Ægypten og Nubien, Sicilien og Syd-Italien ogsaa Cypern og Troas. — Et første Afsnit behandler det hjemlige Kulturomraade. Efter en fuldstændig og meget værdifuld Fortegnelse over alle kendte Findesteder følger i fire Kapitler en Fremstilling af de for den almindelige Karakteristik vigtigste Sider af den kretisk-mykenske Kultur, denne Betegnelse taget i meget vid Forstand, saaledes at den omfatter den samlede Præhistorie fra neolithisk Tid til Bronzealderens Slutning. Det er et væsentligt og frugtbringende Fremskridt frem for næsten alle hidtidige Fremstillinger, at Stoffet ikke er disponeret geografisk, saaledes at det fremlægges samlet for hver Landsdel for sig, men givet saa at sige i Tværsnit, der tillader paa eengang at overse det enkelte Kulturfænomens Fremtrædelsesformer over hele det samlede kretisk-mykenske Omraade. I det første Kapitel gøres saaledes Rede for Bebyggelsens Karakter og Former i de forskellige Egne (i Thessalien med Undtagelse af Sesklo og Dimini, der er omgivne af stærke Mure, aabne, ubefæstede Byer; i Mellemgrækenland sædvanlig befæstede men ret spredte Bebyggelser med mellemliggende Grave, grupperede omkring en Akropol (Mykenæ); paa Kreta aabne, ubefæstede men tæt sammenbyggede Byer med snævre Gader; paa Kykladerne (Phylakopi) ganske lignende Byer, men omgivne af stærke Mure). I de følgende Kapitler behandles paa samme Maade Husformerne, Gravformer og Kultsteder og endelig — som den vigtigste Oldsag-Gruppe — Keramiken. Paa alle disse Omraader træder lokale Forskelle frem, der tillader indenfor det samlede Omraade at skelne mellem fire særprægede Kulturprovinser: Thessalien, Mellemgrækenland, Kreta og Ægæerhavets Øer. — I et Slutningsafsnit følger en Fortegnelse over Findesteder for mykenske Produkter i Udlandet (Makedonien, Lilleasien, Cypern, Syrien og Palæstina, Ægypten og Nubien, Syd-Italien og Sicilien), endelig en Oversigt over Forholdet til og Berøringer med de omgivende Kulturer og over den mykenske Handels ydre Vilkaar og Former (Færdselsmidler til Lands og Vands, Værdi- og Vægtsystemer).

Det er et overordentlig omfattende Stof, for hvilket der indenfor den skitserede Ramme er gjort Rede. Hver Side bærer Vidne om en rodfæstet Førstehaands-Viden, om en sikker og nøgtern Kritik og om en common sense, som ellers ikke altid udmærker tysk arkæologisk Forskning. For blot at nævne nogle faa og tilfældige Exempler: det er velgørende i disse Tider, hvor Lysten til at bygge vidtgaaende ethnologiske Slutninger paa oftest meget begrænsede arkæologiske Iagttagelser fejrer sande Orgier i

den nationale tyske Arkæologi, at møde Fimmens kølige Afvisning af saadanne Tendenser (S. 40); det vækker ligeledes Tillid til Forfatterens sunde Omdømme, naar han (S. 110) tager bestemt Afstand fra de paa Grundlag af mythiske Overleveringer (Minos' Endeligt paa Sicilien m. m.) fremsatte Hypoteser om en mykensk Kolonisation paa Sicilien, Antagelser, som de arkæologiske Kendsgerninger ikke blot ikke gør plausible, men endog — i hvert Fald indtil videre — direkte modsiger. Det er saaledes med Glæde og Udbytte, at man følger Fimmens Fremstilling. Og dog vil der vist ikke uden Grund kunne rejses Indvendinger mod selve Hovedthesen, den ovenfor angivne Afgrænsning af »det hjemlige Kulturomraade«, i hvert Fald forsaavidt der — som det synes at være Forfatterens paa dette Punkt ikke helt klare Mening — skal tilskrives den Gyldighed for hele det omhandlede, et Par Aartusinder lange Kulturforløb. Det hænger sammen med den lidet heldige, meget farveløse Brug af Betegnelsen »kretisk-mykensk« for hele det rigt nuancerede, forhistoriske Kulturkompleks i de senere græske Lande. Om en Kulturenhed, der naturligt betegnes med eet Navn, kan der dog egentlig først tales ved Bronzealderens Slutning, under den mykenske Koine. Først for denne Periode synes Fimmens Grænsebestemmelser i det store og hele at være berettigede. Det er jo f. Ex. ogsaa først i denne Tid, at den mykenske Bosættelse i Milet finder Sted. Ogsaa Rhodos kommer vel først da indenfor det mykenske Omraade. Om der ikke ogsaa i denne Tid maa regnes med mykensk Kolonisation paa Cypern, eller om denne Ø virkelig, som Fimmen vil det, vedblivende ligger helt paa den anden Side af Grænsen, saa at de store Mængder af ægte mykensk Keramik fra cypriske Fund alt er importeret, er dog vel endnu nogen Overvejelse værd. Forud for denne Periode og i højere Grad, jo længere man fjerner sig fra den, synes de dragne Grænser ret vilkaarlige. Det er f. Ex. vel et Spørgsmaal, om Thessaliens Stenalder og tidlige Bronzealder ikke tenderer nok saa meget mod de nordligere Balkan-Kulturer som mod Syd. Skal Thessalien i denne Periode regnes med i den ægæiske Kulturgruppe, hvorfor saa ikke ligesaa fuldt — eller snarere — Kulturerne paa Lilleasiens Vestkyst (Troja, Yortan)?

Anden Del af Bogen er en revideret Ny-Udgave af Dissertationen. Det første Afsnit: *Die Folge der Fundschichten und Kulturstufen und die kretisch-festländischen Synchronismen* har under Samarbejde med Ernst Reisinger undergaaet en gennemgribende Bearbejdelse, der navnlig er kommet de nu langt fyldigere belyste Fastlandskulturer til gode. De følgende Afsnit, hvis Indhold er tydeligt angivet ved Overskrifterne (*Die ägyptische Chronologie — Kretisch-mykenische Funde aus datierbaren Fundstellen Ägyptens — Datierbare ägyptische Funde aus kretisch-mykenischen Fundschichten — Datierbare Beziehungen*

*kretisch-mykenischer Völker zu Ägypten: Kefti und Philister — Datierbare wechselseitige Einwirkungen kretisch-mykenischer und ägyptischer Kunst*¹), har i mindre Grad frembudt Anledning til Omarbejdelse; den gælder her hovedsagelig Detailler; nyt Stof eller nye Opfattelser af væsentlig Betydning bringer de ikke. En synkronistisk Tabel giver en Oversigt over de kronologiske Resultater. Et sidste Afsnit: *Ergebnisse*, der ikke forelaa i endelig Redaktion ved Fimmens Død, er tilføjet af Karo i nøjeste Tilslutning til det tilsvarende Slutningsafsnit i Dissertationen.

De kronologiske Resultater er saaledes i det væsentlige de samme, som er kendte fra den tidligere Udgave og allerede findes reproducerede i et større Antal Haandbøger. Der er derfor ikke Grund til her at gøre nærmere Rede for dem. For den kretisk-mykeniske Kultur i snævreste Forstand tør de formentlig betragtes som bindende — for alle Dateringer forud for XVIII. Dynasti naturligvis under Forudsætning af, at Eduard Meyers ægyptiske Kronologi, til hvilken Fimmen heltud slutter sig, bliver staaende som endelig. Desværre har Ægyptologerne jo ikke kunnet naa til fuldstændig Enighed i dette for hele Europas Forhistorie overordentlig vigtige Spørgsmaal. Endnu i de seneste Aar, for sent til at Fimmen kunde blive bekendt dermed, er der for det ældste Riges Vedkommende blevet fremsat en ganske ny Kronologi, ved hvilken Begyndelsen af 1. Dynasti rykkes tilbage til 4186 f. Chr. (Ed. Meyer: 3315) og 6. Dynasti til ca. 2920—2720 (Ed. Meyer: 2540—2390) (Ludwig Borchardt, *Die Annalen und die zeitliche Festlegung des alten Reiches der ägyptischen Geschichte*. Berlin 1917). Bekræftes disse nye Dateringer, vil de influere i afgørende Grad paa Tidsbestemmelserne af Stenalderen og den ældste Bronzealder paa det ægæiske Omraade, og iøvrigt langt ud over det. Imidlertid berører dette ikke Eduard Meyers for Dateringen af det kretiske Kulturforløb afgørende vigtige Bestemmelse af Intervallet mellem XII. og XVIII. Dynasti som en ganske kortvarig Periode. Rigtigheden heraf synes nu at anerkendes fra saa godt som alle Sider. Dermed er vundet det ene Hoved-Fixpunkt i den kretiske Kronologi, Dateringen af M. M. II, Kamaresstilens Blomstringstid, til 19.—18. Aarhundrede. Et andet ligesaa vigtigt Fixpunkt giver Gurob- og Tell-el-Amarna-Fundene, der uimodsigeligt beviser, at den mykeniske Kultur allerede paa Amenophis IV.s Tid, c. 1375—1358, havde naaet sin yngste Fase, L. M. III. Hvorlænge den derefter har levet videre, er vel ret vanskeligt at afgøre. Dekadence er sædvanlig en langvarig Proces, og det er altid svært at fixere en Kulturperiodes nedre Grænse. Muligheden af lokale Forskelle maa dog sikkert ogsaa her tages i Betragtning i højere Grad end Fimmen gør det.

¹ Det er en paafaldende og kedelig Skødesløshed, at dette Afsnit ganske er glemt i Indholdsfortegnelsen S. V.

Den yngste, sikre Tidsbestemmelse giver en nyfunden mykensk Bøjlekande fra en nubisk Grav, der med Sikkerhed kan dateres til Ramses II's Tid, 1296—1230 (Fimmen S. 166). Omkring 1250 sætter Fimmen her som allerede i Dissertationen den mykenske Kulturs Ophør. Denne Ansættelse er blevet kraftigt bestridt fra forskellige Sider, saaledes af Beloch (*Griech. Geschichte* I, 2, 124), og det er vel muligt, at den er lovlig tidlig. I det store og hele stemmer den dog godt overens med den Datering af Overgangen fra mykensk til protogeometrisk Vasestil til 1. Halvdel af XII. Aarhundrede, som B. Schweitzer (*Untersuchungen zur Chronologie der geometrischen Stile in Griechenland* I. Diss. Heidelberg 1917) nylig har givet, uafhængig af de mykenske Tidsbestemmelser. — I mindre Grad vil vist alle føle sig overtydede om, at Fimmens Tidsbestemmelser udenfor det egentlige kretisk-mykenske Omraade er endelige. For Kyklade-Kulturen giver adskillige Berøringer med Kreta allerede i tidlig Tid (Kyklade-Idoler i kretiske Grave fra tidlig-minoisk Tid m. m.) allerede gode Holdepunkter for synkronistiske Bestemmelser. Langt vanskeligere stiller Sagen sig med Hensyn til Fastlandets Kulturgrupper forud for de mykenske Skaktgrave, der nu med Sikkerhed tør betragtes som samtidige med M. M. III og L. M. I (S. 142). Det vilde vist være rigtigere at indrømme, at der her endnu ikke er tilstrækkeligt Grundlag for absolute Tidsbestemmelser. Det er at haabe, at den endelige Publikation af de rige forhistoriske Fund fra de amerikanske Udgravninger ved Korinth vil raade Bod derpaa (se derom foreløbig Wace and Blegen, *The Pre-Mycenaean Pottery of the Mainland*, Annual of the Brit. School XXII). Maaske vil der ogsaa snart spørges vigtigt nyt fra selve Mykenæs Borgklippe, hvor den engelske Skole i Sommeren 1920 har paabegyndt nye Udgravninger.

Indholdet af Fimmens Værk er ikke udtømt ved et skitse-mæssigt Referat af dets Hovedproblemer. Men det er umuligt indenfor en Recensions snævre Ramme at gøre Rede for den meget lange Kæde af Detailundersøgelser, gennem hvilke Forfatterens Vej har ført ham. Der er neppe meget Stof eller mange Enkeltproblemer indenfor den samlede »kretisk-mykenske« Arkæologi, som ikke kommer for. Ikke mindst de saglige og selvstændige Behandlinger af alle disse talrige Enkeltspørgsmaal, fremstillede i en knap og overskuelig Form med sikkert Blik for det faktiske, giver Bogen dens Værd og vil gøre den til et overmaade nyttigt Vade-mecum for alle Arkæologer. Et meget udførligt Register, udarbejdet af Eugen von Mercklin, vil lette Brugen af den.

Endelig er at bemærke, at den ogsaa i ydre Henseende fremtræder i en tiltalende Skikkelse, og at Forlaget har udstyret den med et rigt og velvalgt, tildels nyt Illustrationsstof. Saaledes bliver den et i enhver Henseende værdigt og varigt Monument

over en Mand, hvis altfor tidlige Død betød et smerteligt Tab for den arkæologiske Videnskab.

Januar 1921.

K. Friis Johansen.

Die germanische Urgeschichte in Tacitus Germania von *Eduard Norden*. Leipzig—Berlin 1920 (Teubner). X + 505 sider.

Det er et meget betydningsfuldt arbejde, som Eduard Norden under krig og revolution har fundet tid og kraft til at fuldføre. Ganske vist vil, som forf. selv fremhæver s. 433, den der venter ethnologiske åbenbarelses om »Ingvæoner, Hermioner og Istvæoner« blive skuffet, og det samme gælder, kan man tilføje, den der søger oplysning om de fleste andre germanske folkesamfund, der nævnes i »Cornelii Taciti de origine & situ Germanorum« (om titlen handler første tillæg, der tilbagekalder en s. 28f. fremsat hypotesel!).

Egentlig er det kun en yderst begrænset del af den i Tacitus' skrift berettede germanske oldhistorie, som her søges belyst, nemlig hovedsagelig det, der knytter sig direkte til navnet *Germani*, tilligemed bemærkninger om nedrerhinsk og svejtsisk geografi og ethnografi i oldtiden. Men bogens hovedarbejde ligger også på et andet område end indenfor dens behandling af visse problemer i oldgermansk historie, nemlig i dens med overlegen kundskab udførte studier over kilderne til Tacitus' fremstilling. Resultatet heraf gives allerede ved en tavle s. 170, men 4. kapitels 105 sider, hele slutningen, samt en del af tillæggene hører også herhen, således at langt over 300 af bogens 500 sider hovedsagelig beskæftiger sig med kildekritik. Grundlaget herfor er navnlig iagttagelser over stilistik, således at der fra parallel udtryksmåde sluttes til påvirkning eller benyttelse.

Den der kommer fra hovedbeskæftigelse med middelalderlig og nyere litteratur og sprog, vil i særlig høj grad værdsætte påvisningen af »Stilistisches und Formelhaftes« hos Tacitus, men dog næppe kunne undgå af og til at tvivle lidt om de parallelle udtryks værdi som bevismiddel (smågn. Norden selv s. 139 om ethnografiske vandremotiver); dette gælder fx. s. 71 skildringerne af primitiv levevis: de er dog indbyrdes i høj grad forskellige, undtagen i det der naturligt er ens; ligeledes overvejelserne s. 54ff. om »*tantum sui similis gens*«, navnlig i deres forbindelse med de bekendte forestillinger om »Urtümlichkeit eines nordeuropäischen Volkes, das seine Eigenart in den Süden des Erdteils und über die kleinasiatische Völkerbrücke hinaus wirken ließ«.

Dette er dog undtagelser: i reglen kan man glæde sig over, hvor fast de ad kildekritisk vej nåede resultater underbygges ved en omfattende arkæologisk og geografisk kommentar. Yderst interessante og oplysende bliver derfor de værdifulde afsnit, der kommenterer oldtidens udtalelser om Kimbrernes Rhinovergang og Kastellet *Tenedo* (*Zurzach*; herhen hører naturligt 5. tillæg »Beiträge zur Bevölkerung und Karthographie der Schweiz« af Hans Philipp, hvori der gives vigtige og mærkelige oplysninger: således skal Rhinfaldet ved Schaffhausen have været ukendt i oldtiden!); fremdeles kommentaren til »Germania«s 41. kapitel om Donau-germanerne ud fra den arkæologiske forsknings resultater med hensyn til den romerske bebyggelse i de bayerske Donau egne; og ganske særlig forklaringerne til Plinius *Nat. Hist.* XVI om Nordsø-kysten (Zuiderseen, marsken og det nederlandske vadehav), hvor forf.s kendskab til sin østfrisisk hjemstavn har været til god nytte. Til yderligere anskueliggørelse kunde her måske med føje være henvist til den betydelige forskel fra nutidens forhold, at havet i de af Plinius beskrevne Nordsøegne åbenbart har været i fremtrængen, har ædt mere og mere gammelt land, medens havet nutildags de fleste steder er i tilbagegang og stadig (støttet af menneskelige indgreb) danner nyt land.

Overordentlig tiltalende i sammenligning med så mange andre behandlinger just af dette Taciteiske skrift er forf.s ærbødighed overfor teksten; dette gælder fx. udlægningen af den utallige gange behandlede sidste sætning i 2. kapitel om navnet *Germani*, der for forf. (se s. 7) har været udgangspunktet for hans undersøgelser, så hele bogen, om man vil, kan betegnes som kommentar til denne ene sætning, hvis afgørende dele efter forf.s mening, som han støtter ved talrige henvisninger til parallele steder i den antike ethnografiske litteratur, skal forstås på følgende måde: *a victore* — nach dem Sieger (s. 323 ff.), *ob metum* — aus Furcht (s. 331 ff.), *invento nomine: nomen invenire* — einen Namen bekommen (s. 335 ff.), *a se ipsis* — von sich selbst (s. 339 ff.). Efter forf.s mening vilde altså de omstridte ord: *ita nationis nomen non gentis evaluisse paulatim, ut omnes primum a victore ob metum, mox etiam a se ipsis invento nomine Germani vocarentur* i tydeliggørende dansk oversættelse betyde: »således skal dette navn (*Germani*), der var et stammenavn, ikke noget folkenavn, efterhånden have vundet i den grad i betydning, at det hele folk først kaldtes Germanere efter den frygtede sejrende stamme og derefter, da de nu engang havde fået navnet, også selv kaldte sig således.«

Den sproglige hovedvanskelighed, den meget hårde anvendelse af *a* først i betydningen *ἀπό* (*a victore*) og dernæst i betydningen *ὑπό* (*a se ipsis*) løser forf. ved overbevisende parallelsteder med den samme dobbelthed. Som et nyt og vigtigt argument for sin opfattelses rigtighed anfører forf. s. 411 f. med rette en ud-

talelse af Prokop i *De bello Gothico* IV, 20, s. οὔτοι ἅπαντες, ὅσοι τὸ παλαιὸν ἀμφὶ Ῥῆνον ἐκατέρωθεν ποταμοῦ ὤκηντο, ἰδίου μὲν τινος ὀνόματος ἕκαστοι μετελάγχανον. ὧν δὲ ἔθνος ἐν Γερμανοὶ ὠνομάζοντο, ἐπικοινωνῆς τε Γερμανοὶ ἐκαλοῦντο ἅπαντες (interpunktionen er Nordens, der også har konjiceret ὠνομάζοντο for håndskrifternes ὀνομάζονται / ὠνομάζονται).

Om den hollandske professor Boxhornius, der af Norden nævnes som den første, der har givet ovenstående forklaring af den omstridte sætning, finder man en række kuriøse oplysninger i Pierre Bayle's *Dictionnaire historique et critique* (art. Zuerius Boxhornius; 5. éd. IV, 560 ff.).

Overfor den saglige hovedvanskelighed, at Germanerne faktisk hverken havde dette eller noget andet navn til egen fællesbetegnelse, nævner forf. s. 425 som afgørende Zeuß' betragtning, at navnet — naturligvis — kun har været brugt af Germanere overfor Romere og Kelter (som både Bayer og Prøjser i Frankrig må kalde sig *Allemand*).

At give en etymologi afviser forf. udtrykkelig, men slutter sig dog til den Zeuß-Müllenhoff'ske antagelse af navnets keltiske oprindelse. Blandt germanister er det vist for tiden, for så vidt en diskussion om etymologien overhovedet anses for frugtbar, mere almindeligt at forklare det os i latinsk form overleverede »keltiske« navn — for hvilket da R. Hennings i *Zsfda.* 54, 210 ff. (smlgn. 57, 266—272) udførligt begrundede keltiske etymologi ikke antages — som et ved de to mellemlid forvansket germansk ord, hvorved man da gerne søger en forbindelse til *Erminones* (som Norden stedse — i overensstemmelse med den bedste overlevering for Tacitus, Plinius og Pomponius Mela — skriver *Hermiones*), *Ermanaricus*, *irmindeot*, *-sûl* etc. og enten med Kluge (der i sin *Deutsche Sprachlehre* af 1920 gentager den af Norden s. 388 skarpt afviste forklaring) tilskriver de modtagende sprog både *g*'et og det lange *ā* eller med Much (*Reallexicon d. germ. altertumskunde*) søger at fastholde *g*'ets germanske oprindelse. Med hensyn til det vægtige hovedargument mod den »germanske« hypotese, nemlig *Germani-Oretani* (Much: »zufällig«!), kan bemærkes, at medens Henning mente at finde overensstemmelse i levevilkårene for *Germani-Oretani* og *Germani cisrhenani* i de ved begges bopladser forekommende varme kilder (hvorpå den Henningske etymologi beror), fremhæver Norden (s. 393), at begge stammer beboede yderst fattige bjergskrånninger.

Udmærket ved nøgternhed er forf.s udtalelser om *barditus* (s. 115 ff.) og om *Asciburgium* (189 ff.; 185 forklares *Ulixi i aram Ulixi consecratam* i overensstemmelse med den her ikke nævnte Baumstark som dat. auctoris). Dog er det med hensyn til sætningen *Asciburgiumque . . . ab illo constitutum nominatumque* med Nordens kommentar vanskeligt at forstå, hvorledes man har kunnet tænke sig Odysseus give dette barbariske navn.

Interessante er også adskillige af udtalelserne om Herakles og Odysseus og disses anbringelse hos de forskelligste folk, selvom ref. indrømmer ikke at være overbevist om rigtigheden af de s. 182 ff. angående Ulixes' alter opstillede hypoteser og navnlig ikke af ligningen Hercules = Siegfried på det s. 179 opstillede grundlag.

Som naturligt er, sammenstilles flere steder i bogen Caesars og Tacitus' udtalelser om Germanerne; specielt kommenteres s. 360 ff. B. G. VI, 21 ff. for at udrede spørgsmålet om, hvor mange af de på venstre Rhinbred boende stammer der var af germansk oprindelse, idet Norden i almindelighed afviser den fra flere sider udkastede tanke, i vid udstrækning navnlig hos Caesar at opfatte ikke blot *Germania*, men også *Germani* geografisk (ikke ethnografisk). Noget påfaldende er her de slutninger, der drages af udtrykkene i den tale, hvorved *Ambiorix* efter B. G. VI, 27 får legaterne *Sabinus* og *Cotta* forskrækket til at forlade vinterlejren; navnlig synes den af *Ambiorix* opstillede modsætning mellem Eburonerne og *Germani transrhenani* lidet troværdig, da den dels faktisk modsiges af hans efterfølgende handlemåde, dels og navnlig er et led i hans efter Caesars velovervejede fremstilling helt igennem falske og hyklerske argumentation.

Tonen i bogen er — hvad der med dette emne altid må undersøges — mønsterværdig urban, og det fortjener ligeledes anerkendelse, at forf. — enkelte undtagelser fraregnet (s. 415!) — ikke har tilladt den vanskelige tid, der har sat sit præg på det ydre udstyr (bogen er således uheftet), også at trænge sig ind i fremstillingen: man skal være godt inde i krigstidens psychose for fx. i diskussionen om Belgae-problemet at fornemme den bevægede understrøm under de tilsyneladende lidenskabsløst objektive ord.

Louis L. Hammerich.

Karl Beth, Einführung in die vergleichende Religionsgeschichte. Lpz. u. Berl. (Teubner.) 1920. 125 S. (Aus Natur und Geisteswelt. Bd. 658.)

I en lille kort Fremstilling har *K. Beth* søgt, ved et Snit paa tværs igennem alle Religioner, at give en samlet Oversigt over Religionernes Grundbegreber og vigtigste konstituerende Elementer. Forf. er en grundig Kender af den religionshistoriske Litteratur fra *Creuzer* og til *Durkheim* og tillige ualmindelig godt orienteret i samtlige Religioner. Utknemmeligt er dog selve Emnets encyklopædiske Art, og flere væsentlige Ting synes

ogsaa at være undgaaet Forf. i den skematiske Opregning og kortfattede Beskrivelse (Dæmoner som Mellemlid mellem Guder og Mennesker — Dæmoner set i Lys af et Religionsskifte — Mystikeren — Sacramentale Ofre); til Gengæld rummer nogle Afsnit ofte uvedkommende Stof (f. Ex. Omtalen af det indiske psykologiske Begreb *samskara* i det altfor store Kapitel »Das Schicksal«). Meget maa Læseren ikke vente sig af Forf.s Fremstilling af primitive Religioner; hans Betragtninger her hviler paa et gammeldags komparativt Synspunkt, der gennemføres rent evolutionistisk, uden Følelse for Kulddramaets centrale Stilling, tilsat lidt stivbenet Lyrik i tysk Schleiermacher-Stil, hvor der er Tale om Religionens inderste Væsen, som allerede den primitive dunkelt skal føle, og som skal faa sit Udtryk i Bønnen.

Svend Aage Pallis.

Martin P. Nilsson, Primitive time-reckoning. A study in the origins and first development of the art of counting time among the primitive and early culture peoples. (Skrifter utgivna av Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund ... I.) Lund (C. W. K. Gleerup). 1920. XIII + 384 S.

Martin P. Nilsson har i sit ovennævnte Arbejde om primitiv Tidsregning givet et nyt Bevis paa sin store Alsidighed. Bogen indeholder til Slut værdifulde Bidrag til Forstaaelsen af den græske Tidsregnings Genesis, men iøvrigt holder Forf. sig heri fjærnt fra sit sædvanlige Forskningsgebiet: de græsk-romerske Kulturer. Vi maa være ham taknemmelige for det store Materiale, han med saa stor Energi har gennemarbejdet, ligesom fordi han, i sin kritiske Vurdering af Stoffet, har givet saa værdifulde Bidrag til Løsningen af brændende Spørgsmaal i Tidsregningens Historie.

Fremstillingen har paa mange Maader en Haandbogs Karakter, hvad der i høj Grad letter den videnskabelige Benyttelse heraf, og yder som saadan et uvurderligt Supplement til *Ginzels* kendte Hovedværk. Men den adskiller sig fra dette ved sin Idérigdom og ved, at Forf.s grundige Kendskab til de religiøse Festers Natur ikke virker hæmmende for hans Opfattelse af Grundlaget i primitiv Tidsregning. Denne karakteriserer han kort som diskontinuerlig og, overalt hvor det drejer sig om en nøjere Fixering af Tid, som hvilende paa pars-pro-toto Systemet (den punktuelle Tidsberegning).

I Beregningen af Døgnet (*νυχθήμερον*) regnes almindeligvis efter Nætter (sml. sanskr. *daçarâtrâ* for 10 Dage, eng. Tidskrift

»*Fortnightly Review*« og romerske Udsagn om Keltere og Germaner hos Caesar, de bell. gall. VI 18; Tacitus, Germ. 11), eller Ordet »Sovetid«, »Søvn« bruges som Tæller af Dage (sml. den græske Brug af ἡώς Il. 21,80; 24,413 og af ἥλιος Pindar, Ol. 13,37; Euripid., Helena 652). Selve Dagen beregnes dels efter Solhøjden (sml. Iagttagelsen af Skyggerne som Tidsangiver hos Aristophanes, Ekkles., 652: *ὅταν ἡ δεκάπουν τὸ στοιχεῖον, λιπαρῶ χωρεῖν ἐπὶ δεῖπνον*), dels og hyppigere efter de forskellige menneskelige Syslers Indtræden (sml. det homeriske ἥμος δ' ἡέλιος μετενίσσετο βουλυτόνδε og ἐν νυκτὸς ἀμολγῶ Il. 11,173; 15,324; 22,28, som Forf. sætter i Forbindelse med Malkningstiden), overalt den samme konkrete Enkeltopfattelse, som paa Græsk har givet »Aftenstjærnen« og »Aften« samme Navn (ἑσπερος). — Opfattelsen og Beregningen af Aarstiderne vexler efter de klimatiske Forhold; de deles i Troperne i to: Regntid og Tørtid, hos agerbrugsdyrkende Folk har vi flere Underafdelinger, beroende paa Saaning, Fremspiring og Indhøstning, snart af Korn snart af andre Plantevæxter. Ogsaa Jordens Hvileperioder (Vinteren) indgaar hos adskillige Folkeslag i Opregningen af Aarstiderne. Saaledes opregner det pseudo-Hippocratiske Skrift *Περὶ ἐβδομάδων* 7 Aarstider; disse er altsaa større eller mindre og udelukkende bestemt af rent agrikulturelle Hensyn, Aarstider er ikke paa primitivt Stade Perioder, der bestaar af et bestemt Antal Dage.

Gaar vi herefter over til at betragte Opfattelsen og Beregningen af »Aaret«, er dette først meget sent opstaaet som en Enhed ved en systematisk Regulering af Aarstiderne; Aaret er ikke opstaaet (enten i solar eller lunar Betydning) ved en simpel Addering af Aarstiderne. Det agrikulturelle Aar har sin Begyndelse og Afslutning, i Reglen regnet fra Høsten, og kun faa er de Folk, af hvem Genkendelsen af det samme Stjernebilledes Tilsynekomst (især Pleiaderne) benyttes som fast Udgangspunkt for Fastsættelsen af Aarets Begyndelse. Ved Tælling af Aar regner den primitive hyppigt efter en af Hovedaarstiderne (Germanerne, Grækerne og Romerne regnede i Vintre, sml. χίμαρος »en étaarig Ged«, lat. *bimus*, *trimus* og Ord som χειμών, *hiems*), efter saa konkrete Ting som Personers Væxt, særlige Hændelser (Høvdingers Regeringstiltrædelser, Uaar) o. s. v. Virkelige Aarsberegninger har vi først, hvor der regnes fra et fast Udgangspunkt — Ikke blot Ægypterne og især Babylonerne var interesserede og videnskabelige Iagttagere af Stjærnerne, hvilket var af stor Betydning for den senere Astronomis Udvikling, men ogsaa hos talrige primitive Folk (Eskimoerne, Sydamerikanske Indianere, Hottentoter, der ogsaa nøjagtigt kender Planeterne, Melanesierne, Polynesierne samt de Centralaustralske Stammer) finder vi den samme Kendskab til og Iagttagelse af Fixstjærnerne, som vi er saa fortrolige med hos Homer (sml. Il. 5,5; 11,62; 18,489; 22,25 ff.; Od. 5,271 ff.; 11,17; 12,380) og andre klassiske Forfattere (f. Ex.

Aischyl., Agam. 4 ff.; Prom. 453 ff.). Her som hos de primitive er Pleiaderne den vigtigste Konstellation, rimeligvis fordi dens Tilsynkomst coinciderer med vigtige Faser i Vegetationen. Ved de primitives Sammenblanding af det, vi kalder ledsagende Fænomen og causal Forbindelse, opstaar Tanken om Stjærnen som Ophav til de den ledsagende Hændelser (sml. Sirius' onde Virkninger i Il. 22,25 ff. og hele den babyloniske Astrologis Grundprincip). —

Solen skiller imellem Dag og Nat og frembringer Skiften i Aarstiderne, men Bestemmelsen af det solare Aar, og dermed et Udgangspunkt for en kontinuerlig Tidsregning, giver selve Himmelfænomenet ikke den primitive Iagttager Lejlighed til. Iagttagelsen af en bestemt Stjerne i en vis Position til en vis Tid, identisk efter saamange Nætters Forløb, kunde have givet Lejlighed til Udviklingen af en kontinuerlig Tidsregning. Men Begyndelsen dertil kom fra en anden Side, fra Iagttagelsen af Maanen, den eneste virkelig naturlige Tidsmaaler, som kan iagttages overalt. (De vigtige astronomiske Vendepunkter Solstitium og Æquinoctium kan kun iagttages i nordligere Lande og forudsætter højere stedbunden Kultur end den omstrejfende Jægers eller Kvægavlens, og de spiller derfor kun en ringe Rolle i Tidsregningens Historie; vi finder Kendskab hertil hos Eskimoerne, men mon Od. 15,403 peger i samme Retning?) De c. 29 Dage, der udgør Intervallet mellem to Nymaaner, bliver stadig gentaget, Maanens skiftende Voxen og Aftagen er kontinuerlig. Dagene, som ligger imellem to Fuldmaaner, faar mange Steder hos de primitive deres særlige Navn: paa Borneo, Hawaï, Tahiti har vi saaledes 30 interessante Navne; de fleste Folk tæller dog Dagene med en af Hovedfaserne som Udgangspunkt (sml. at Homer deler Maaneden i *ιστάμενος* og *φθίνων* Od. 14,162; 19,307; i Rom har *Kalendae* vel været Nymaane- og *Idus* Fuldmaanedag opr.). Den ved Opsummeringen af Dagene mellem Ny- og Fuldmaane fremkomne Maane-Maaned har opr. intet at gøre hverken med Aarstiderne eller Aaret, der begge nærmest bestemmes solart (cf. Maaneaaret i vore Dages Islam), og det er umuligt at forbinde Antallet af Maane-Maaneder (der snart er mindre end, snart større end 12, og som faar Navne efter en eller anden Fase indenfor Agerbrugets Vexelspil) med et rent Solaar, uden at gøre Vold paa en af de integrerende Parter. — I den ældste mesopotamiske Kultur, hos Sumererne møder vi ved Betragtningen af Maanedsopregningerne (sml. Listerne fra Nippur, Lagaš, Ur og Umma) det samme primitive, at de 12 ell. 13 Maaneder er identiske med et tilsvarende Antal smaa Aarstider, kort afgrænsede af Maanens synodiske Omløb. Hos Israelitterne er Materialet spinklere, men saavel Indskriften fra Gezer (600 f. Chr.) som Navnet for Maaned *hodæš* (< *hådāš* »ny«) viser hen til samme Oscillering mellem Aarstid, Maaned og Maane, og noget lignende

ses ved en Undersøgelse af de præ-muhammedanske Maanedsnævne hos Araberne.

Det er denne Samflyden af de lunare Maaneder og de af Solen bestemte Aarstider, der efterhaanden nødvendiggør Etableringen af en konstant Forbindelse mellem Solens og Maanens inkommensurable Perioder; her er det springende Punkt i den gamle videnskabelige Tidsberegning. Den endelige Løsning af Problemet falder udenfor den primitive Kultur, men vi maa her fremhæve forskellige Løsningsforsøg (der selvfølgelig udgaar fra præstelige Kredse), som vi finder allerede i primitive Lag, samt antyde den endelige Udviklingsgang.

De to væsentligste Former for en saadan primitiv Kalenderregulation finder vi i Maanedsindsくだene og i den nærmere Bestemmelse af Aarets Begyndelse. De fleste Folk har 13 Maaneder, men da Aarstiderne afhænger af Solen, lærer Erfaringen dem snart, at af og til maa en Maaned udelades, ligesom de, der kun regner med 12 Maaneder, erfarer, at dette Tal ikke slaar til, og der føjes saa rent empirisk noget til. (Interessante Steder i Talmud viser, hvorledes et Raad rent empirisk, efter endt Synelse af Markerne, bestemte saadanne Ind- eller Udskud af Maaneder). I sin Undersøgelse af de præ-muhammedanske Forhold, som udføreligt behandles, synes Forf. at have truffet det rette: Spørgsmaalet er, om der før Muhammed fandtes et ordnet System, hvorefter Ind- og Udskud af Maaneder beregnedes, som han i Sure 9,36 f. forbyder, eller om det lunare Aar var hævdevunden Tidsregning. I det anførte Koransted omtales *nasi*, der af nogle anses for en cyclisk Interpolation for at bringe Maanederne i Overenstemmelse med Solaaret, men den arvelige Stilling som *qalammās* indenfor Kināna-Stammen, der virker som Kontrol og Regulator, peger i samme Retning som Raadet i Talmud, vi ovenfor omtalte, og viser hen til, at vi staar overfor en rent empirisk Interpolation for at regulere de meccanske Markedsdage. — I Forf.s Bedømmelse af det tilsvarende Forhold i Babylon er jeg ganske enig med ham; en cyclisk Interpolation kan vi først regne med, som Kugler har paavist, i det nybabylonisk-persiske Riges Tid. Hammurapis Breve til Sinidinnam o. a. Texter viser tydeligt en rent empirisk Interpolation, som stadig blev foretaget af det babylonske Præsteskab, saaledes at det lunisolare Aar holdtes i Orden, uden at en cyclisk Interpolation var paakrævet. — Ved Bestemmelsen af Aarets Begyndelse har man opr. to Hovedpunkter i Agerbrugskulturen: Arbejdets Begyndelse i Marken og Høsten; oftest bliver det nye Aar identisk med den nye Høst. Hyppigt finder vi disse to Udgangspunkter græsse fredeligt Side om Side, vi har to Nytaarsdage som f. Ex. i Israel, hvor Aarets Begyndelse fastsættes i Foraaret i Ex. 12,2, medens Lev. 23,24 peger hen til Efteraaret, Høstens Tid. Derimod har vi, saasnart Stjærnerne tages med i Iagttagelserne, en fast Nytaarstid; Pleiadernes store

Betydning her som Tidsindikator har mange Steder været afgørende, som vi ovenfor har berørt. — De religiøse Fester er fra først af uløseligt knyttet sammen med Tidsregningen; saavel i Jægerens, Kvægavlerens som Agerbrugerens Kultur fejres Hovedfesterne ved bestemte Aarstideskifter, og talrige er de Folk, der fejrer deres Kult ved Fuldmaane; Afholdelsen af Festerne er dog blot et Samtidighedsforhold af underordnet Betydning for Tidsregningen.

Delingen af Aaret i Uger, presset ind i Maanedssystemet, hører til den moderne Kalenders Inddelinger; denne vandt Sejr over Sindene i Nord, fordi den populære Astrologi var udbredt overalt, tillige ogsaa fordi den gammeltestamentlige Lære om Sabbathen som Hviledag efter 6 Dages Arbejde, gennem Christendommen var Allemands Eje. Hvorledes det opr. forholder sig med den israelittiske Sabbath har Forf. underkastet en vidtgaaende Undersøgelse. To Ting er her centrale: at det babylon. Ord *šabattu* (og fra dette og dets Indhold kan det hebraiske vanskeligt skilles) betegner Fuldmaanedagen (3: d. 15. Dag i Lunar-maaneden) og at denne Dag er stadig skiftende. Det er muligt, at den gamle skiftende Sabbath opr. var en Markedsdag, paa hvilken alt hviler; »Markedsuger« findes i hvert Fald hele Verden over paa et vist Kulturtrin. Endelig er det muligt, at den exiliske Lovgivning har benyttet denne gamle Sabbath til fast Hviledag i skiftende Perioder; at disse, bestaaende af syv Dage, har faaet Indpas hos Jøderne kan let forklares ud fra den babyloniske Astrologis Udbredelse.

Til Trods for Babylonernes store astronomiske Viden, faldt det dog i Ægypternes Lod over Grækenland at være Udgangspunktet for den moderne videnskabelige Tidsberegning. — Astro-nomi og Kalender er to forskellige Ting. I Ægypten staar vi overfor det Faktum, at Maanens Skiften og Kredsen paa Himlen ikke er draget ind under Iagttagelserne, derved har de nudgaaet at forvirre deres Opfattelse af Maaneden som en numerisk Enhed. Den Vej Ægypterne er gaaet, for at bestemme det konstante Antal af Aarets Dage, hviler paa Observationen af en Stjærnes heliakiske Opgang. Iagttagelsen af Sirius danner Udgangspunktet, og den numeriske Bestemmelse af Aaret, bestaaende af 365 Dage, paa Grundlag af disse Observationer ligger til Grund for Beregningen af vort Aar. —

I det foregaaende har vi set talrige Exempler, hentet især fra Homer, der viste os, at Grækerne opr. har fulgt den primitive pars-pro-toto Beregning. Men senere — nogle lader Solon 594 f. Chr. af sacrale Grunde have ordnet Kalenderen — har vi en reguleret Tidsregning med en cyclisk Interpolation i Løbet af 8 Aar (Oktaeteris), i hvilken Periode 1 Maaned indskydes 3 Gange (i 3., 5. og 8. Aar). Naar Forf. lader Bevægelsen til denne Kalenderreform have sit Udgangspunkt i Delphi, der atter

har modtaget stærke Impulser fra Forasien (Babylon), hvor en lignende cyclisk Interpolation har fundet Sted, troer jeg han er paa rette Vej; selv om Problemet endnu er uklart, fordi den babyloniske Kalenderreform først synes at finde Sted 538 f. Chr. —

Man maa til Slut udtale Ønsket om, at den videnskabelige Litteratur indeholdt mange Arbejder som dette af Martin Nilsson: den utrættede Energi, hvormed det store Materiale er bearbejdet, samt det rolige, klare Overlæg, Forf. diskuterer de mange udviklede Spørgsmaal med, fjærnt fra alt Hypothesemageri, præger paa en lykkelig Maade Bogen. Af særlig Betydning maa fremhæves de mange fremdragne Lævn i den græske Kultur af opr. primitiv Tidsregning, Forf.s klare Judicium i Bedømmelsen af de lunare Forhold hos Semitterne samt den Bro, han tilsidst, som saa mange andre før ham ad andre Veje (f. Ex. Farnell), bygger mellem Grækenland og Forasien.

Svend Aage Pallis.

Reply to Mr. M. Lidzbarski.

By

Svend Aage Pallis.

„Orientalistische Literaturzeitung“ Februar-Hefte 1922 contained a review of my book „Mandäische Studien“ I, Copenhagen 1919 by Mr. M. Lidzbarski, and as my critic seemed to have some strange ideas regarding scientific fairness I felt that I must write an answer to correct his very peculiar statements. I sent these corrective remarks to the editor of this German periodical, written in German. The German orientalists, however, refused to print my reply thus denying me scientific satisfaction. My reply, then, appears here in exactly the same form as that in which it was sent to the OLZ.

Im Jahre 1919 gab ich ein Buch über die mandäische Religion heraus, welches der erste Versuch war eine sowohl textkritische wie komparativ-religionsgeschichtliche Untersuchung des Johannesbuches und der wichtigsten Teile des Ginza zu geben. Die Resultate meiner Untersuchungen widersprachen fast durchaus denen meiner Vorgänger. Einer von diesen, Professor Lidzbarski, hat in dem Februarhefte dieser Zeitschrift mein Buch besprochen. Dass er meine Theorien ganz und gar anerkennen sollte, dachte ich nie, ich hatte aber eine wissenschaftliche Auseinandersetzung über die vielen sehr interessanten Probleme der mandäischen Religion erwartet. Statt dessen enthält seine Besprechung nur eine Reihe grober und ehrenrühriger Anschuldigungen: dass ich die mandäischen Originaltexte gar nicht gelesen hätte und kein Verständniss des Semitischen hätte, dass mein Buch ein Resultat wissenschaftlicher Unehrllichkeit sei, indem ich vieles von andern Forschern abgeschrieben hätte u. s. w. Diese Anschuldigungen erläuterte L. durch eine Reihe von Einzelheiten, die ich sogleich im folgenden besprechen werde, die aber sämtlich für die Beurteilung der Ergebnisse meines Buches ziemlich gleichgültig sind. Auf diese meine Ergebnisse geht L. überhaupt nicht ein — was darin seine Erklärung findet, dass die Untersuchungen meines Buches die Theorien L.'s (Johsb. II, S. XVI—XXX) völlig in absurdum reduziert haben. Wenn mein Buch bald in einer Weltsprache vorliegt, so wird dies denjenigen, die jetzt nur die Besprechung L.'s kennen, offenbar werden. Das Schweigen L.'s über jeden wesentlichen Punkt spricht dermassen für sich, dass ich nie die Feder gegen ihn gebrauchen würde, wenn seine Besprechung nicht allzu grob wäre, um ungetadelt zu bleiben. —

L. muss seltsam zu Mute gewesen sein, wenn er behauptet, dass ich bloss die Resultate anderer Forscher abgeschrieben hätte, und gleichzeitig

hat bemerken müssen, dass ich seine Theorien durchaus an die Wand drücke. Er wird wahrscheinlich jedenfalls nicht daran festhalten, dass ich seine Einleitung oder etwa W. Brandts Buch abgeschrieben hätte! Ist es denn seiner Aufmerksamkeit entgangen, dass ich manchmal gegen die Hypothesen von Anz und Bousset schreibe? — Da also keine Hauptpunkte in Frage kommen, hätte ich somit einige Einzelheiten abgeschrieben? Sehen wir einmal nach, wie sich dies in Wirklichkeit verhält:

An den drei Stellen S. 295¹ (die assyrischen Lehnwörter im Mandäischen), 174 (über den mandäischen Namen שלִימון) und 268 über Ὀγδοάς erwähne ich ausdrücklich den Namen L.s aber zugleich, dass ich ihm hier nicht folgen kann; meine Erklärung von Johsb. 92,8—11 ist neu und rührt nicht von L. her, ebenso ist die S. 266 versuchte Übersetzung davon meine eigene, indem ich die Lesart der Handschrift C der von ABD vorziehe. Dass שלִימון im Pšittā vorkommt, weiss ich genau, dies scheint mir aber ohne Bedeutung, da ich der Ansicht bin, dass die Mandäer erst nach dem starken arabischen Einfluss mit der syrischen Bibelübersetzung in Berührung kamen. Die Bemerkung L.s S. 38 betreffend sehe ich nicht ein, dass ich Veranlassung gehabt hätte L.s Namen zu nennen, weil weder die etymologische Erklärung von זרביא noch die ganze Sache (meine Vergleichung der mandäischen Stellen mit Sitten und Gebräuchen, wie sie von Herod. I 199 erwähnt sind) von L. erwähnt wird. S. 73 habe ich die Theorie L.s über mandäische Opfergruben nicht ausführlich abgelehnt, dazu ist sein Gedanke zu pueril; ich habe nur in wenigen Zeilen den Kopf darüber geschüttelt. S. 62⁴ spreche ich von einem Worttypus und lehne Hommels hypothetische Zusammenstellung derselben mit dem assyr. ušumgallu ab. S. 60¹ hatte ich keinen Grund auf Brandt hinzuweisen, weil dieser nur folgendes schreibt: »Das Iwat ערא ist corumpiert aus לִיראת oder לִיבאת ...«, ich dagegen erkläre, dass ערא von einem Misverständniss des ass.-bab. *Dilibat herrührt (ד erklärt als Nota relationis und ל als Präposition). Das Wort »Alexanderroman«, wodurch L. gekränkt wird, habe ich als Gesamtnamen der jüdischen und orientalischen Erzählungen, die über Alexander berichten, benutzt (cf. Nöldeke, Beiträge zur Geschichte des Alexanderromans in den Denkschr. d. Wiener Akad. Phil.-hist. Cl. 38. Bd. Wien 1890). Was die Unterscheidung zwischen נא und נא̄ betrifft, glaube ich, dass mir jeder Kenner zugeben wird, dass wir es hier mit einem der schwierigsten Punkte der mandäischen Schriftlesung zu tun haben. L. citiert drei Stellen um meine angebliche Unkenntniss der mandäischen Sprache zu zeigen. Die Stelle S. 93 rührt vom Ginza her (GR. 166,23—167,2), und da ich hier dieser Textgrundlage gefolgt bin, fällt sie also ausserhalb der Kritik L.s. Was die zwei anderen Stellen betrifft (Johsb. 26,11; 29,11) bin ich der Textausgabe L.s gefolgt, in der dieser trotz aller Bestrebungen es nicht vermocht hat alle Schwierigkeiten zu lösen (cf. Nöldeke, M. Gr. 68²: »Auch künftige Herausgeber mandäischer Bücher werden trotz sorgsamster Beobachtung der bessern Handschriften in diesem Punct nicht ganz ohne Willkühr auskommen«). Eben an diesen beiden Stellen gibt die Textausgabe den Forschern zum zweifeln Anlass; dies erwähnt L. jedoch nicht, was man von einem Herausgeber erwarten könnte, und ebensowenig dass

ich S. 5, 35, 44, 46, 110 (bis), 111, 163, 169, 188, 209, 232¹, 245, 248⁴, 248⁷, 266, 267¹ beim Citieren einiger Stellen aus dem Johsb. ganz korrekt $\aleph$ und $\bar{\aleph}$ auseinandergehalten habe. Kann L.s Behandlung dieser Frage anders genannt werden als leichtsinnigstes Umspringen mit der Wahrheit?

Um mich kurz zu fassen: Die Hauptprobleme der mandäischen Religion, die sämtlich in meinem Buch behandelt werden, bespricht L. überhaupt gar nicht; in keinem Punkte hat er seine Theorien zu verteidigen versucht, und nirgends hat er eine ernste wissenschaftliche Discussion der Probleme aufgenommen; er hat sich auf die böswillige Hervorhebung einer Reihe Einzelfälle von ganz untergeordneter Bedeutung beschränkt. Und wenn nun auch diese irgend eine Berechtigung gehabt hätte; aber, wie ich oben nachgewiesen habe, sind diese Fälle fast ohne Ausnahme bewusster Unehrlichkeit und positiver wissenschaftlicher Unredlichkeit L.s entsprossen. Wie hilflos sieht es anderseits aus, wenn er Ptah und Orpheus in ihren früheren Platz wiedereinzusetzen versucht, oder wenn er seine Theorien über qitlai-Namen und Kušta zu erretten sucht, indem er ohne jede Grundlage nur ganz im allgemeinen behauptet, dass ich kein Semitisch verstehe!

Ich bin jetzt zu Ende. Ich werde weder das berechtigte meiner vielen negativen Ergebnisse noch die zahlreichen neuen Beobachtungen textkritischer, sprachlicher und religionsgeschichtlicher Art meines Buches hervorheben. Da L. offenbar hauptsächlich solche Noten und Textstellen, die seinen Namen nennen, nachgesehen hat, wäre dies verlorene Mühe. Auch sind L.s Anschuldigungen, sein Umspringen mit der Wahrheit, und sein mangelhaftes Verständniss mandäischer Religionsverhältnisse derart, dass er mir nicht zumuten kann, dass ich ihn als Mitforscher betrachte. Dennoch werde ich ihn zuletzt an Kants Worte erinnern: »Das Urtheil desjenigen, der meine Gründe widerlegt, ist mein Urtheil, nachdem ich es vorerst gegen die Schale der Selbstliebe und nachher in derselben gegen meine vermeintliche Gründe abgewogen und in ihm einen grösseren Gehalt gefunden habe« (Träume eines Geistersehers ... I 4). Wenn L. einmal »die Selbstliebe« weglegt, wissenschaftlich und wahrheitsliebend diskutieren will, so wird er mich immer bereit finden.

22. Maj 1922.

K. F. Kinch.

Af

Frederik Poulsen.

»Denne Arkæolog har kun skrevet lidt, men det lidt er godt«, skrev Salomon Reinach engang i en Anmeldelse af en Bog af Chr. Blinkenberg. Men i det sidste Aarti har Professor Blinkenberg udfoldet en saa rig og mangesidig videnskabelig Produktion, at Sætningen ikke længere passer for Lidenhedens, kun for Bonitetens Vedkommende. Derimod kan Sætningen som Helhed overføres paa hans Kollega i Rhodos-Udgravningerne, nu afdøde K. F. Kinch. Hans Produktion fylder ikke stort, og der er mellem hans to Hovedværker: *L'Arc de Triomphe de Salonique* og *Vroulia-Bogen* et Mellemrum af 23 Aar, der kun udfyldes af de kortfattede, foreløbige Meddelelser om Rhodos-Udgravningernes Forløb. Aldrig saa man Dr. Kinchs Navn under nogen Artikel i de udenlandske Fagskrifter, og dog havde han et udmærket Navn blandt Europas Arkæologer, ikke blot blandt dem, der personligt havde haft Lejlighed til at erfare, hvor dyb og omfattende hans Viden var. Det vilde være forstaaeligt, hvis dette Ry var kommen efter Publikationen af *Vrouliafundene*, der var et usædvanligt grundigt og godt Arbejde, som længe vil bevare hans Navn. Det viste, at Dr. Kinch baade mestrede Detaljen og var en Videnskabsmand med originale Synsmaader. Jeg har selv hørt til dem, der smilede lidt af alle de Dyræventyr, Kinch vilde læse ud af de rhodiske Vaser, og Ernst Pfuhl gav i sin Anmeldelse af Bogen disse Tanker Udtryk. Men tilbage bliver dog den Sandhed, at selv om Kinch nu og da er gaaet for vidt, saa har han paa den anden Side, samtidig med at han skabte en sikker Kronologi for denne Vasegruppes Udvikling, aabnet vore Øjne for, at disse Dyrerækker dog ikke var helt »døde«, men i smaa Afvigelser fra de orientalske Forbilleder aabenbarede den græske Psyches Opvaagnen, Selvstændighed og friskere Livsopfattelse.

Men allerede før »*Vroulia*« var Kinch kendt, og enhver vidste, at han som den ene af Lederne af Rhodos-Ekspeditionen var den rette Mand. Det gik ham i noget mindre Maalestok som Georg Loeschcke, at den mindre Produktivitet snarere øgede hans Ry for Indsigt og Grundighed.

Forklaringen af Kinchs »Ufrugtbarhed« ligger lige for Haanden. Han var en udpræget receptiv Natur, og alene hans efterladte Bibliotek viser, hvilken enorm Stofmasse han søgte at tilegne sig. Da han i Vinteren 1905—6 opholdt sig i Athen for at bearbejde Stoffet fra Rhodos i de

herlige Fagbiblioteker der paa Stedet, splittede han sig i Stedet ved at følge alle de Forelæsninger, der holdtes i den arkæologiske Kolonis forskellige Skoler, og hver Forelæsning stillede ham overfor Problemer, som han straks maatte forfølge videre. Det blev fatalt for Bearbejdelsen af hans eget Materiale, og Guderne maa vide, hvor meget der lader sig redde ud af Skibbrudet. I et større Land end Danmark vilde man hurtigere have erkendt Kinchs Særegenhed og udnyttet hans Styrke der, hvor den laa: som Pionér. Han burde have gjort alle Fremstød, ledet Udgravninger og Undersøgelser, men andre burde stilsfærdigt have delt Stoffet imellem sig til Færdigbehandling. Det kunde med lidt varsomt Hensyn til det barnlige i Kinchs Natur være sket, saaledes at han befandt sig vel derved.

Thi som Terræn-Arkæolog havde Kinch ikke sin Lige. At vandre med ham over en Ruinmark var en Oplevelse. Han saa mere end andre, og i hans Hjerne myldrede straks Ideerne frem. Denne Friskhed baade befrugtede og vandt ens Hjærte for Manden. Og saa endnu ét: at han aldrig tænkte paa sig selv, men glemte alle materielle Hensyn og overvandt alle Vanskeligheder, naar en Opgave interesserede ham. Kinch var Forskeren i den ædleste Form, og som saadan vil vi mindes ham, alle vi der har kendt ham.

REGISTER

TIL

NORDISK TIDSSKRIFT FOR FILOLOGI,

FJERDE RÆKKE (I—X).

I. Originale Bidrag.

Achelis, Th. O. , Corrigendum	I 108
— De fontibus, quibus Christianus Petri filius Lundensis ecclesiae canonicus in Aesopi vita fabulisque convertendis usus sit, ad Fr. Moth diem natalem sexagesimum agentem epistula gratulatoria	X 1
Beckman, N. , Ett ställe hos Tacitus (Germ. c. 12)	IX 103
Blinkenberg, Chr. , Συμφαλλίδες	V 65
Brodersen, H. C. , Enklisis i Russisk	I 151
Brøndal, Rosally , Astrant	IV 46
— To Laaneord i Dansk	V 49
Brøndal, V. , Notes d'étymologie romane	III 7. IV 97
Brøndum-Nielsen, J. , Om sætterens indflydelse på ortografien (i 16. årh.). En imødegåelse	IV 146
Bøgholm, N. , Om præpositionernes rolle i Nutidsengelskens økonomi	III 145
— Etymologien af adj. weary	III 186
— Oldengelsk fandian	III 186
Collinder, B. , Eddica	X 15
Cortsen, S. P. , Vocabulorum Etruscorum interpretatio	VI 165
Eitrem, S. , Varia . . . . . I 69. 104. II 34. III 55. IV 121. VI 81. 157. VIII 26. X 58. 102	
Friesen, O. v. , Runskriftens hærkomst. Ett svar	I 161
Friis Johansen, K. , Zeusaltret i Olympia	IV 47
Helberg, J. L. , Nyplatoniske Commentarer til Platons Phaidon	V 15
— Af et Lukianhaandskrifts Historie	X 48
— Bemærkninger om Nægtelsernes Brug paa Græsk	X 81
Holten-Bechtolsheim, H. , Til Platons Euthyphron	V 22
— Til Platons Stat	VI 21
Hude, K. , Bemærkninger til Thukydid V 36	IX 131
— Smaabemærkninger til Appian	IX 146
Høeg, C. , Spor af æolisk Betoning hos Homer	VII 141
Jacobsen, Lis , Grundlaget for Christian den Tredjes Bibel	II 151
— Autor og Prenter	IV 1
— Replik	IV 156
Jensen, Th. V. , Blandede sproghistoriske bidrag I—II	V 25. 100
Jespersen, O. , Randnoter til »Nutidssprog hos børn og voksne«	V 127
— Dansk håbe, engelsk hope, tysk hoffen	VIII 151
Jessen, E. , Etymologiserende Notitser VI—XIV . . . . . I 49. III 97. IV 109. V 113. VI 49. VII 83. VIII 81. IX 109. X 117	
Jónsson, F. , Eggjumstenens indskrift	IX 33
Jørgensen, C. , Syntaktiske Bemærkninger	VII 49

Jørgensen, Ove, Apologetisk Homerkritik	II 1
Knudsen, Gunnar, Nogle Bemærkninger i Anledning af <i>Otto von Friesen</i> : »Om runskriftens hærkomst»	I 97
Kristensen, M., Fra de danske runestene	I 13. V 1
Lacea, C., »Cum» dans la syntaxe de la langue roumaine	VII 91
Langenfeldt, G., Sverige och svenskarna i äldre engelsk litteratur	IX 51
Lindegaard, Louise, Juba II, Konge af Mauritanien	II 41
Låftman, E., Emfatisk omskrivning i modern tyska	IX 44
Marstrander, C., Irske Vidnesbyrd om Torsdyrkelse i Irland	IX 8. 81
Neuhaus, Johs., Sillende = vetus patria = Angel	V 125
— Helges Prinsesse Svåvå = Eider = den svebiske flod (hos Ptolemæos)	VI 29
— Halfdan = Frode = Hadbardernes Konge	VI 78
— Vestgermanske Navne i dansk Historie og Sprog	VI 141
— Av en Indledning til det danske Folks Historie	VII 54
Norvin, W., Angelos Vergikios og Hertug Emmanuel Philibert af Savoyen	II 97
Pallis, S. A., Reply to Mr. M. Lidzbarski	X 154
Pantzerhielm Thomas, S., De poplifugiis et de <i>populi</i> verbi prisca significatione	I 62
— De <i>ominis</i> verbi vi et origine	I 145
Poulsen, Fr., Det omstridte Relief i Ny Carlsberg Glyptothek	II 145
— Nyere Værker om antik Portrætkunst	III 113
Rosenberg, C. M., Fem Archilochosfragmenter	II 144
Ræder, H., Papyrusfundene i Oxyrhynchos VIII—XII	I 1. 109.
— Ad Tychonem Brahe	III 1. V 93. VI 152
— Dansk medicinsk-historisk Selskab	IV 77
— Det sokratiske Evangelium	VI 186
Schoning, O., Sprogforskningens vilde skudd	VII 1
— I historisk belysning	III 29
Schuchardt, H., Zur methodischen Erforschung der Sprachverwandtschaft	VI 97
Schütte, G., Urjyske »Vestgermaner» og moderne Fantaster	VI 145
— Kortetypens Aldersrang i Sproghusholdningen	VII 129
Smith, E., Ad carmen Anacreonteum XXI	VIII 1
Sommerfelt, A., Cause et tendance dans l'évolution morphologique	VII 37
Staaß, E., Om oppkomsten av prefixet <i>mé(s)</i> i franskan	X 54
Theander, C., De fragmentis Antiphontis sophistae nouis	VII 63
Ullmann, R., Senatsmøtet 5te december 63	IX 1
— Varia Terentiana	VI 1
— Ad Iliadis carmen IX	VI 163
Westergaard, E., Præfix <i>un</i> i engelsk Rigssprog og engelske Dialekter	VIII 37
Westrup, C. W., De tre ældste romerske Tribus	VIII 41
— Annalium confectio. Tabula. Annales maximi	IV 129
— Plutarchs »romuliske» Lov om divortium	V 89
Vising, J., Romanska etymologier	VIII 117
— En banbrytare på den portugisiska litteraturhistoriens område. Fidelino de Figueiredo	VI 65. VII 19
Wulff, K., Hethitisk, et nyt indoeuropæisk sprog?	IX 123
Østerberg, V., Hamlet og Hoffman	V 81
Østergaard, C. V., Mephistopheles	VIII 93
	IV 75

II. Anmeldelser.

Adler, Å. , Catalogue supplémentaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Royale de Copenhague. Af A. W. Persson	VI 176
Agrimensorum Romanorum corpus rec. C. Thulin. Af S. Pantzerhielm Thomas	IV 84
Alkindi, Tideus und Pseudo-Euklid , herausgegeben u. erkl. v. A. A. Bjørnbo und S. Vogl. Af P. Heegaard	II 64
Vom Altertum zur Gegenwart. Af J. L. Heiberg	VIII 142
Apulei opera it. ed. R. Helm I—II 1. Af W. Norvin	III 85
Archimedis opera it. ed. J. L. Heiberg. Af P. Heegaard	II 64
Aristotelis Ath. Resp. , rec. F. G. Kenyon. Af K. Hude	IX 137
Arnim, H. v. , Platons Jugenddialoge und die Entstehungszeit des Phaidros. Af W. Norvin	V 34
Bardt, C. , Römische Charakterköpfe in Briefen. Af S. Eitrem	V 33
Bartholomae, Chr. , Die Zendhandschriften der k. Hof- und Staatsbibliothek in München, beschrieben von. Af A. Christensen	VI 42
Barwick, C. , De Platonis Phaedri temporibus. Af W. Norvin	II 140
Baumgarten, F. , Poland, F., Wagner, R., Die hellenistisch-römische Kultur dargestellt von. Af H. Ræder	II 117
Bennike, V. , og Kristensen, M., Kort over de danske folkemål. 9.—11. hæfte. Af H. Pedersen	I 31. II 142
Beowulf , herausgegeben von Heyne-Schücking. 10. Aufl. Af A. Olrik	II 128
Beth, K. , Einführung in die vergleichende Religionsgeschichte. Af S. A. Pallis	X 147
Bickel, E. , Diatribe in Senecae philosophi Fragmenta, vol. I. Af W. Norvin	VI 91
Bidez, J. , Vie de Porphyre. Af W. Norvin	III 88
Billeter, G. , Die Anschauungen vom Wesen des Griechentums. Af A. Thomsen	I 88
Birt, T. , Römische Charakterköpfe. Af F. Gustafsson	V 32
Boll, F. , Die Lebensalter. Af A. Adler	III 144
— Aus der Offenbarung Johannis. Af M. P. Nilsson	IV 88
— Stern Glaube und Sterndeutung. Af M. P. Nilsson	VII 118
— Antike Beobachtungen farbiger Sterne. Af M. P. Nilsson	VII 122
Bonhöffer, A. , Epiktet und das Neue Testament. Af H. Häffding	I 45
Breithaupt, M. , De Parmenisco grammatico. Af M. P. Nilsson	V 150
Burgun, A. , Nogen bemerkninger til Fonnaasspændens indskrift. Af Finnur Jónsson	I 35
Callaway, M. , The Infinitive in Anglo-Saxon. Af E. Björkman	III 83
Cambridge History of English Literature ed. by Ward and Waller. V—VII. Af O. Jespersen	II 87
Capelle, W. , Berges- und Wolkenhöhen bei griechischen Physikern. Af M. P. Nilsson	VII 116
Carmina Latina epigraphica conl. E. Engström. Af A. Adler	II 87
Carmina Scaldica , ved Finnur Jónsson. Af M. Olsen	IV 179
Cederschiöld, G. , Svenska studier tillägnad. Af M. Kristensen	IV 89
Chambers, R. W. , Widsith, a study in old English heroic legend. Af A. Olrik	I 129
Charpentier, J. , Die verbalen r-Endungen der indogermanischen Sprachen. Af H. Pedersen	X 125
Chaytor, H. J. , The Troubadours. Af E. Trojel	I 186
Christensen, A. , Le dialecte de Sämnan. Af Fr. Buhl	V 104
— Contes persans en langue populaire. Af Johs. Pedersen	VII 126
— Hinsides det kaspiske Hav. Af Johs. Pedersen	VII 126

Cicero ad Q. fratrem epist. libri tres rec. <i>H. Sjögren</i> . Af <i>C. Jørgensen</i>	II 51
— ad Brutum et Bruti ad Ciceronem epist. lib. nonus rec. <i>H. Sjögren</i> . Af <i>C. Jørgensen</i>	II 51
— Catilin. Reden erkl. v. <i>Richter-Eberhard-Nohl</i> . Af <i>C. Jørgensen</i>	II 52
— Ad Atticum epist. libri sedecim rec. <i>H. Sjögren</i> fasc. I. Af <i>S. Eitrem</i>	VI 88
— Scripta, quae manserunt omnia. Edd. <i>E. Stroebel</i> , <i>A. Klotz</i> , <i>F. Schoell</i> , <i>K. Ziegler</i> , <i>Th. Schiche</i> , <i>H. Sjögren</i> . Af <i>S. Eitrem</i>	VI 88
Clark, A. C. , The primitive text of the Gospels and Acts. Af <i>Arboe Rasmussen</i>	III 139
Clarke, M. G. , Sidelights on Teutonic History. Af <i>Finnur Jónsson</i>	I 34
Clemen, C. , Religionsgeschichtliche Bibliographie im Anschluss an das Archiv für Religionswissenschaft, Jahrgang I—II. Af <i>A. Adler</i>	VII 165
Craigie, W. A. , The Icelandic sagas. Af <i>Finnur Jónsson</i>	II 126
Cratippi Hellenicorum fragmenta Oxyrhynchia scholarum in usum ed. <i>J. H. Lipsius</i> . Af <i>H. Ræder</i>	VI 96
Dahlerup, V. , Svensk-dansk Ordsamling. Af <i>A. Jensen</i>	IX 71
Danske Grammatikere, udg. af <i>H. Bertelsen</i> . I—II. Af <i>H. Lindroth</i>	VIII 55
Deliciarum manipulus Danicarum udg. af <i>V. J. v. Holstein-Rathlou</i> . Af <i>M. Kristensen</i>	IV 93
Deonna, W. , L'Archéologie I et III. Af <i>Fr. Poulsen</i>	I 74
Dickins, B. , Runic and Heroic Poems of the old Teutonic peoples. Af <i>Finnur Jónsson</i>	V 153
Diels, H. , Antike Technik. Af <i>J. L. Heiberg</i>	IV 79. IX 63
Dionis Chrysostomi orationes post <i>L. Dindorfium</i> ed. <i>G. de Budé</i> vol. I—II. Af <i>W. Norvin</i>	VII 159. X 69
Drachmann, A. B. , Udvalgte Afhandlinger. Af <i>S. Eitrem</i>	I 131
Drerup, E. , Das fünfte Buch der Ilias. Af <i>O. Jørgensen</i>	II 130
— Aus einer alten Advokatenrepublik. (Demosthenes und seine Zeit.) Af <i>H. Ræder</i>	V 163
Ekwall, E. , Contributions to the History of Old English Dialects. Af <i>N. Bøgholm</i>	VII 44
Engelske Forfattere for Gymnasiet, Hefte 1—9. Af <i>K. Bredsdorff</i>	X 67
Erotiani Vocum Hippocraticarum collectio cum fragmentis rec. <i>E. Nachmanson</i> . Af <i>H. Ræder</i>	VII 123
Euklids Elementer oversat af <i>T. Eibe</i> . VII—XIII. Af <i>P. Heegaard</i>	II 64
Fehrle, E. , Studien zu den griechischen Geponikern. Af <i>J. L. Heiberg</i>	X 62
Feilberg, H. F. , Skabelsessagn og flodsagn med særligt hensyn til Gamle Testamentes fortællinger. Af <i>M. P. Nilsson</i>	V 152
Feist, S. , Kultur, Ausbreitung und Herkunft der Indogermanen. Af <i>H. Kjær</i>	III 66
Fimmen, D. , Die kretisch-mykenische Kultur. Af <i>K. Friis Johansen</i>	X 139
Finsler, G. , Homer in der Neuzeit. Af <i>O. Jørgensen</i>	I 181
Fischer, W. , Das römische Lager, insbesondere nach Livius. Af <i>S. Pantzerhielm Thomas</i>	V 159
Fontes historiae religionum ed. <i>C. Clemens</i> . Fasc. I. Af <i>A. Christensen</i>	X 69
Friedländer, I. , Die Chadhirlegende. Af <i>A. Christensen</i>	II 70
Friis Johansen, K. , Sikyoniske Vaser. Af <i>Fr. Poulsen</i>	VII 109

Frobenius, R. , Die Syntax des Ennius. Af <i>C. Thulin</i>	I 30
Galen in Hippocratis de natura hominis, in Hippocratis de victu acutorum, de diaeta Hippocratis in morbis acutis edd. <i>I. Mewaldt, G. Helmreich, I. Westenberger</i> . Af <i>H. Ræder</i>	IV 161
— in Hippocratis Prorrheticum I, de comate secundum Hippocratem, in Hippocratis Prognosticum. Edd. <i>H. Diels, I. Mewaldt, I. Heeg</i> . Af <i>H. Ræder</i>	VI 45
Gardthausen, V. , Griechische Palaeographie, 2. Aufl. Af <i>J. L. Heiberg</i>	II 168
Gelzer, M. , Die Nobilität der römischen Republik. Af <i>S. Pantzerhielm Thomas</i>	II 56
Gercke, A. , und Norden, E. , Einleitung in die Altertumswissenschaft III. Af <i>H. Ræder</i>	I 85
Gildersleeve, B. L. , Syntax of classical Greek. I—II. Af <i>E. Olesen</i>	I 89
Gummerus, H. , De Columella philosopho. Af <i>C. Thulin</i>	I 30
Das Gymnasium und die neue Zeit. Af <i>J. L. Heiberg</i>	VIII 142
Hall, J. R. C. , A concise Anglo-Saxon Dictionary for the Use of Students. Af <i>E. Björkman</i>	V 156
Hartmann, J. W. , The Gøngu-Hrólfs saga. Af <i>Finnur Jónsson</i>	II 124
Harvard Studies in Classical Philology . XXI—XXIII. Af <i>H. Ræder</i>	I 26. II 91
Hederström, T. , Fornsagor och Eddakväden i geografisk belysning. Af <i>Finnur Jónsson</i>	VIII 133
Heiberg, J. L. , Naturwissenschaften und Mathematik im klassischen Altertum. Af <i>W. Norvin</i>	II 136
— Fra Hellas. Af <i>K. Hude</i>	IX 135
Heinze, R. , Tertullians Apologeticum. Af <i>So. A. Becker</i>	II 83
Herbig, G. , Die etruskische Leinwandrolle des Agramer Nationalmuseums. Af <i>S. P. Cortsen</i>	I 38
Hermann, E. , Griechische Forschungen. I. Af <i>E. Olesen</i>	III 71
Heronis opera vol. IV ed. <i>J. L. Heiberg</i> . Af <i>P. Heegaard</i>	II 64
Herzfeld, E. , Am Tor von Asien. Af <i>A. Christensen</i>	X 72
Hirzel, R. , Der Name. Af <i>A. Adler</i>	VIII 137
Hjortø, Knud , Fra ordenes samfund. Af <i>A. Jensen</i>	VII 165
Hjuler, A. , The Languages spoken in the Western Pamir. Af <i>A. Christensen</i>	III 63
Horati carmina rec. <i>Fr. Vollmer</i> . Af <i>C. Thulin</i>	II 58
Hubbell, H. M. , The influence of Socrates on Cicero, Dionysius and Aristides. Af <i>H. Ræder</i>	IV 86
Hyperides , orationes sex cum ceterarum fragmentis post <i>Fr. Blass</i> ed. <i>C. Jensen</i> . Af <i>W. Norvin</i>	VII 107
Hänninger, N. , Fornskånsk ljudutveckling. Af <i>J. Brøndum-Nielsen</i>	VII 38
Højberg Christensen, A. C. , Studier over Lybæks Kancellisprog. Af <i>H. Møller</i>	VIII 57
landanae papyri . Cum discipulis ed. <i>C. Kalbfleisch</i> . I—IV. Af <i>H. Ræder</i>	VII 47
Ilberg, Joh. , Die Überlieferung der Gynäkologie des Soranos von Ephesos. Af <i>H. Ræder</i>	I 24
Jacobsen, Lis , Kvinde og Mand. Af <i>A. Jensen</i>	II 76
— Nyfundne Runeindskrifter i Danmark. Af <i>M. Kristensen</i>	III 73
— Sprogets Forandring, bearbejdet af, efter <i>A. Kock</i> . Af <i>A. Jensen</i>	III 178
Jespersen, O. , Engelsk fonetik v. <i>H. Helweg-Møller</i> . Af <i>A. Trampe-Bødtker</i>	I 133
— Sprogets logik. Af <i>J. S. Crone Jensen</i>	II 164

Jespersen, O., Større engelsk grammatik på historisk grundlag. II. Syntax. Første afdeling. Af <i>A. Trampe Bødtker</i> . . .	III 136
— Nutidssprog hos børn og voksne. Af <i>J. S. Crone Jensen</i> . . .	V 166
Jónsson, F., Udsigt over den norsk-islandske filologis historie. Af <i>M. Olsen</i> . . .	VIII 136
Jørgensen, Johs., Betydningsudviklingen i Tysk. Af <i>Th. V. Jensen</i> . . .	IX 68
Kalinka, E., Die pseudoxenophontische <i>Ἀθηναίων πολιτεία</i> . Af <i>Cl. Lindskog</i> . . .	II 177
Kern, O., Inscriptiones Graecae coll. Af <i>Chr. Blinkenberg</i> . . .	II 175
Klee, Th., Zur Geschichte der gymnischen Agone an griechischen Festen. Af <i>M. P. Nilsson</i> . . .	VIII 80
Kohler, J., und Wenger, L., Orientalisches Recht und Recht der Griechen und Römer. Af <i>A. B. Drachmann</i> . . .	IV 171
Kukula, R. C., Römische Säkularpoesie. Af <i>C. Thulin</i> . . .	I 92
Kure, J., Russisk—Dansk Ordbog. Af <i>O. Broch</i> . . .	V 107
Körte, A., Zu neueren Komödienfunden. Af <i>J. L. Heiberg</i> . . .	IX 67
Kålunds, Kr., Afmælisrit til dr. phil. Af <i>S. Nordal</i> . . .	IV 95
Landgraf, G., Kommentar zu Ciceros Rede pro Sex. Roscio Amerino. 2. Aufl. Af <i>C. Jørgensen</i> . . .	IV 78
Langer, Fr., Intellektualmythologie. Af <i>M. P. Nilsson</i> . . .	VII 117
Larsson, H., Platon och vår tid. Af <i>H. Ræder</i> . . .	III 133
—, Lindskog, C., Nilsson, M. P., Athena. Bilder ur den hellenska kulturvärlden. Af <i>H. Ræder</i> . . .	VII 45
Lideniana Xenia. Festschrift tillägnad prof. <i>E. Lidén</i> . Af <i>Finnur Jónsson</i> . . .	II 120
Livi, T., Periochae ed. O. Rossbach. Af <i>C. Thulin</i> . . .	I 27
Lucani Belli civilis libri decem, tert. ed. <i>C. Hosius</i> . Af <i>F. Gustafsson</i> . . .	V 27
Lundberg, O., och Sperber, H., Härnevi. Af <i>Finnur Jónsson</i> . . .	II 123
Lübker, Fr., Reallexikon des klassischen Altertums. Af <i>J. L. Heiberg</i> . . .	III 160
Löfstedt, E., Tertullians Apologeticum textkritisch untersucht. Af <i>H. Ræder</i> . . .	V 161
Marcelli de medicamentis liber rec. <i>M. Niedermann</i> . Af <i>H. Ræder</i> . . .	VI 94
Maurenbrecher, B., Parerga zur lateinischen Sprachgeschichte und zum Thesaurus. Af <i>Th. V. Jensen</i> . . .	VIII 68
Mawer, A., The Vikings. Af <i>Finnur Jónsson</i> . . .	II 126
Melander, J., Étude sur Magis et les expressions adversatives dans les langues romanes. Af <i>H. Kjellmann</i> . . .	VII 97
Minucii Felicis, M., Octavius, rec. <i>J. P. Waltzing</i> . Af <i>J. Paulson</i> . . .	I 126
Moth, Fr., Aristotelessagnet eller elskovs magt. Af <i>R. Meyer</i> . . .	V 168
Nachmanson, E., Historische attische Inschriften, ausgew. u. erklärt. Af <i>H. Ræder</i> . . .	II 143
— Historische griechische Inschriften, ausgew. u. erklärt. Af <i>H. Ræder</i> . . .	III 157
— Erotianstudien. Af <i>H. Ræder</i> . . .	VII 123
Nagl, A., Die Rechentafel der Alten. Af <i>J. L. Heiberg</i> . . .	IV 165
Nilsson, M. P., Daimon. Gudemagter og Psykologi hos Homer. Af <i>A. Adler</i> . . .	VII 164
— Primitive time-reckoning. Af <i>S. A. Pallis</i> . . .	X 148
Nordal, S., Om Olaf den helliges saga. Af <i>M. Olsen</i> . . .	VI 177
Norden, E., Agnostos Theos. Af <i>H. Ræder</i> . . .	II 114
— Ennius und Vergilius. Af <i>C. Thulin</i> . . .	IV 169
— Die antike Kunstprosa. 3. Abdr. Af <i>J. L. Heiberg</i> . . .	VIII 71
— Die germanische Urgeschichte in Tacitus Germania. Af <i>L. L. Hammerich</i> . . .	X 144

Nordenstreng, R., Vikingafärderna. Af <i>Finnur Jónsson</i> . . .	V 154
— Europas människoraser och folkslag. Af <i>A. Christensen</i> .	VII 169
Novae comoediae fragmenta in papyris reperta, ed. <i>O. Schroeder</i> . Af <i>S. Eitrem</i>	VI 87
Nyrop, Kr., Grammaire historique de la langue française. Tome IV. Af <i>E. Staaff</i>	III 77
Olsen, M., Hedenske kultminder i norske stedsnavne. I. Af <i>Finnur Jónsson</i>	IV 180
Olson, E., De appellativa substantivens bildning i fornsvenskan. Af <i>J. Brøndum-Nielsen</i>	VII 38
Olympiodori philosophi in Platonis Phaedonem commentaria, ed. <i>W. Norvin</i> . Af <i>H. Ræder</i>	III 157
Ordbog over det danske Sprog, grundlagt af <i>V. Dahlerup</i> . I 1. Af <i>D. Arup Seip</i>	VIII 50
Ovidius Naso, P., Vol. II. Metamorphoses. Ex iterata R. Merkelii recognitione, ed. <i>R. Ehwald</i> . Af <i>C. Thulin</i> . .	V 43
Palmér, J., Studier över de starktoniga vokalerna i 1500-talets svenska. Af <i>J. Brøndum-Nielsen</i>	VII 38
Passow-Crönert, Wörterbuch der griechischen Sprache. Af <i>A. Adler</i>	II 85
Pauly-Wissowa, Real-Encyclopädie. 13.—18. Halbb. Suppl. III. Af <i>J. L. Heiberg</i> . . . . . I 124. III 58. VI 33.	VII 160
Pedersen, Johs., Israel. Af <i>S. A. Pallis</i>	IX 139
Persson, A. W., Zur Textgeschichte Xenophons. Af <i>A. Adler</i>	V 110
Pfeiffer, E., Studien zum antiken Sternglauben. Af <i>M. P.</i> <i>Nilsson</i>	V 150
Plautus Trinummus erkl. v. <i>Brix-Niemeyer</i> . Af <i>S. Eitrem</i> .	I 26
Plinii Secundi, C., Epistulae rec. <i>R. C. Kukula</i> , ed. II. Af <i>F. Gustafsson</i>	II 129
Plutarchi vitae parallelae. Recc. <i>Cl. Lindskog</i> et <i>K. Ziegler</i> . Vol. I, fasc. I—II. Rec. <i>Cl. Lindskog</i> . Vol. III, fasc. I. Rec. <i>K. Ziegler</i> . Af <i>K. Hude</i>	V 44. 47
Poland, F., Reisinger, E., Wagner, R., Die antike Kultur in ihren Hauptzügen dargestellt. Af <i>J. L. Heiberg</i>	X 136
Poulsen, Fr., Der Orient und die frühgriechische Kunst. Af <i>S. Wide</i>	II 79
Preisigke, Fr., Antikes Leben nach den ägyptischen Papyri. Af <i>H. Ræder</i>	VII 47
Propertii Elegiarum libri IV rec. <i>C. Hosius</i> . Af <i>C. Thulin</i> . .	II 59
Pseudogaleni in Hippocratis de septimanis commentarium ab Hunaino Q. f. Arabice versum. Ed. <i>G. Bergstraesser</i> . Af <i>H. Ræder</i>	VI 45
Ratgeber für den Umgang mit Menschen, 8. Buch des Gulistan, übertr. von <i>Fr. Rosen</i> . Af <i>A. Christensen</i>	X 71
Reckendorf, H., Arabische Syntax. Af <i>Fr. Buhl</i>	X 63
Reisinger, E., Kretische Vasenmalerei vom Kamares- bis zum Palast-Stil. Af <i>Fr. Poulsen</i>	I 128
Reitzenstein, R., Die hellenistischen Mysterienreligionen. Af <i>A.</i> <i>Christensen</i>	X 70
Ridgeway, W., Essays and Studies presented to. Af <i>M. P.</i> <i>Nilsson</i>	III 168
— The Dramas and Dramatic Dances of the Non-European Races. Af <i>M. P. Nilsson</i>	V 38
Riepl, W., Das Nachrichtenwesen des Altertums. Af <i>A. Ræder</i>	III 83
Riese, A., Das Rheinische Germanien in den antiken In- schriften. Af <i>A. Ræder</i>	III 131
Roman Elegiac Poets, ed. by <i>K. P. Harrington</i> . Af <i>C. Thulin</i>	IV 83
Rosenberg, A., Der Staat der Italiker. Af <i>F. Gustafsson</i> . .	V 103
Rosbach, O., Castrogiovanni. Af <i>A. Adler</i>	II 87

Ræder, A. , L'arbitrage international chez les Hellènes. Af <i>H. Ræder</i>	II 92
Sahlgren, J. , Blåkulla och Blåkullafärderna. Af <i>Finnur Jónsson</i>	VI 91
Samter, E. , Die Religion der Griechen. Af <i>M. P. Nilsson</i>	III 172
Samy Bey , Æresordet, oversat af <i>J. Østrup</i> . Af <i>A. Christensen</i>	II 72
Sandfeld (Jensen), Kr. , Sprogvidenskaben. Af <i>O. Schoning</i>	II 103
— Sprogvidenskaben. Af <i>Kr. Sandfeld (Jensen)</i> og <i>O. Schoning</i>	II 179
Sarre, Fr. , und Herzfeld, E. , Archäologische Reise im Euphrat- und Tigris-Gebiet. II & IV. Af <i>A. Christensen</i>	X 75
Saussure, F. de , Cours de Linguistique générale. Af <i>O. Jespersen</i>	VI 37
Schaefer, H. , Waffenstudien zur Thidrekssaga. Af <i>Finnur Jónsson</i>	II 125
Scheer, E. , Studien zu den Dramen des Aeschylos. Af <i>S. Eitrem</i>	IV 186
Schonack, W. , Die Rezeptsammlung des Scribonius Largus. Eine kritische Studie. Af <i>H. Ræder</i>	II 119
Schrader, O. , Die Indogermanen. Af <i>H. Kjær</i>	III 66
Schwartz, E. , Kaiser Constantin und die christliche Kirche. Af <i>A. Ræder</i>	III 82
Schütte, G. , Ptolemy's Maps of Northern Europe. Af <i>J. Neuhaus</i>	VII 94
— Hjemligt Hedenskab. Af <i>M. Kristensen</i>	VIII 138
Scribonius Largus , Die Recepte des, übersetzt v. <i>W. Schonack</i> . Af <i>H. Ræder</i>	II 119
Senecae, L. Annaei , De beneficiis libri VII, De clementia libri II, it. ed. <i>C. Hosius</i> . Af <i>F. Gustafsson</i>	V 29
— ad Lucilium epistularum moralium quae supersunt, it. ed. <i>O. Hense</i> . Af <i>F. Gustafsson</i>	V 31
Sereni, Q. , liber medicinalis, ed. <i>Fr. Vollmer</i> . Af <i>H. Ræder</i>	VI 94
Shaftesbury , Second Characters, ed. by <i>B. Rand</i> . Af <i>N. Bøgholm</i>	III 176
Sihler, E. H. , C. Julius Caesar. Af <i>H. Gemzøe</i>	II 53
Souza, R. de , Du rythme en français. Af <i>E. Staaff</i>	III 126
Sperber, H. , Sechs isländische Gedichte legendarischen Inhalts. Af <i>Finnur Jónsson</i>	I 33
Stjerna, K. , Essays on questions connected with the poem of Beowulf. Af <i>A. Olrik</i>	II 127
Stryk, F. v. , Studien über die etruskischen Kammergräber. Af <i>Fr. Poulsen</i>	I 19
Sturtevant, E. H. , Studies in Greek Noun-Formation. Af <i>E. Olesen</i>	I 90
Svend Aggesøns Værker , en ny Text af, genvunden paa Grundlag af Codex Arnaemagnaeus 33, 4to ved <i>M. Cl. Gertz</i> . Af <i>F. Gustafsson</i>	V 26
Söderwall, K. F. , Festskrift till. Af <i>Lis Jacobsen</i>	I 137
Taciti, P. Cornelii , Dialogus de oratoribus herausgeg. v. <i>A. Gudeman</i> . Af <i>J. K. Larsen</i>	III 181
Terentius , Pigen fra Andros, oversat af <i>T. Lange</i> . Af <i>M. J. Goldschmidt</i>	II 61
Teuffel, W. S. , Geschichte der römischen Literatur. 6. Aufl. Af <i>A. B. Drachmann</i>	VIII 77
Thorkelsson, J. , Anmærkninger til J. Fritzners Ordbog over det gamle norske Sprog. Af <i>M. Olsen</i>	IV 176
Thucydidis reliquiae in papyris et membranis Aegyptiacis servatae , coll. <i>Fr. Fischer</i> . Af <i>H. Ræder</i>	III 132
Tibullus, Albius , The Elegies of, ed. by <i>K. F. Smith</i> . Af <i>C. Thulin</i>	IV 83

Trüdinger, K. , Studien zur Geschichte der griechisch-römischen Ethnographie. Af <i>J. L. Heiberg</i>	IX 64
Täubler, E. , Imperium Romanum. I. Af <i>A. Ræder</i>	III 131
Uhrström, W. , Pick-pocket, Turnkey, Wrap-rascal, and Similar Formations in English. Af <i>N. Bøgholm</i>	IX 138
Ullman, B. L. , The manuscripts of Propertius. Af <i>C. Thulin</i>	I 29
Usener, H. , Kleine Schriften. 1, 3—4. Af <i>J. L. Heiberg</i>	I 122.
	III 62. 166
Vahlen, Joh. , Gesammelte philologische Schriften. I. Af <i>J. L. Heiberg</i>	I 80
— Beiträge zu Aristoteles' Poetik. Af <i>J. L. Heiberg</i>	IV 167
Valeri Flacci, C. , Argonautica, ed. <i>O. Kramer</i> . Af <i>J. Samuelson</i>	II 89
Vangensten, O. C. L. , Leonardo da Vinci's Sprog. Af <i>V. Wanscher</i>	VIII 72
Varronis Rerum rusticarum libri tres, ed. <i>G. Goetz</i> . Af <i>C. Thulin</i>	II 60
Weinreich, O. , Der Trug des Nektanebos. Af <i>R. Meyer</i>	I 35
Verrall, A. W. , Lectures on Dryden. Af <i>N. Bøgholm</i>	III 174
Westrup, C. W. , Studier over romersk Krigsret. Indledning: Republiken. Af <i>S. Pantzerhielm Thomas</i>	I 184
— Stat og Borger i det gamle Babylonien. Af <i>O. E. Ravn</i>	II 95
Weule, K., Bethe, E., Schmeidler, B., Doren, A., Herre, P. , Kulturgeschichte des Krieges. Af <i>H. Ræder</i>	V 163
Willrich, H. , Livia. Af <i>A. Ræder</i>	I 45
Wimmer, L. F. A. , De danske Runemindesmærker. Haand-udgave ved <i>Lis Jacobsen</i> . Af <i>M. Kristensen</i>	III 73
Vitruvius , ed. <i>F. Krohn</i> . Af <i>Fr. Weilbach</i>	II 72
Wulff, K. , Den oldjavanske Wirātaparwa og dens Sanskrit-Original. Af <i>E. Olesen</i>	VI 183
Wundt, M. , Griechische Weltanschauung. 2. Aufl. Af <i>P. Helms</i>	VII 112
Wurz, R. , Spirale und Volute. Af <i>Fr. Poulsen</i>	III 159
Xenophontis Scripta minora, fasc. post., ed. <i>Fr. Ruehl</i> . Af <i>J. L. Heiberg</i>	I 121
Young, W. T. , A Primer of English Literature. Af <i>N. Bøgholm</i>	IV 87
Zetterstéen, K. V. , De semitiska språken. Af <i>Johs. Pedersen</i>	V 106
Zielinski, Th. , Cicero im Wandel der Jahrhunderte. 3. Aufl. Af <i>V. Thoresen</i>	I 144

Nekrologer.

Jessen, E. Af <i>V. Brøndal</i>	X 78
Jørgensen, Chr. P. J. Af <i>H. Ræder</i>	V 185
Kinch, K. F. Af <i>Fr. Poulsen</i>	X 157
Pingel, J. V. Af <i>A. B. Drachmann</i>	VIII 153
Siesbye, O. Af <i>C. Jørgensen</i>	III 92
Storm, J. Af <i>A. Western</i>	IX 147
Torp, Alf. Af <i>C. Marstrander</i>	V 173
Wimmer, L. F. A. Af <i>V. Dahlerup</i>	IX 73

1, H 52A
14

University of California, Los Angeles

L 005 486 785 8

UC SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY

A 001 170 462 4

